

MAGYARORSZÁG 1930.

HOL HIBÁZTUK EL ?

MIT KELL TENNÜNK ?

blaukopf

IRTA

Dr. DÁNOS ÁRPÁD

EGYETEMI M. TANÁR.

II. KIADÁS.

SZEGED, 1930.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000912505

46533

*Ezt a tanulmányt azoknak
ajánlom :*

*akik velem együtt aggódva
figyelik gazdasági életünk mind-
jobban terjedő válságát és a nyomá-
ban felrémlő szociális veszedelmeket,
és a kik mégis rendületlenül
hisznek Magyarország történelmi
hivatásában és velem együtt vallják :*

*„Hisz nem lehet, hogy ész, erő és oly szent akarat
Áfába sorvadozzanak egy átoksúly alatt“.*

Nincsen Közép-Európának egyetlen olyan állama sem, amelynek gazdasági életét súlyos válságok ne gyötörnék. Mindamellett a legnagyobb hibát követjük el, ha ezeket a válságokat egy kalap alá vonjuk és lelkiismeretünket azzal nyugtatjuk meg, hogy a válság egyetemes „világ-jelenség“, amellyel a legnagyobb és a leggazdagabb államok sem tudnak megbirkózni és így mi sem tehetünk mást, mint hogy — türelemmel bevárjuk, amíg a depresszió előbb-utóbb megszűnik.

A válság, mint világjelenség.

Ez a felfogás alapjában hibás; mert minden államban más és más a válság diagnózisa.

A gazdasági élet organikus jellege folytán az egyik ország válsága kihat ugyan a másikéra is és így egyikét sem lehet a másiké nélkül *teljesen* megszüntetni, de azért a kivezető utat, a válság ellenszerét, minden nemzetnek magának kell megtalálnia.

A válság leküzdésére minden országnak úgy kell felkészülnie, mintha a válság csakis az ő baja lenne.

Ez a tanulmány azt akarja megállapítani, hogy *mit kell és mit lehet* tenni annak a válságnak megszüntetésére, amely a magyar gazdasági életre nehezedik. Minthogy azonban ahhoz, hogy a kivezető utat megtaláljuk, előbb okvetlenül tudnunk kell: hol tértünk le a helyes útról, először is azt fogjuk megállapítani, hogy *hol hibáztunk?*

Gyakran találkozunk azzal a megállapítással, hogy Magyarország mostani válságának oka: *Trianon*, amely az évszázadok folyamán szükségszerűen kialakult magyar gazdasági egységet összetörte és olyan területeket szakított el tőlünk, amelyek nélkül eredményes gazdasági munkát kifejtteni nem lehet.

Ezt a megállapítást így el nem fogadhatjuk; legalább is nem azzal az értelmezéssel, hogy amíg nem kapjuk vissza régi határainkat, itt boldogulni semmikép sem lehetséges. Mert az ugyan bizonyos, hogy olyan gazdasági egységet, mint amilyen Magyarország volt, gazdasági válság előidézése nélkül feldarabolni nem lehet, de azért mégis *határozottan állást kell foglalnunk minden olyan felfogás ellen, amely a bennünket sújtó válságot egyedül és teljes terjedelmében Trianonnal magyarázza és minden reformtörekvést, sőt minden javító célzatú gazdasági aktivitást is, már előre céltalannak tart.*

Nekünk közgazdáknak mindig az adott viszonyokkal kell számolnunk és a remélhető politikai változásokat még akkor sem vehetjük figyelembe, ha bekövetkezésük szinte egészen bizonyos.

Ez a felfogás azonban legkevésbé sem jelenti azt, hogy a Kárpátok-Adria közt lefolyt ezeréves multunkról lemondva, a régi határokhoz való jogainkat fel kellene adnunk. Szó sincs róla! Csakhogy ezen a téren a feladatok a *politikusokra* és a *diplomátra* hárulnak, nekünk: *közgazdáknak azzal a helyzettel kell számolnunk, amelyben a valóságban élünk.*

Gazdasági életünk rendjét máshoz, mint a valóságos viszonyokhoz szabnunk nem szabad, és minél erősebben ragaszkodunk ahhoz, hogy jogainkért a politika minden fegyverével harcoljunk, annál gondosabban kell óvakodnunk attól, hogy olyan gazdasági politikát kövessünk, amely nem gyökerezvén a valóságos viszonyokban, a nemzet életerejét még jobban meggyöngíti.

Ne áltassuk magunkat: Magyarország mai gazdasági válságát csak *részben* okozta Trianon és habár igaz, hogy mindaddig, amíg a magyar gazdasági élet a mai határok közé van szorítva, a válságot *teljesen* megszüntetni nem lehet, a szociális és gazdasági bajoknak *ennyire* kiéleződniök mégsem kellett volna.

Ez a tanulmány a válságnak Trianon folytán előidézett, és így a trianoni békeszerződés megváltoztatása nélkül meg sem szüntethető részével nem foglalkozik. A béketárgyalásoknál feltártunk minden bizonyítékot annak igazolására, hogy olyan történelmileg kialakult gazdasági egységet, mint amilyen Magyarország, erőszakkal feldarabolni — gazdasági válság előidézése nélkül — nem lehet. Mi haszna volna annak, ha ezt most újból kifejteném? Ma már nem is kételkednek ebben azok, akik objektíve nézik a gazdasági eseményeket;¹ azokat pedig, akik *elfogultak* velünk szemben — vagy akiknek épenséggel hasznuk van a mai állapotokból, — semmiféle tudományos okfejtéssel nem lehet meggyőzni.

Ezért tanulmányomban a magyar válságnak csak azzal a részével foglalkozom, amelyen *mi magunk segíthetünk*.

Már eddig is sok bajt okozott, hogy a válságot mindig „*globálisan*” kezeltük és nem igyekeztük megállapítani, hogy a bajoknak mely csoportját idéztük mi magunk fel azzal, hogy — egyszerűen nem vettünk tudomást Trianonról. Pszihikailag érthető ez, — hiszen ezeréves múltunkkal kerültünk szembe, — gazdaságilag azonban mégis hasznosabb lett volna, ha a helyzetet felismerve, mindig a parancsoló adottságok szerint cselekszünk.

¹ Rothermere lord 1930 novemberében a köv. nyilatkozatot tette: — A magyar kérdéssel mint az igazság kérdésével kezdtem foglalkozni; sikerült már meggyőznünk a világot arról, hogy a magyar népen oly igazságtalanság esett, amelyet orvosolni kell, amelynek orvoslása nélkül Közép-Európa államai nem juthatnak a nyugalom stádiumába.

Az első hiba.

Tulajdonképpen a helyzetnek ebből a fel nem ismeréséből következett az első hiba, amelyet a háború után követtünk el, amikor az elszakított területek magyar intelligenciáját arra buzdítottuk, hogy hagyják ott hívatalukat, földbirtokukat, üzleteiket. Nézetem szerint még a nacionális eszme szempontjából is *helyesebb* lett volna, ha az elszakított részek magyar lakosságát nem ritkítjuk meg, gazdaságilag pedig épenséggel rosszúl cselekedtünk. A megszállott területekről feljött bírának, megyei és városi tisztviselőknak, a földjeiket elkótyavetélt birtokosoknak hosszú ideig még lakást sem tudtunk adni. Ott laktak ezek a nagy lelkiválságon átment szegény menekültek a pályaudvarok külső részein veszteglő teherkocsikban.

Vannak bizonyára, akik azt felelik erre, hogy ha hibáztunk is, az idő jóvátett mindent, ma már nem lakik senki vagónokban és a menekültek nagy tábora „felszívódott“.

Igen, csak hogy ez nem így van!

Az elszakított területek tisztviselőinek Csonka-Magyarország nem adott gazdasági munkát; a menekültek „felszívódása“ abból állott, hogy új hivatalokat szerveztünk mindaddig, amíg nem sikerült mindenkit „*elhelyezni*.“ Igen ám, de a közigazgatás nem *öncél* és létjogosultságának kizárólagos alapja, hogy a termelést *szolgálja*.

Másrészt a közigazgatást a termelésnek kell eltartania; a termelésnek, amelynek haszna van a jó közigazgatásból, mert ez teszi számára lehetővé, hogy zavartalanul dolgozzék és minden erejét a racionális munkában érvényesítse. Amint azonban az adminisztráció túlméretezett és fenntartási költsége több, mint a termelésnek belőle származó haszna: a termelés a reánehazedő terheket nem bírja el.

Magyarország Trianon után gazdasági erőforrásainak kétharmadát elveszítette. Az 1920 június 4-én aláírt trianoni szerződés az ország 325.411 négyzetkilométeréből 71·5%-ot elvett; az ország lakossága, amely az 1910. évi népszámlálás szerint 20,886.487 lelket számolt, az 1920. évi népszámlálás szerint 7,980.143-ra csökkent. A statisztika 1910-ben 8,956.922 kereső embert tartott nyilván, ma mindössze 4,071.692 a keresők száma.

Az állami bevételek alakulása.

Ilyen nagy veszteség a világháborúban egyetlen európai államot sem ért. És mit látunk mégis? Azt látjuk, hogy *az állami költségvetésünk szinte tudomást sem vett erről a ránk zúdult kataklizmáról.*

Nagy-Magyarország adóbevételei a háború előtt a következőképen alakultak: Egyenes adókból kereken 260 millió pengőt,² forgalmi adó természetű adókból és illetékekből 148 milliót,³ fogyasztási adókból pedig 271 milliót⁴ szedett be az állam. *Az összes adójövedelem a háború előtt 680 millió pengőre rúgott.*

Csonka-Magyarország 1930/31 évi költségvetési előirányzata 176·8 millió egyenes adót,⁵ 230·8 millió forgalmi adót és illetéket,⁶ 100·9 millió pengő fogyasztási adót⁷

² Földadó	63.490,000
Házadó	52.251,000
Társulati adó	23.287,000
Jöv. és vagyonadó	109.924,000
Vegyes bevételek	11.925,000
	<u>260.877,000</u>

³ Illetékek	89.228,000
Fuvarozási illeték	58.823,000
	<u>148.051,000</u>

⁴ Szeszadó	102.804,000
Söradó	51.244,000
Cukoradó	65.982,000
Ásványolajadó	18.281,000
Vegyes bevételek	33.039,000
	<u>271.349,000</u>

⁵ Földadó	31.000,000
Házadó	68.000,000
Társ. adó	20.000,000
Jöv. és vagyonadó	56.000,000
Vegyes bevételek	1.800,000
	<u>176.800,000</u>

⁶ Forg. adók	111.400,000
Illetékek	103.400,000
Fuvarozási illetékek	16.000,000
	<u>230.800,000</u>

⁷ Szeszadó	27.858,000
Söradó	7.384,000
Cukoradó	44.000,000
Ásványolajadó	15.796,000
Gyujtószeradó	4.080,000
Szivarka hüvelvadó	1.380,000
Vegyes bevételek	540,000
	<u>100.996,000</u>

irányoz elő, azaz az állami adójövedelmek végösszege 508·5 millió pengő és ez már a takarékosági mozgalom eredménye, mert az 1928/29. év tényleges adóbevételei 559,902.000 pengőre rúgtak.

Az azonos adótételekből származó állami bevétel tehát 1928/29-ben mindössze 120 millió pengővel volt kisebb, mint Nagy-Magyarország idejében!

Még kedvezőtlenebb ez a kép, ha az állami adókat külön-külön hasonlítjuk össze.

A jövedelem és vagyonadó 109·9 millióról 48·2 millióra csökkent,⁸ a legszigorubb adóeljárás is kénytelen volt tehát a jövedelemnek és vagyonnak több mint felével való csökkenését tudomásul venni. Ezzel szemben a forgalmi adók és illetékek 148 millióról 264·9 millióra emelkedtek, szóval ott, ahol a termelés nem tudott védekezni, kénytelen volt a legsúlyosabb megterhelést elfogadni.

Csonka-Magyarország összes állami bevételeit a takarékosági elv alkalmazása után elkészült 1930/31 évi költségvetésben 1.401 millió pengőben irányozták elő.⁹

Ennyit kell Csonka-Magyarország gazdasági életének az állam számára előteremtenie.

Lehetséges-e ez súlyos gazdasági válság előidézése nélkül?

Nem bizonyítják-e ezek a számok, hogy az adminisztráció rettenetes megduzzadása és a hanyatló gazdasági élet termelési eredményei között milyen mélységes szakadék van?¹⁰

Magyarország nemzeti jövedelme kerekén 5 milliárd pengő, azaz fejenként 586 pengő (Angliában a fejenkénti jövedelem 2260 P, Svájcban 1330 P, Francia ország-

⁸ 1928/29 évben a tényleges bevétel e címen 48.230,806 P volt.

⁹ Állami közg. bevételek 896·7 millió pengő, az állami üzemek bevételei 504·4 millió pengő.

¹⁰ Az egyenes adókból egy hóra esik 14.733,333 pengő, ezzel szemben 1930 szeptember havában befolyt 11 millió pengő. A forgalmi adóknál 683.333 pengő hiány mutatkozik, a fogyasztási adóknál a hiány 1.416,360 pengő (1930 szeptember havában.)

ban 1160 P, Németországban 1140 P, Ausztriában 870 P, Olaszországban 620 P.) A fejenkénti nettó közteher Csonka-Magyarországon 128 pengő, azaz a nemzeti jövedelemnek 22%-a.¹¹ Még *aránylag* is sok ez, mert csak Angliában találunk hasonló magas arányszámot, míg a többi államokban a közteher a nemzeti jövedelemhez viszonyítottan, kivétel nélkül kisebb; Svájcban 15%, Franciaországban, Németországban, Ausztriában és Olaszországban 19%. Még kedvezőtlenebb ez a statisztika, ha a fejenkénti nemzeti jövedelem *abszolút* számát nézzük a közterhek levonása után.¹² Magyarországon ez a fejenkénti tiszta jövedelem 458 pengő, Angliában 1766, Svájcban 1133, Franciaországban 935, Németországban 919, Ausztriában 705 pengő, Olaszországban 501 pengő.

Olyan európai állam, amelyben kisebb volna a fejenkénti nemzeti jövedelem — a közterhek levonása után — mint Magyarországon, nincsen.¹³

¹¹ L. Dr. Csizik Béla „Államháztartás és közteher“ c. tanulmányát.

¹² A közteher valóságos súlyának elbírálására a fejenkénti adóátlag egymagában nem nyújt alapot, hanem — ennek és a nemzeti jövedelem %-os megterhelésének figyelembevételével — főként a nemzeti jövedelem fejenkénti hányada bír ebből a szempontból döntő fontossággal. Ezenkívül azonban még számos más körülményt is számításba kell venni, így különösen, hogy az ország prosperitása emelkedő vagy csökkenő irányzatot mutat-e, mekkora az országban a civilizáció foka és mekkorák a kulturigények, mekkora továbbá az ország bel- és külföldi adóssága s általában, hogy hogyan és mire használják fel a közbevételeket. (Csizik Béla id. tanulmányából.)

¹³ Közteher és nemzeti jövedelem:

	Év	Nemzeti jövedelem		Nettó közteher		
		összege millió P	fejen- ként P	összege millió P	fejen- ként P	nemz. jöv. %-ában
Amerikai Egy. Áll.	1923/24.	383.000	3 370	44.100	388	12
Nagybritannia . . .	1924/25.	98.600—104.000	2.260	22.050	494	22
Ausztrália	1923/24.	10.900	1.880	2.010	346	18
Kanada	1922.	14.100	1.580	2.707	304	19
Svédország	1922.	8.300	1.390	1.653	276	20
Svájc	1924.	5.200	1.330	772	197	15
Franciaország	1924.	42.100—51.200	1 160	9.058	225	19
Németország	1925/26.	68.000—74.800	1.140	13.800	221	19
Norvégia	1923/24.	2.710	990	498	182	18
Ausztria	1925.	5.800	870	1.092	165	19
Olaszország	1924/25.	24.700	620	4.750	119	19
Magyarország	1927/28.	5.000	586	1.693	128	22

Még kedvezőtlenebb adatokhoz jutunk, ha Csonka-Magyarország költségvetésének *kiadási* tételeit hasonlítjuk össze.

Az 1930/31. évi költségelőirányzatban 24·8 millió pengő beruházás szerepel, a békeszerződési terhek 8·7 millió pengőben vannak felvéve, ellenben a személyi járandóságok 303·4 millió pengővel, a nyugellátások 125·6 millió pengővel szerepelnek és az önkormányzatok *személyi* kiadásaihoz való hozzájárulások összege 55·6 millió pengő. Ugyanez az aránytalanság az állami üzemek kiadásaiban is, ahol a beruházások mindössze 22·6 millióval, az üzemi dologi kiadások és az üzemet terhelő államadóssági kiadások 258·2 millió pengővel szerepelnek, míg a személyi járandóságok és nyugellátások összege 221·6 millió pengőre rúg.

Az 1930/31 évi költségvetés kiadásainak végösszege 1,398.130 pengő, amelyből az állami közigazgatásra 895·7 millió pengő, az állami üzemekre 502·4 millió pengő, esik. Az 1.398 millió pengő összkiadásból a személyi kiadások 706·2 millió pengőre rúgnak.

Állami költségvetésünknek tehát több mint a fele személyi kiadás.

Elbirhatja-e ezt az ország gazdasági élete? Van-e olyan üzem a világon, amely ilyen nagy költséggel dolgozik?

*A túlméretezett
közigazgatás.*

Nagy-Magyarországnak 1914-ben 48.886 állami tisztviselője volt, — 1921/22-ben ez a szám 59.366-ra emelkedett és 1930/31-ben, a nagy leépítések után is még mindig 42.861 a köztisztviselők száma.

Az állami alkalmazottak száma, a díjnokokkal, altisztekkel és az üzembeliekkel együtt, az 1929/30 költségvetési évben összesen 160.454 személy.¹⁴

¹⁴ Közig. alkalmazott	85.558
Üzemi	74.896
	<u>160.454</u>

Az összes közszolgálati alkalmazottak létszáma 1930-ban: 251.458. Ebből 138.513 alkalmazott a közigazgatásban, 112.945 alkalmazott az üzemekben dolgozik.

Ez a túlméretezett közigazgatás nemcsak drága, hanem rossz is. Mint ahogyan *minden* túldimenzionált közigazgatás rossz. Olyan adottság ez, amely ellen semmit sem lehet tenni. A hivatalnokok *egyenként* lehetnek akár a legjobbak és a legszorgalmasabbak is, ha a hivatali adminisztráció túlméretezett, a termelés működését nemcsak nem segíti elő, hanem ellenkezőleg, akadályozza.

A sok tisztviselő sok aktát jelent. A sok akta pedig a gazdasági munka megannyi akadálya.

Az összes miniszteriumok akta-forgalma 1910-ben 1,118.585 volt; 1914-ben ez a szám 1,254.976-ra emelkedett, melyben maga a honvédelemügyi miniszterium 222.957 ügydarabbal szerepelt. A trianoni Magyarország aktaforgalma 1921-ben 1,903.773 darab volt és csak 1928-ban sikerült, az adminisztráció „leegyszerűsítése” után ezt a számot 1,752.527-re csökkenteni.¹⁵

Csonka-Magyarország közigazgatása tehát több aktával történik, mint annak idején Nagy-Magyarorszáé!

A kereskedelemügyi miniszteriumban 1914-ben 110.595 ügyiratot intéztek el, 1928-ban 157.303-at. Jellemző az is, hogy az igazságügyi miniszteriumban elintéztett ügyek száma 1914-ben 151.906 volt, míg 1928-ban hatvankétezerrel több (213.332).

A gazdasági életet éppen akkor, amikor Trianon következtében a legnehezebb viszonyok közé került és utjából minden gátló körülményt el kellett volna távolítanunk, valósággal agyonszabályoztuk. És talán jórészt ez a körülmény okozta, hogy olyan intézményeket teremtettünk, amelyek nem voltak okvetlenül szükségesek.¹⁶

¹⁵ Ebből egyedül a Belügyminiszterium 384.469 ügyirattal szerepel; a legnagyobb számmal, amit a belügyi akta forg. statisztika kimutat; 1921-ben: 258.064; 1922: 356.690; 1924: 268.376; 1927: 323.080.

¹⁶ Magyary Zoltán „A magyar Közigazgatás Racionalizálása” c. tanulmányában a köv. végkövetkeztetéshez jut: „A közigazgatás racionalizálása a mai idők magyar nemzeti politikájának alap problémájává vált”.

Az a gondolat, hogy a munkásokat betegség, baleset, öregség, rokkantság és árvaság esetére biztosítsuk, a legszebb szociális gondolat, de a háború utáni kedvezőtlen gazdasági viszonyok között a termelést vele megterhelni túl merész vállalkozás volt.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet betegségi biztosító ága az 1929. évben 55,373.559 pengő járulékot szedett be, továbbá 2·5 millió pengő pótlékot a késedelmesen fizetőktől; az öregségi biztosítási ágazat pedig 24,856.935 pengőt követelt a termeléstől. A bányanyugbérbiztosítási ágazatban a járulékok összege 4,352.716 pengőre rúgott és a balesetbiztosításból kifolyólag a munkaadók közt felosztandó teher közel 9 millió P.-re emelkedett.

Csaknem száz millió pengőre rúgnak azok a terhek, amelyeket különféle társadalombiztosítási járulékok címén a magyar gazdasági élet visel.

Elbírhhatja-e ezt a termelés? És nem magától értetődő-e ezek után, hogy 1929-ben 31,277.084 pengő volt a munkaadók hátraléka és az öregségi ágazatban a kivetett 24·8 millió pengőből 11,358.098 pengő *nem* folyt be?¹⁷

¹⁷ L. Dr. Bikkal Dénes „Hogy lehetne rendbehozni a Társadalom biztosítót?” című tanulmányát. Ezt a könyvet dr. Horváth István, az OTI egyik alelnökének előszava vezeti be, amelyben dr. Ernszt Sándor népjóléti miniszter figyelmébe ajánlja a munkát, mert „a mai rendszer minden napja jelentős veszteséget okoz”. Bikkal könyve egyébként dr. Papp Géza államtitkár engedélyével jelent meg és így az OTI vezérigazgatója már előzetesen szankcionálta azt a kritikát, amelyet az OTI egyik tisztviselője az intézet ügyvitele felett gyakorolt.

Azt írja a szerző, hogy az öregségi biztosítás első esztendejében, 1929-ben 25 millió pengő öregségi és rokkantsági járulékot róttak ki, ebből azonban csak 13·5 millió pengő folyt be. Az első esztendő ügyviteli költsége 2 millió 450 ezer pengőt emésztet fel, ami a befizetett járulékjövedelem 18 százalékát teszi ki. A helyzet azonban még ennél is szomorúbb, ha figyelembe vesszük, hogy az öregségi ágazat működése egyelőre a járulékok gyűjtésére szorítkozik, mert járadékot még nem fizet az intézet. A hasonló külföldi intézmények, csak 2–3 százalékos kezelési költséggel dolgoznak.

Az intézetnek 2.800 alkalmazottja van, Bécsben 408.000 tag biztosítást 660 munka erő látja el, Berlinben 485.000 biztosított adminisztrációját 750–800 hivatalnok látja el.

Hiába, amikor a termelés kenyérgondokkal küzd, az idő a távol jövő szociális jólétének biztosítására nem alkalmas.

A háború utáni időkben számunkra az egyedül lehetséges út a legmesszebbmenő takarékoság lett volna. Hiszen legnagyobb értékeinket elvesztettük és az állam felépítését szinte újból kellett elkezdenünk. Annak a jel-szónak kellett volna uralkodnia, hogy: *semmi fölösleges igény, de annál több termelési munka*. Ehelyett azonban minden téren fokozódtak az igények. Nemcsak az állam, hanem a megyék, a városok és a községek is növelték igényeiket. Városházákat, kulturpalotákat építettek, díszparkokat teremtettek. Ezt a példát követték magán-emberek is. Legyünk őszinték: *mindenki jobban akart élni, mint azelőtt*. Minden közösséggel szemben növeltük igényeinket. Olyan reformokat követeltünk, amilyenekre annak idején Nagy-Magyarországnak sem volt pénze. Csonka-Magyarország 10%-os kölcsönpénzből vállalkozott arra, hogy lakóinak luxusigényeit kielégítse.¹⁸ Persze ennek folytán az állami háztartás költségei egyre nőttek. Nem *szükségszerűen* következett-e be ilyen előzmények után, hogy a nemzeti termelésben a felesleg- illetve a tőke-képződés megállott?

Már pedig mihelyt ez bekövetkezik, a termelés elveszíti produktivitását. Ezt maga a fogyasztás csökkenése még nem magyarázza meg. Mert elvégre az lenne a természetes, hogy ha több búza terem, mint azelőtt, az emberek *bőségesebben* táplálkozzanak!

És érthető-e, hogy állandóan nő a drágaság, holott *Anyersanyagok ára folyton esik.* a nyersanyagok ára folyton esik?

¹⁸ Az első városi kölcsön 10 millió dollár (1925 VII. 11), a második városi kölcsön 6 millió dollár (1926 X. 27), az első vármegyei kölcsön 1.250.000 font (1926 VII.), a második megyei kölcsön 1 millió font (1927 VII.), Budapest székesfőváros 1927 május havában 20 millió dollárt vett fel.

*Igényeink
növekedése.*

Azelőtt a nyersanyagok árának legkisebb csökkenése is mindjárt maga után vonta az iparcikkek árának csökkenését, míg most a nyersanyagok árának világpiaci lemorzsolódását a termelésre nehezedő adóknak és egyéb terheknek emelkedése szinte teljesen egyensúlyozza.

Vajjon mit gondoljon a fogyasztók tömege, amikor nap-nap után csak a növekvő drágasággal találja magát szemben és ugyanakkor az újságközleményekből arról értesül, hogy a világpiacokon a nyersanyagok mind tovább olcsóbbodtak.

Ha egy pillantást vetünk a nagykereskedelmi index világpiaci alakulására, nyomban megállapíthatjuk, hogy a mi belső drágulásunk okát *másutt* kell keresni.¹⁹

A nagykereskedelmi index:

	az 1929. év közepén	az 1930. év közepén
Belgiumban	123·9	108·1
Németországban	135·1	125·1
Angliában	131·7	111·5
Franciaországban	124·—	109·2
Olaszországban	130·3	112·—
Hollandiában	141·—	118·—
Svédországban	139·—	123·—
Svájcban	139·4	126·—
Csehszlovákiában	134·—	119·7

Még feltűnőbbek az áresések, ha az egyes nyersanyagok árait külön-külön vesszük figyelembe.

¹⁹ Nagykereskedelmi árak indexszámai Magyarországon. (1913=100). Az összes árúk átlaga:

1925. XII. 31. 130	1929. III. 31. 136	1929. XII. 31. 107
1926. VI. 30 122	1929. IV. 30. 135	1930. I. 31. 106
1926. XII. 31. 126	1929. V. 31. 123	1930. II. 28. 104
1927. VI. 30. 133	1929. VI. 30. 122	1930. III. 31. 100
1927. XII. 31. 135	1929. VII. 31. 119	1930. IV. 30. 96
1928. VI. 30. 135	1929. VIII. 31. 114	1930. V. 31. 96
1928. XII. 31. 135	1929. IX. 30. 109	1930. VI. 30. 94
1929. I. 31. 132	1929. X. 31. 111	1930. VIII. 31. 93
1929. II. 28. 136	1929. XI. 30. 107	1930. IX. 30. 92

A pamut, a juta, a kender és a len ára két éven belül a felére esett. Alig van nyersanyag, melynek ára ne lenne a békeár alatt. A Manitóba II. mázsája még 1930. április elején (cif Hamburg) 11·40 holl. forint volt, augusztus közepén már csak 9·82, ma pedig 8·20 holl. forint. A békebeli árnál olcsóbb a cukor, a kakaó, a kávé, a tea.²⁰

A berlini Konjunkturakutató Intézet kimutatásából kiragadjuk a következő adatokat:

		Az árcsökkenés százalékban		
Árú	Piac	A legnagyobb ár időpontja	A legna- gyobb árhoz képest	Az 1929 jú- lius árához képest
Nyersselyem	Newyork	1923 május	66%	37%
Cukor	Newyork	május	80 „	41 „
Vaj	London	1924 július	17 „	15 „
Len	London	okt.	54 „	37 „
Rizs	London	nov.	30 „	16 „
Gyapjú	London	dec.	60 „	33 „
Ólom	Newyork	1925 január	48 „	23 „
Kávé	Newyork	január	54 „	42 „
Búza	Liverpool	július	38 „	27 „
Zsír	Newyork	július	43 „	17 „
Juta	London	nov.	66 „	34 „
Gummi	London	dec.	87 „	38 „
Benzin	Newyork	1927 febr.	34 „	16 „
Kakaó	Newyork	márc.	50 „	19 „
Kender	London	okt.	49 „	23 „
Marhabőr	Chicagó	1928 január	47 „	22 „
Pamut	Newyork	július	40 „	29 „
Rúdvas	Antwerpen	nov.	22 „	15 „
Réz	Newyork	1929 márc.	47 „	37 „
Kőszén	Newcastle	dec.	19 „	14 „

²⁰ A nyersanyagok áresése okozta a tengerentúli válságokat és idézte elő a különböző forradalmakat. De nálunk olcsóbbodást kellett volna teremtenie.

A *berlini* Konjunkturakutató Intézet megállapította azt is, hogy a kész gyártmányok árai csak kis mértékben követték a nyersanyagok fenti árzuhanását.

Ha a nyersanyagárak esése nem áll meg a nyersanyagoknál, hanem — amint ez normális gazdasági viszonyok között történni szokott, — kihat az ipari produktumok árára is, az élet bizonyára olcsóbbá válik és a termelés válsága sem mélyül el, mert hiszen az olcsóbb fogyasztás újabb rétegeket von a fogyasztásba és így a termelési lehetőségek kibővíülhettek volna.

A termelők egyrészt *olcsóbban* élhettek volna, másrészt a nagyobb munkalehetőség kihasználása folytán rezsiköltségüket csökkenthették volna.

Nálunk azonban a nyersanyagok árának világpiaci csökkenését a termelési költségek intern emelkedése ellensúlyozta és a mindennapi életben semmi sem lett olcsóbb.²¹

Egy négytagu családnak létfenntartási költsége²² (1913 = 100) 1930 szeptember 30-án

élelmezésben . . . = 104

ruházatban . . . = 128

fűtés és világításban = 129

Ugyanakkor a nagykereskedelmi árak index-száma — a mely 1929 május havában még 123 volt — ma mindössze 92. A mindennapi élet tehát *megdrágult*, noha minden nyersanyag olcsóbb lett és az emberek keresete is csökkent.

²¹ L. Dr. György Ernőnek az áralakulásról szóló tanulmányát, melyben kimutatja, hogy mialatt a nyersanyagok ára lényegesen csökkent, a gyártási és feldolgozási költségek, a közterhek és a forgalombahozatallal kapcsolatos rezsiköltségek változatlanok maradtak, sőt a mezőgazdasági lakosság vásárló erejének leromlása miatt a rezsítételek változatlan összecszerúsége mellett a detailkereskedelem rezsije viszonylagosan körülbelül 15 százalékos emelkedést mutatott az elmúlt évben.

A kereskedő bruttóhasznából körülbelül 70 százalék esik arra a rezsíre, amelynek csökkentésére a kereskedőnek nincs ingerenciája, és mert a kereskedelem a közterhek behajtásának egyik legnagyobb jelentőségű gyűjtőálla-

Ez a meredek lejtő kétségtelenül válsághoz veze. Különösen, ha mindenki úgy védekezik ellene, hogy a maga körében drágít és ugyanakkor a saját fogyasztását csökkenti.

A Gazdaságkutató Intézet megállapítása szerint a búzának és a fehér kenyérnek arányszáma a békeidőben 171% volt, ma 308%. A félbarna kenyér arányszáma 140%-ról 231%-ra emelkedett; a barna kenyér drágulását a 104 és 159-es számok jelzik.

A búza ára és a liszt ára közötti arány is eltolódott. 1913 december 31-én 100 kg. nullás buzaliszt 159 búza

másává lett, a kereskedő részben az adóhivatal kirendeltsége, részben a méregdrága közüzemek milliós tartalékalapjainak alimentálója. A 70 százalékos rezsiköltség tekintélyes részét az állam foglalja le.

²² Egy négytagú család létfenntartási költségei. (1913=100)

	Élel- mezés	Ruházat	Fűtés és világítás	Összes kiadás lakás nélkül	Lakás	Összes kiadás lakással együtt
1925. XII. 31.	115	131	125	119	46	102
1926. VI. 30.	113	127	122	116	55	102
1926. XII. 31.	115	124	134	119	60	105
1927. VI. 30.	130	124	122	128	65	113
1927. XII. 31.	123	129	128	125	75	113
1928. VI. 30.	132	132	119	130	80	118
1928. XII. 31.	126	134	129	128	86	118
1929. I. 31.	125	134	131	128	86	118
1929. II. 28.	130	134	134	131	86	121
1929. III. 31.	132	134	134	132	86	121
1929. IV. 30.	131	133	135	182	86	121
1929. V. 31.	134	133	135	134	86	122
1929. VI. 30.	129	130	135	130	86	120
1929. VII. 31.	127	130	135	129	86	119
1929. VIII. 31.	124	131	136	127	86	117
1929. IX. 30.	116	131	140	122	86	113
1929. X. 31.	114	131	140	121	86	113
1929. XI. 30.	114	131	138	120	86	112
1929. XII. 31.	115	131	138	121	86	113
1930. I. 31.	115	131	136	121	86	112
1930. II. 28.	113	131	133	119	86	111
1930. III. 31.	113	131	135	119	86	111
1930. IV. 30.	110	130	133	117	86	110
1930. V. 31.	106	130	131	114	86	107
1930. VI. 30.	102	128	129	111	86	105
1930. VII. 31.	105	128	129	112	86	106
1930. VIII. 31.	103	128	129	111	86	105
1930. IX. 30.	104	123	129	111	86	105

árának felelt meg, 1930 szeptember 30-án már csak 196 kg. búzáért lehetett egy mázsa lisztet kapni.

Ugyanez a kép a legtöbb fogyasztási cikk áralakulásában is.

Az emberek kevesebbet keresnek, mint azelőtt, de a szükséges javakat ép olyan drágán — vagy még drágábban — tudják csak beszerezni, mint akkor, amikor többet kerestek. Ezek a körülmények kényszerítik az embereket, hogy még jobban korlátozzák fogyasztásukat és ezzel megkezdődik a fogyasztás csökkenése okozta *drágulás* és a drágulás okozta *fogyasztás-csökkenés* circulus vitiosus.²¹

A termelés össze-
zsugorodása.

A termelés az egész vonalon összezsugorodott. A leépítések általánosakká váltak. Ma már ott tartunk, hogy

²¹ A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Popovics Sándor elnöklete alatt álló pénzügyi szakcsoportja hosszabb emlékiratot készített a tervszerű takarékosági és adómérséklési állampénzügyi politika tárgyában. A nemzeti termelés hanyatlása, a munkanélküliség növekedése a gazdasági élet további rosszabbodását jelenti. Az emlékirat szerint az államháztartás egyensúlyának biztosítása csak úgy képzelhető el, ha a közteher a megcsökkent lehetőségekkel arányba kerül. A nemzeti jövedelemhez viszonyítva a közteher oly súlyos, hogy ahhoz fogható adóteher csak Nagy-Britanniában van. Az emlékirat rávilágít arra, hogy a fogyasztásban a közterhek rendkívüli súlya miatt nem érvényesülhet az olcsóbbodás. Az állami kiadások keretei sem gazdasági lehetőségeinkkel, sem nemzetközi versenyképességünkkel, sem munkánk eredményességével és ennél fogva sem teljesítőképességünkkel, sem teherbíróképességünkkel nincsenek arányban. A gazdasági élet nem elégedhetik meg a lineáris lefaragásokkal a kiadási politika terén; tervszerű, átfogó és mélyreható reformokra van szükség. Rendszeres és intézményes módon, az anyagi és alaki jog, a közigazgatási jog egész területén oly egyszerűsítéseket kellene megvalósítani, amelyek az egész közigazgatási apparátus tehermentesítése által, de a jó és gyors közigazgatás és jogszolgáltatás feláldozása nélkül, a kiadásoknak az élet szükségleteihez való alkalmazását és arányosítását jelentenék. A közigazgatás és jogszolgáltatás, általában a hatósági funkciók egyszerűsítése és olcsóbbítása a főfeladat.

A lényeges adómérséklési politikának egyetlen biztos alapfeltétele: a kiadások célszerű apasztása, a tervszerű és mélyreható kiadási politika. A helyes kiadási politikának egyrészt az igazi takarékosági gondolatot kell megvalósítania, másrészt pedig a gazdasági életet valóban tehermentesítenie kell. Az alkalmazottak adójának tervezett megkétszereződése révén mintegy húszmilliópengős tehertöbblet fog előállni. Félő, hogy ez további alkalmazott- és munkáselbocsátásokra fog vezetni, miáltal úgy a gazdasági, mint a fogyasztási válság, valamint a munkanélküliség fokozódni fog.

boldognak mondhatja magát az, aki meg tudta tartani munkahelyét. Mert a munkanélküliek sorsa teljesen reménytelen. Ahol az ilyen szerencsétlen jelentkezik és alkalmaztatást kér, úgy néznek rá, mint aki nem egészen józan. Mert józanul hogyan is képzelheti, hogy valahol új embert vesznek fel, amikor a munkaadók minden hónap elsején újabb elbocsátásokra kényszerülnek.

Hiába minden utánjárás, sőt ma már a protekció sem ér sokat; a protegáló maga is tudja, hogy ajánlólevele csak *formai* elintézése a kétségbeesett munkanélküli ügyének, mert sehol sincsen munka és a legelőzékenyebb gyáros sem vehet fel új alkalmazottat, amikor egyelőre még a feleslegessé vált régi alkalmazottakat sem bocsátotta el.

Még rosszabb az *új generáció* helyzete. Azoké a fiataloké, akik kikerülnek az iskolából és nem tudnak elhelyezkedni. Ma már nemcsak az orvosi, a tanári, az ügyvédi pálya van túlterhelve, — egyetlen pálya sem ad a fiatalságnak kenyeret.

A gazdasági életnek a legsúlyosabb betegsége ez. Mert arra az álláspontra még csak helyezkedhetünk, hogy ne igyekezzék mindenki az aránylag könnyebb „intellektuális” pályákra, a nehezebb munkákat is vállalni kell, de szabad-e az *összes kapukat bezárni* anélkül, hogy a *kint rekedteknek megmondanók: hova menjenek?*

Ne légy ügyvéd, mert ez a pálya túltömött!

Ne légy orvos, mert az orvosok nem tudnak megélni!

Ne légy tanár, mert az állam, a város sokáig nem fog iskolákat építeni és a kinevezések még évekig szünetelnek!

De hát mit csináljon az új generáció?

Hiszen ma már az *iparosok* is numerus clausust követelnek és a *kereskedők* nyíltan hangoztatják, hogy addig nem lesz „rend”, amíg a „feleslegesek” el nem hullottak.

Csakhogy egészséges gazdasági életben senki sem lehet „felesleges“, — minden munka hasznos!

Azt, hogy a kevesebb kenyérért többet kell dolgozni mint azelőtt, tudomásul vesszük, mert a mai határok a munka régi prosperitását nem biztosítják, de azért a száraz kenyeret mégis csak biztosítanunk kell mindenkinek, aki dolgozni tud és a legnehezebb munkára is felkínálkozik! Ha a „droit au travail“ követeléséből még ennyit sem ismerünk el, *miként várhatjuk, hogy a fennálló társadalmi és gazdasági rendnek hivei, szükség esetén oltalmazói legyenek azok, akiknek ez a társadalom semmit sem nyújt?!*

A racionalizálás jelszavával óvatosan éljünk.

A tőke egyik legkomolyabb szervének, a *Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének* (Tébe) az események láncolatát előrelátó elnöke, *Hegedüs Lóránt* igen helyesen mondotta a banküzem-racionalizálási kiállításon: A racionalizálás nagyon nehéz kérdés Magyarországon, elsősorban emberkérdés. . . . Németországban két nagy bank fúziója következtében 3200 tisztviselőt kellett magában Berlinben elbocsátani; ez elrettentő példa, nekünk a tisztviselőket nem szabad kitennünk az uccára . . . mi nem tudjuk elhelyezni fiatalságunkat, nálunk nincsenek Zeppelin-művek, mint Németországban, amelyek az elbocsátott tisztviselőket foglalkoztatni tudják.

A termelésünkben nincsen összhang.

Az állam célja, hogy a termelést és a fogyasztást a legracionálisabb módon megszervezze és minden lakosának munkát és kenyeret biztosítson.

Normális körülmények között az államok gazdasági életében meg is van az a természetes fejlődés, amely a lakosság normális szaporodását leköti. Ahol ez nincsen meg, ott hiba van. Ezt a hibát meg kell találnunk, mert e nélkül a gyógyulás el sem képzelhető.

Sorra veszem a termelés három ágát:

a mezőgazdaságot,

az ipart,

a kereskedelmet,

és igyekezem megtalálni azokat az okokat, amelyek megakadályozzák, hogy a termelésnek ezek az ágai annyira fejlődjenek, hogy a lakosságnak — sajnos nem is túl-nagy — szaporodását lekössék.

I.

Magyarország gazdasági életének főpillére: mindig az őstermelés volt. *Az őstermelés a Monarchia idejében.*

A kereken 20 milliónyi lakosság 64·5%-a — szám szerint 13,465.653 — az őstermelésből élt. Ez az arány lényegesen ma sem változott meg. Csonka-Magyarország 8,661.787 lakosából 4,827.278 ember, — azaz 55·7% — ma is az őstermelésből él. Ha az eltartottakat figyelmen kívül hagyjuk, az őstermelők arányszáma 56·7%.

A mezőgazdasági művelés alatt álló területek 1910-ben 56,543.000 kat. holdat tettek ki.²⁴ Ebből közel 25 millió kat. hold szántóföld volt,²⁵ amelyen 49·2 millió mázsa búzát, 14·09 millió mázsa rozsot, 12·13 millió mázsa árpát, 10·84 millió mázsa zabot, 54·2 millió mázsa kukoricát, 55·91 millió mázsa burgonyát, 29·22 millió mázsa cukorrépát termeltek.

Annak, hogy Magyarország gazdasági élete ennyire egyoldalúan fejlődött és mezőgazdaságunk ennyire a búza-termelést favorizálta, az a magyarázata, hogy Magyarország hosszú időn át Ausztriával *közösen* gazdálkodott és a

²⁴ Most 16,185.000 k. hold.

²⁵ Most 9,720.000 k. hold.

Monarchia összlakossága a magyar búzát a legjobb termésű években is elfogyasztotta.

Nem volt tehát feleslegünk, amelyet idegen országokban kellett volna — másokkal versenyezve — elhelyezni.

Mínthogy azonban a Monarchia másik állama, Ausztria nem termelt gabonát, lakosságát le kellett kötni a magyar őstermelés számára, nehogy külföldi gabonát vásároljon. *Igy jutott a magyar búza vámvédelemhez,* amely 1906 óta elég jelentékeny, — 6·3 aranykorona volt. Ez a vám nemcsak távoltartotta a külföldi búzát, hanem kedvezően befolyásolta a *belső* áralakulást is, amely a külföldi búza árát csakis az *import-paritásban* — vámmal és szállítási költséggel együtt — vette figyelembe. Miután a Monarchia együttes területéről nem kellett gabonát exportálni, a magyar mezőgazdaság a vámokat teljesen kiélvezte. Versenyre semmi sem ösztönözte, hiszen akkor, amikor a 6·30 aranykoronás búzavám a búza árában csaknem teljes egészében érvényesült, Budapest volt Európa legdrágább búzapiaca. A búza drágább volt, mint Liverpoolban vagy Rotterdamban, sőt az itt koncentrált exportáló malomiparnak és a budapesti nagyforgalmú határidős üzletnek oltalma alatt a búza gyakran drágább volt, mint pl. a közös vámterülethez tartozott prágai piacon, mínthogy Ausztriában a határidős üzlet eltörlése folytán hiányzott a terménypiac árszabályozó hatása. Ha a Monarchiában ebben az időben ez a kb. hét pengős búzavám a magyar mezőgazdaságot nem védte volna, az orosz búza már akkor elárasztotta volna Ausztriát, mint ahogyan az öt aranymárkás vámvédelem mellett Németországot el is árasztotta.

Ha a termelési költségek valamely okból emelkedtek, a magyar mezőgazdaságnak politikai súlya mindig elég volt ahhoz, hogy a nagyobb termelési költséget egyszerűen áthárítsa a fogyasztásra. A mezőgazdasági cikkek

vámjainak emelésével a magyar mezőgazdaságnak mindég módjában állott, hogy olyan árakat biztosítson a maga számára, amelyek mellett a termelés feltétlenül *hasznot hajtott*.

A magyar mezőgazdaságot ilykép semmi sem kényszerítette arra, hogy igyekezzék *olcsóbban* termelni. Hiányzott a kényszerítő ösztönzés a termelés *minőségi* feljavítására is, hiszen a Monarchia malom- és sütőipara a magyar búzára — lisztre — rendezkedett be, a Monarchia lakossága a magyar búzalisztból készült kenyeret, süteményt szokta meg, mást nem is ismert.

Igy élt a magyar mezőgazdaság mozdulatlanul, — a vámvédelem árnyékában.

A háború befejezése után ez a helyzet szinte az egyik napról a másikra megváltozott.

Mindenekelőtt elveszítettük legjobb termőterületeinket. A mezőgazdasági művelés — a férfi munkaerők hiánya folytán — már a háborús években hanyatlott és a különböző politikai események következtében ezt a mulasztást később sem tudtuk pótolni. Ugyanekkor az állam kénytelen volt az addig kímélt őstermelést erősebben *megadóztatni*. A termeléshez szükséges ipari cikkek — a bevezetett ipari vámvédelem következtében — szintén erősen megdrágultak. Ha mindehhez nem járult volna hozzá a Monarchia szétesése, a magyar mezőgazdaságnak módjában állott volna olyan vámemelést kiharcolnia, amely a belső fogyasztást a gyengébb minőségű és drágább magyar búza átvételére rákényszeríti, a válság tehát nem következett volna be. Csakhogy a Monarchia egységes gazdasági területe megszűnt, az az ötvenmillió ember, aki azelőtt csak a magyar búzához juthatott, most azt a búzát vásárolja, amelyik a legjobb és a legolcsóbb. A magyar mezőgazdaság csakis Csonka-Magyarország 8 millió lakosára számíthat, az osztrák, a cseh, a lengyel, a Jugoszláviához

csatolt szlovén lakosság a magyar mezőgazdasági termelésnek nem „biztos“ vevője többé. Most már a búza *belső* áralakulását sem lehetséges vámokkal befolyásolni és nem tőlünk függ, hogy olyan ára lesz-e a búzának, amely mellett termelése kifizetődik.

Az árat a világverseny szabja meg. És minthogy Csonka-Magyarország búzaexportáló ország és a kivitel céljaira évente átlag 10 millió mázsa gabonája van, a gabona világpiaci árától itthon sem függetleníthetjük magunkat. A gabonavám fegyvere részünkre értéktelen, — nem akar ide senki búzát importálni, — viszont azok a vámok, melyeket mi állapítunk meg, a búza külföldi áralakulására közömbösek. Minthogy pedig ugyanannak az árúnak, ugyanazon a helyen csak egyféle ára lehet: *a magyar búzáét (a belföldi fogyasztásra kerülő mennyiségét is) az szabja meg, hogy mennyiért tudjuk feleslegünket a külföldi piacok számára Magyarországon eladni.*

Az áralakulásnak ez a megmászthatatlan törvényszerűsége váltotta ki a magyar mezőgazdaság válságát.

Azok a külföldi mezőgazdaságok, amelyek búzájukat szintén exportálják, racionálisabban és olcsóbban termelnek, mint mi és az európai importszükségletek megszerzése érdekében mind élesebb versenyt támasztanak.

Ehhez járul, hogy a tengerentúli mezőgazdaságok nemcsak *mennyiségileg* fokozták a termelést — és pedig igazán *amerikai* arányokban, — hanem a tudomány minden haladását felhasználták, hogy a termés *minőségét* is állandóan javítsák.

Másrészt a Monarchia területén keletkezett új államokban — sőt mondhatjuk Európa minden államában, — az a gazdasági törekvés fejlődött ki, hogy a *belső* fogyasztást lehetőleg függetlenítsék más országok gabona-termelésétől, nehogy egy újabb háborúban megint nélkülözni legyenek kénytelenek.

Egyrészt tehát az amerikai mezőgazdasági verseny állandó fejlődése, másrészt az európai államok elzárkozó gazdasági politikája *kimélyítették* a magyar mezőgazdaság válságát és a magyar búzatermelést szinte katasztrófális helyzetbe sodorták.

Mind a két gazdasági adottság szervesen összefügg a magyar termelés problémájával, miért is a magyar termelés válságának ismertetése előtt röviden megemlékezem az amerikai versenyről és a szomszédos államok önellátó törekvéséről.

Amerika a háború alatt igen *előnyös* helyzetben volt. Európa minden hadviselő állama odavitte aranyát, hogy érte fegyvereket és élelmiszereket vásároljon. Az ár szinte mellékes volt. A hadviselő államok nem sokat törődtek a háború költségeivel, csak az a szempont lebegett előttük, hogy a háború folytatásához szükséges anyagok pótlása ne akadjon meg. A háború vége felé a templomok kincseire és aranykelyheire is rá került a sor. A legrejtettebb tartalékokat is előcsalták, („Aranyat vasért” mozgalom), minden mellékes volt: eladósodás, ígéret; csak biztosítani lehessen a háború folytatását.

Amerika a háború alatt.

Ezt a helyzetet Amerika nagyszerűen kihasználta. *Amerikaiasan.*

Olyan ipari termelésre rendezkedett be, amelyet addig el sem tudtunk képzelni.

A gyárakban és üzemekben éjjel-nappal folyt a munka, a gazdasági helyzet egyetlen célnak hódolt: *minél többet termelni*. A munkások és hivatalnokok munkaerejét a végsőkéig felhasználták, de meg is fizették jól. Az amerikai életstandard állandóan emelkedett. Hiszen az a körülmény, hogy a magas munkabérek és fizetések a termelést megdrágítják, nem volt fontos, a háborúban résztvevő államok mindent megfizettek! Így uralkodott Amerika

Európa fogyasztásán, amíg ideát a mi munkásaink a fronton voltak és a szükségletek — a javak iránti kereslet — állandóan emelkedett (a hadrakelt seregek többet ettek és egy-egy frontváltás a felhalmozott készletek megsemmisítésével járt.)

A háború befejezése után Amerika helyzete egyszeriben *megváltozott*.

A kereslet a hadi felszerelési cikkek és általában az ipari termékek iránt megszűnt, de a hadianyag-gyárak és a jóléthez szokott alkalmazottak megmaradtak.

Mi történjék a gyárakkal?

Mi történjék a munkásokkal?

Az amerikaiak a helyzet veszélyes voltát nyomban felismerték és ehhez képest gyorsan cselekedtek, hogy a fenyegető válságot idejében elhárítsák.

Igaz, hogy olyan gazdasági életben, amelynek nincsenek hagyományai, mindig könnyebb racionálisan cselekedni, mint ott, ahol az emberek egyéni hajlamaival és a megszokott dolgokhoz való ragaszkodásával is számolni kell.

Amilyen gyorsan építették fel és rendezték be annakidején Amerikában a hadianyag-gyárakat, épen olyan gyorsan alakították át őket. Az amerikai kapitalizmus helyesen ítélte meg a helyzetet: ágyút, puskát és egyéb hadianyagot tovább nem érdemes gyártani, mert nincsen rájuk többé szükség; vagy hogy kell tehát szűkíteni a háború alatt kibővült termelést és az alkalmazottakat el kell bocsátani, vagy — mást kell gyártani. Olyan javakat, amelyekre Európának a háború után is szüksége van.

Az amerikai tőke éleslátó szeme a földben fedezte fel a termelés új lehetőségét.

Erre a megoldásra a helyes logika vezette.

A termelésnek három alkotó eleme van: *a természet, a munka és a tőke.*

Amerikában van elég tőke (a háború alatt szerezték),

rendelkezésre állanak a szükséges munkáskezek is, és a kihasználatlan óriási terjedelmű földterületeken önként kínálkozik a harmadik termelési alkotó elem : a *természet*.

Megkezdődött az erdők irtása, a legelők feltörése és az új mezőgazdasági területekhez vezető vasutak megépítése. Azok a gyárak pedig, amelyek a háború alatt hadianyagot készítettek, mezőgazdasági gépek és szerszámok gyártását kezdték meg.

Ennek a nagy átalakulásnak semmiféle akadálya nem volt.

A földeket nem kellett másoktól elvenni, a vasútak megépítéséhez nem kellett hosszú eljárás során területeket kisajátítani és a mezőgazdasági tudomány előírta racionális üzemek megteremtését nem nehezítették meg sem a hagyományokhoz ragaszkodó nagybirtokosok, sem a szokásaiktól eltérni nem akaró kisgazdák. Folyton újabb és nagyobb területek kerültek mezőgazdasági megművelés alá.

Az Egyesült Államokban a háború előtt 20 millió hektáron²⁶ termeltek búzát; 1929-ben már 25 millió hektáron folyt a termelés és a búzahozam 195 millió mázsáról 237 millió mázsára emelkedett.

Kanadában a háború előtt mindössze 3·9 millió hektáron folyt a búzatermelés, 1929-ben több mint tízmillió hektáron. A háború előtti évek termése 51 millió mázsa volt, ma közel 160 millió mázsa.

Argentína 6·5 millió hektárról 7·9 millió hektárra, *Ausztrália* 3·6 millió hektárról 4·4 millióra növelte búzaterületét és 41 millió mázsa helyett 65, illetve 20·5 millió helyett 29·7 millió mázsa búzát termel.

Broomhall, Amerika első gabonastatisztikusa 35 millió quarterre²⁷ becsüli Argentína idei búzatermését,

²⁶ Hektár = 100 árral = 10.000 m² = 1·715 kat. hold.

²⁷ 1 quarter = 217 kg.

amiből 25 millió kerülhet exportra. Ausztrália termését a tavalyi 126·5 millió bushellel²⁸ szemben 200 millióra becsülik.

Mindenütt a termés óriási megnövekedése mutatkozik. A háború előtt a búza világtermése 1,048,600.000 mázsa volt, az 1927. évi búzatermés 1,182,830,000 mázsára emelkedett, ami 134 millióval, vagyis 12·78%-kal több, mint a háború előtt. És azóta a fejlődés még nagyobb. A túltermelés folytán az átmeneti készletek állandóan növekedtek, amit nem tudott ellensúlyozni sem a népesség szaporodása, sem Indiának és Kinának emelkedő kenyérfogyasztása, sem a rozs fogyasztásnak Közép-Európában a búzafogyasztás javára beállott csökkenése.

A föld népessége 1913 és 1928 között tíz százalékkal növekedett, a nyersanyag- és élelmiszertermelés pedig huszonöt százalékkal.

A búzafelesleget termelő országok látható gabonakészletei — a liszt betudásával — 1925-ben 37·9 millió, 1930-ban 112·1 millió métermázsára rúgtak. Ez az óriási emelkedés egyrészt az 1928. és 1929. évi dús terméseknek, másrészt annak tulajdonítható, hogy az elszegényedett Európa vásárló erejének megcsappanása folytán a fogyasztás nagyon csökkent, amihez a vitamint bőségesen tartalmazó főzelékeknek, gyümölcsöknek a kenyérfogyasztás rovására történt előtérbe nyomulása is hozzájárult.

Persze Amerika a maga nagy gabonatermését Európában akarja értékesíteni; különösen Kanada, amelynek fogyasztó lakossága kicsiny.

Kanada búzakivitele szinte ugrásszerűen emelkedett; 1921-ben 146·8 millió, 1924-ben 214·6 millió, 1927-ben 255 millió bushel került exportra.

Mindezt az a nagy tőke tette lehetővé, amely a földben is csak a termelésnek eszközét látja. Az amerikai

²⁸ 1 bushel = 27·2 kg.

mezőgazdának — a farmernek — a föld nem jelent többet, mint az európai munkásnak a gyár vagy a gép.

A termelés a mezőgazdaság európai multjára való tekintet nélkül, egyedül a racionálítás szempontjainak megfelelően történik.

Tudományosan megvizsgálják a föld összetételét és megállapítják, hogy minek a termelésére a legalkalmasabb.

Más vetőmagot használni Kanadában mint amelyet előírtak, nem szabad.

1920-ig a *Red Five*-búzát vetették, amelynek érési ideje 106 nap volt. Ennek a búzának egy indiai búzával — a kalkuttai kemény, vörösszeművel — való kereszteződése a „Marquis“-búza, amely 102 nap alatt érik meg. Bár ez is nagy haladás volt, az amerikai agrokémikusok nem elégedtek meg vele, tovább kísérletezve kitenyészítették a *Garnet*-búzát, amelynek érési ideje mindössze 94—95 nap. Ez a búza az amerikai mezőgazdaságot a természet viszonyosságaitól szinte teljesen függetlenítette, mert három hónapi fagymentes időre feltétlenül lehet számítani. És ki tudja, talán 1—2 év múlva az amerikai tudomány még gyorsabban megérő búzát fog termelni.

A művelés teljesen industrializálódott. Általánosan használják immáron a *Cassel*-féle kombinált arató és cséplőgépet, amely a gabonát vágja, kicsépelel és zsákolja, úgyhogy a termés a termőföldről egyenesen a vasuti állomásra szállítható. Ehhez járul a termelési költségek cél tudatos olcsóbbítása.

Broomhall közlése szerint legujabban azokat a kanadai farmokat, amelyek területe 160 acerenál²⁹ kisebb, nagy tagokba egyesítik, ami a termelési önköltséget bushelelnekint az eddigi 50 centről (10·5 pengő mázsánként) 23 centre (4·85 pengő per q.) mérsékli. Hogyan verse-

²⁹ Acre = 0·4 hektár.

nyezzen a magyar mezőgazdaság az ilyen olcsón termelt tengerentúli búzával?

A gabona szállítását is mindjobban tökéletesítették.

Megépítették a 700 km. hosszú *Hudsonbay* vasutat, amely a búzatermelés szempontjából legfontosabb prairie tartományokat 1.600 km-rel hozta közelebb Európához. Elkészült a *Welland-kanális*, amely a gabona szállítását a Szent Lőrinc folyamon, Montrealig átrakodás nélkül teszi lehetővé. A *Hudsonbay*-vasut és a *Welland-csatorna* a kanadai búzának Európába való szállítását bushelenként 15 centtel — métermázsánként kb. 3 pengővel — tette olcsóbbá, ami az amerikai búzának rádiuszát Közép-Európában jelentékenyen előbbre tolta. (Hát még ha a Duna-Rajna-Majna csatorna is kiépül!)

Az új vasutak és az új kanálisok lehetővé teszik, hogy Északkanada eddig kihasználatlan területein is gabonát termesszenek.

De nemcsak a termés *menyisége* szempontjából fejlődött Amerika mezőgazdasága, hanem *minőségileg* is.

A Manitoba búzának nagy elterjedését elősegítette az is, hogy mint tavaszi búza gyorsan fejlődik és ez a vitalitás a lisztjéből készült tésztában is megnyilvánul, azaz gyorsabban kel meg. Minthogy pedig az éjjeli munkának a pékiparban való eltiltását a genfi munkaügyi bizottság határozata folytán a legtöbb európai országban kodifikálták, azok a búzafajták, amelyek sikerje a kötelezőn előírt rövidebb sütési folyamatnak kedvez, előnyös helyzetbe kerültek. *Vajda* Béla megállapítása szerint (a búza-ankéten) a munkaidőben történt változás a sütőiparnak teljes átalakulását idézte elő és megváltoztatta az ipar igényeit a nyersanyaggal szemben. Az éjjeli munka megszűnése ugyanis a gyakorlatban a munkaidőt a felére rövidítette. A sütőipar ezen úgy segített, hogy a sütősegédek számát emelte és szaporította a kemencék

sütőfelületét. A tészta készítésénél viszont nem állott módjában más, mint az élesztőanyagok fokozása, amivel a kelesztés idejét meg lehet rövidíteni. Ehhez azonban szükséges, hogy a liszt jó minőségű legyen, mert csakis a bőséges és jó sikértartalmu liszt tud a forszírozott kelesztéssel megbirkózni, a gyöngye liszt ellágyul és összeesik, ami azt jelenti, hogy idő előtt illannak el azok az erjedési gázok, amelyek nagy részének a tésztában kell maradnia mindaddig, amíg az a sütőkemencébe nem kerül. Sajnos, a mi lisztjeinknek csak egy kisebb százaléka felel meg a mai sütési rendszernek. Ezzel szemben az amerikai lisztek nemcsak sikerminőségük, hanem őrlési reformuk folytán is olyan összetételűek, hogy a mai termelési rendszerhez nagyszerűen alkalmazhatók.

Nagy előnye az amerikai mezőgazdasági termelésnek az is, hogy mindig egyforma, azaz állandó típusu búzákkal jelenik meg a piacon. A kanadai raktárházak ugyanis a beszállított búzából *standard* típusokat készítenek. Maga a Manitoba búza sem botanikai „búzafaj“, hanem osztályozással, keveréssel, tisztítással előállított „keverék“ és így az európai malom pontosan tudja, hogy milyen sulyú, sikértartalmu, vízfelvevő képességű búzára számíthat. Ezzel szemben Magyarországon a búzák minősége tekintetében még ugyanabban a termelési körzetben is a legnagyobb eltérések vannak. Ezért Svájc 1929 őszén az első búzaszállítmányok megérkezése után a további mennyiségről lemondott, mert bár tiszai búzát vásárolt, olyan minőséget kapott, amelyet nem tudott használni. Rotterdamban 1929 augusztus 7-én a 79—80 kgos tiszai búzáért 12·30 h. forintot fizettek, pedig ugyanakkor a Manitoba I.-nek 17·10 h. forint volt az ára. Ilyen értékelési különbségeket teremtett a külföldi gabonapiac a magyar búza terhére.

Azon, hogy a Manitoba jobb minőségű búza, mint

a mienk, változtatni nem tudunk. Amerikában vannak még őserőben levő szűzföldek, nálunk már nincsenek. Amerikában lehetséges az industrializált mezőgazdasági termelés, a magyar Alföldön nem. De azért tehetetlenek mégsem vagyunk, nekünk is módunkban áll a termés minőségét *feljavítani* és az export-forgalomnak szánt búzát *standardizálni*. Az amerikai búza minőségének a magyar búza minőségével való szembeállítására később visszatérek, ezúttal annak a megállapítására szorítkozom, hogy az amerikai mezőgazdaság a tőke és a tudomány segítségével állandóan fejlődik, míg mi *megállottunk*.

Az amerikai
állattenyésztés.

De nem csak a gabonatermelésben hagytak el ennyire bennünket az amerikaiak; az állattenyésztés terén talán még nagyobb a haladásuk.

Los Angelostól ötven mérföldnyire Mr. Miller gazdaságában 24.000 szarvasmarha, 63.000 sertés, 80.000 tyúk van és a takarmány elosztását, a helyiségek tisztítását és általában minden munkát a gépek végzik.

Hollywood közelében egy farmon 35.000 tyúkot nevelnek és naponta mintegy 180.000 tojást, évente tehát több mint 65 milliót produkálnak.

Newyork városában van egy tyúkfarm, amelyben 10.000 tyúkot nevelnek. Az utcán járó emberek nem is sejtik, hogy odabent a házban egy óriási költőgép működik, amely egyszerre 52.000 tojást költ ki. A 2—5.000 tyúkot számláló gazdaságok Kaliforniában a kisgazdaságok közé tartoznak és a középgazdaság nevét csak azok a farmok használják, amelyekben legalább 14.000 tyúk él. Petoluma városa (Kaliforniában) egymagában 7 millió tojást szállít évente a piacra.

Hogy Amerikában a standardizálás és racionalizálás mennyire érvényesül, azt jellemzi, hogy a tyúkvágó-hídon a beküldött állatokat 10—12 napig előzetesen hízlalják,

amíg az előírt standardsúlyt el nem érik; és ha ez a megállapított időn belül nem sikerül, a tyúkokat visszaküldik gazdájuknak, mert a vágóhidak csakis a standard előírásnak megfelelő állatot vágják le.

A *Wocker-Gardon Et Co.* cég Newyork melletti tejgazdaságában az istállókat hosszú, keskeny pavillonok kötik össze egy forgatható koronggal, amely négy körcikk alakú szakaszra oszlik és ezek mindegyikében hatvan tehen fér el egyszerre. A teheneket egy emeltyű bekapcsolásával automatikusan hajtják a forgatható korongra, amely azonnal megindul, mihelyt az állat rálépett. Egy teljes körülfordulás tizenöt percig tart és ez alatt az idő alatt a következők történnek a tehenekkel. Az első szakaszban három atmoszférás nyomással dolgozó meleg zuhany ömlik rájuk, a második szakasz forró gőzzel van tele (valódi gőzfürdő), míg a harmadik szakaszban mérsékelt meleg uralkodik és elektromos szárító készülékek szárítják le a körhintázó állatokat; a negyedik szakaszban történik a fejés, természetesen elektromos készülékkel, nehogy az emberi kéz folytán valamilyen baktérium jusson a tejbe. Ezek az „elektromosan kezelt tehenek” 10 hónap alatt 7500 liter tejet adnak fejenként.

Az Egyesült Államok nyugati részein található ranchokon a bivalyok, tehenek, juhok és sertések beláthatatlan csordái legelnek és — ahogyan Sinclair mondja — az élő disznó egy félóra múlva kolbász alakjában kerül ki a gépből. Mindez pedig úgy történik, hogy kézzel semmit sem érintenek.³⁰

Az amerikai őstermelés minden téren amerikaiasan halad előre, míg Európa — és különösen Magyarország — a régi, primitív módon gazdálkodik.

A magyar állatállomány apadását a következő számok szemléltetik:

³⁰ Degenhausen leírásából.

a mai területre átszámítva		
	1911-ben:	1930 tavaszán:
Szarvasmarha	2,149.756 . . .	1,784.633
Sertés . . .	3,322.407 . . .	2,361.566
Juh . . .	2,406.041 . . .	1,463.834

*Középeurópa
új gazdasági
politikája.*

Helyzetünket kedvezőtlenül befolyásolta, hogy a szomszédos államok — de általában: Európa összes államai — a háború befejezése óta azt a gazdasági politikát vallják, hogy csakis akkor érezheti magát valamely ország „biztonságban“, ha a lakossága élelmiszerszükségletét a saját termelésével tudja biztosítani.

Európa gazdasági életét a háború kitöréséig a racionalizmus jellemezte. Minden országban azzal foglalkoztak, amire a népeket a természeti adottságok utalták.

Ausztriának és a mai Csehszlovákiának lakossága iparral foglalkozott és a lakosság gabonaszükségletét *Magyarországból* szerezte be. Ma Ausztria is, Csehszlovákia is gabonát termel, bár az ország területe és éghajlata a mezőgazdasági termelésnek épenséggel nem kedvez. Csak-hogy az osztrák és a csehszlovák kormányok nem törődnek mindezzel, azt sem bánják, hogy a kevésbbé alkalmas földben termelt gabona *többbe kerül*, mint amennyiért a búzát nálunk *megvehetnék*. A mezőgazdaság fejlesztésének politikai okai vannak: felkészülés az új háborúra, nehogy megismétlődhessék az az idő, amikor Bécs és Prága lakossága éhezett . . .

De nemcsak szomszédaink követik ezt a gazdasági politikát. Németország, Franciaország és Olaszország is a legnagyobb áldozatokat hozzák, csakhogy fejlesszék és kiterjesszék mezőgazdaságukat. A német kormány elrendelte, hogy a malmoknak az őrölt liszt nagyobb részét *hazai gabonából* kell készíteniök és a kormány újabb,

még hatásosabb rendelkezésekre készül a külföldi búza behozatala ellen. *Olaszországban a battaglia del grano* kimondott célja, hogy *teljesen megszűnjék a gabona-import.*³¹

Az a jelszó, hogy úgy rendezzük be gazdasági életünket, hogy ne szoruljunk másokra, szépen hangzik, de következetesen végrehajtva Európa pusztulását okozhatja. Mert ép az adta meg az európai gazdasági életnek magasabbrendűségét, hogy a legracionálisabb munkamegosztás érvényesült és hogy minden nép egy *meghatározott* irányban fejlesztette ki tehetségét.

Az Ausztria hegyes vidékein termelt búza nem a kultura haladásának diadala, hanem annak bizonyítéka, hogy Európa népei nem értik meg egymást. Mert hiszen a drágábban termelt búza mindenütt megdrágítja az életet és csökkenti a fogyasztást.

Igy fizet Európa még ma is a háborúért, amelynek emléke nem abban az irányban serkenti munkára a népeket, hogy meggátoljanak mindent, ami őket elválasztja egymástól, hanem minden nép egy újabb háború eshetőségére gondol és gazdasági életét ennek jegyében rendezi be.

Hogy Európa népeinél milyen általános ez az egészségtelen törekvés, arra nagyon jellemző az a körlevél, amely a német Háló- és Étkezőkocsi Társaság (Mitropa) étkezőkocsijaiban fogadja az utast.

³¹ Mussolini a gabonacsatát nem pusztán a búzával bevetett terület növelésével akarja megnyerni — hiszen ennek a talajviszonyok bizonyos határt szabnak — hanem a hektáronkénti átlagos hozam fokozásával. A búzaterület most 4·7 millió hektár, ezen az átlagos termés újabban 14·7 q; minthogy pedig az ország évi búzaszükségletét — számolva a lakosság természetes szaporodásával — a legközelebbi években kerekén 100 millió q-ra tehetjük, kb. 20–22 q. hektárnyi átlagot kellene elérnie Olaszországnak, hogy ne szoruljon importra.

Ez a körlevél így szól:

„An unsere Gäste!

Die deutsche Landwirtschaft produziert jährlich
rund 3·5 Millionen Tonnen Weizen und
„ 8·5 „ „ Roggen.

Die deutsche Bevölkerung verbraucht jährlich
rund 5·5 Millionen Tonnen Weizen und
„ 6·5 „ „ Roggen.

2 Millionen Tonnen Roggen bleiben jährlich übrig
und können auch auf dem Weltmarkt keinen Absatz finden.

2 Millionen Tonnen Weizen müssen jährlich eingeführt werden. Dafür zahlt das deutsche Volk jährlich rund $\frac{1}{2}$ Milliarde Reichmark an das Ausland. — Dieser Betrag muss im Inlande durch Lasten, die jeden Einzelnen treffen, aufgebracht werden.

Wir haben uns entschlossen, die im Interesse der deutschen Wirtschaft und jedes einzelnen Deutschen notwendigen Folgerungen zu ziehen und werden in unseren Wagen nur noch deutsches Roggenbrot führen. — Den verschiedenen Geschmacksrichtungen werden wir durch Vorhalten mehrerer Sorten von Roggenbrot zu entsprechen suhen.

Wir würden uns freuen, wenn wir das Einverständnis unserer verehrten Gäste zu dieser Massnahme finden würden, damit wir sie beibehalten können.

Direktion der Mitropa“.

Ime! Németországban az emberek hazafiságára utalva propagálják, hogy ne fogyasszanak búzakenyeret, hanem egyenek rozskenyeret, mert a búzát importálni kell. Amikor Németország, amely ipari cikkeinek exportjából él, ezt teszi, nem gondol arra, hogy ha Európa búzatermő országai nem tudják búzájukat eladni, a német ipari exportnak meg kell bénulnia, mert a nemzetközi kereske-

delem *árúcszerén* alapszik és azok a népek, amelyek nem exportálnak, nem tudnak importálni sem. A német kormány az 1930 augusztus 15-én életbe léptetett kenyértörvénnyel a rozs fogyasztását propagáló akciót mégis „hivatalossá” tette.

Ausztriában az 1909/13 években a búza átlagos terméshozama 2,707.000 mázsa volt, ma a kis Ausztria közel 3½ millió mázsa búzát termel.

Németország elzárkózó politikájában annyira ment, hogy f. év október 26-án életbelépett érvényességgel a búza vámját 18.50 márkáról 25 márkára, a búzaliszt vámját meg éppenséggel 51.50 márkára emelte; hogy ezek a vámtételek egyértelműek a behozatali tilalommal, azt legjobban a most megjelent export-statisztikánkból látjuk, mely szerint ez év októberében *Németországba sem búzát, sem rozst nem vittünk ki*, lisztből pedig említésre sem méltó csekély mennyiséget. Másik példája a szélsőségbe vitt elzárkózásnak: elrendelték, hogy a német malmok őrleteikhez 80% belföldi búzát keverjenek.

Csehszlovákia 1929-ben 13.08 millió mázsa búzát és 16.15 millió rozst termelt, úgyhogy importszükséglete 4.6, illetve 1.2 millió mázsára csökkent.

Németország a 31.46 millió mázsa búzatermés mellett már csak 20 millió mázsát importál; a belső fogyasztásnak 65%-át maga termeli, rozsban pedig már feleslege is van, pedig a lakosságnak csupán 30.5%-a foglalkozik őstermeléssel és a lakosság nagy többsége az exportra dolgozó iparból él.

Olaszországnak 1929-ben a 70 millió mázsa búzatermés mellett már csak 12 millió mázsa import szükséglete volt és amióta Mussolini megszervezte a battaglia del gránót, — a búzaimport évről-évre csökken.

Ime, a magyar mezőgazdaság válságának tápláló forrásai:

a) a hazai termelés ereje csökkent (legalább is nem fejlődött),

b) a szomszédos államok, amelyek eddig fogyasztóink voltak, maguk is beállottak termelőnek,

c) Európa megmaradt import-szükségletét Amerika akarja a saját mezőgazdasága számára megszerezni.

A diagnózis megvan, de hol a gyógyszer?

Mit kell tennünk?

Egyáltalában: *lehetséges-e* a védekezés, avagy a baj nagyobb, semhogy a magunk erejével legyőzhetnők?

Álláspontom: *Ha a helyzetet felismerve nyomban munkához látunk és minden lépésünket csakis az a gondolat fogja ezentúl vezetni, hogy mezőgazdasági termésünket a változott viszonyokhoz alkalmazzuk, az eredmény nem lehet kétséges.*

A magyar föld mindenképen alkalmas arra, hogy rajta olyan mezőgazdaságot folytassunk, melynek termékét szívesen veszik. A szomszédos államokkal is meg lehet érttetni magunkat és van rá mód, hogy velük olyan megállapodásra lépjünk, amely őket gabonánk számára újból megnyeri. Az amerikai versenyt persze eltüntetni nem lehet, de a mi kevés feleslegünket a közelség előnyével Amerika versenye mellett is eladhatjuk.

Ahhoz azonban, hogy mindezt elérhessük, elsősorban az kell, hogy tisztán lássunk. Nézzünk nyíltan szembe a bajokkal és ne áltassuk magunkat azzal, hogy búzánk kitűnő és csak azért nincsen ára, mert a kereskedők olcsón akarják megvenni a gazdák termését. A gabona-kereskedők helyébe lépett különböző altruista szervek egy centtel sem emelték a magyar búza árát, a budapesti tőzsde „megrendszabályozása” is céltalannak bizonyult.

Ha jobb árat akarunk: jobb búzát kell termelnünk!

A búza értéke különböző tulajdonságoktól függ. Ezek a tulajdonságok részben a *malomipar*, részben a *sütőipar* szempontjából fontosak.³²

A búza értékének megállapítása.

A *malomipar*: a búzának hektoliter-súlyát és azt vizsgálja, hogy milyen súlya van ezer szemnek, (ettől függ, hogy a búza mennyi lisztet ad).

A *sütőipar*: a búza sikértartalmát, a tészta ellenállását és vízfelvevő képességét vizsgálja. (Jó kenyeret csakis magas sikértartalmú és olyan lisztből lehet készíteni, amelynek tésztája a kelésnél megfelelő ellenállást fejt ki és a szükséges vizet könnyen felveszi.)

A búza és liszt minőségének állandó figyelemmel kísérésére a földművelésügyi minisztérium felállította a Gabona és Liszt Kísérleti Állomást, amely a búza fenti tulajdonságai alapján a magyar búzafajtákat és a számba jövő tengerentúli búzákat egyenkint vizsgálta felül. A magyar búzáknál külön a régi fajtákat és külön a neemesített vetőmag termését. A vizsgálat adatai alapján az alábbi összehasonlító táblázat tünteti fel a különféle búzatípusok értékét:

		Hl. súly kg.	1000 szem súlya gr.	Száraz sikér ‰	Tészta ellenállás mm.	Vízfelvevő képesség ‰
<i>Kanadai búzák:</i>						
Manitoba	I.	84·65	31·61	13·80	11·00	67·00
Manitoba	II.	84·20	31·24	12·30	11·70	66·00
Manitoba	III.	83·50	31·16	12·10	14·00	66·00
Manitoba	IV.	82·60	30·04	13·05	14·30	68·00
Manitoba	V.	81·70	29·50	13·25	21·00	69·00
<i>Plata búzák:</i>						
Rosafé		79·45	27·40	14·70	11·00	65·00
Baril		79·45	32·11	12·20	10·00	64·00
Barusso		82·15	34·50	10·70	10·20	61·00

³² L. a Magyar Közgazdasági Társaság búzaankétjának könyvalakban is megjelent megállapításait, melyeket alábbiakban is idéztem, ill. felhasználtam.

<i>Magyar búzák:</i>	Hl. súly kg.	1000 szem súlya gr.	Száraz sikér ‰	Tészta ellenállás mm.	Vizfelvevő képesség ‰
Régi magyar	81·17	33·23	8·82	9·79	62·45
Nemesített m.	81·71	40·61	8·86	10·04	62·57

A magyar búzák fenti adatait az országos átlag alapján állították egybe. Az országos átlagon belül nagy eltérések vannak, ami a búza értékelésénél kedvezőtlenül érvényesül, mert ha a vevő nem tudja, hogy milyen minőséget kap, árajánlatát a legrosszabb minőség feltevése alapján teszi meg.

Az országos átlagon belül a szélső adatok a következők:

	Hl. súly kg.	1000 szem súlya gr.	Száraz sikér ‰	Tészta ellenállás mm.	Vizfelvevő képesség ‰
Maximum:					
Régi magyar búzánál	83·03	35·87	11·05	15·00	69·50
Nemesített búzánál	83·21	42·87	10·95	13·30	66·80
Minimum:					
Régi magyar búzánál	78·17	31·57	7·50	7·15	58·12
Nemesített búzánál	80·39	36·35	6·44	7·43	59·00

Hankóczy megállapítása szerint a magyar búza átlagminősége nagyjában a *Barusso* minőségnek felel meg, a tiszavidéki átlagminőség pedig a *Rosafé-* és *Baril-*búzák minősége közé esik.

Ez a megállapítás, *Hankóczy* szerint, csalódásszerűen hat azokra, akik a búzaminőségek terén nem eléggé tájékozottak, de semmi esetre sem lepi meg a gabonakereskedelem és malomipar szakembereit, akik jól ismerik a tényleges helyzetet és nem is állították, hogy a magyar búza átlagos minősége jelenlegi állapotában — akár a jobb vidékeké is — a *Manitoba* fajtákkal versenyezni tudna.

A búzaminőségben Amerika, sajnos, túlszárnyalt bennünket. Nem a magyar búza minősége esett vissza, hanem Amerika a céltudatos minőségre törekvő nemesítéssel és a termelés szabályozásával olyan búzaminőségekkel ismertette meg a világot, amilyenek még nem is olyan régen szinte elképzelhetetlenek voltak; a magyar

búza minőségátlagára ellenben még ma is olyan, amilyen évtizedekkel ezelőtt volt. Be kell vallanunk, mondja Hankóczy, hogy ezen a téren nem haladtunk; a hiba beismerése már a javulás kezdetét jelenti.

Hankóczy álláspontját a mezőgazdasági érdekeltségek erősen vitatják és helytelenítették, hogy — még ha így is van — miért kell ezt, őszintén „kimondani“.

Nekem erre a bírálatra az a megjegyzésem, hogy *gazdasági kérdésekben az önáltatásnak semmi célja nincs*. Teljesen igaza van Varga Istvánnak, aki a búzaankéten azt mondotta: „A külföld nem a magyar szakértőkre, hanem a saját szakértőire ad, akiket mi tévedésükről csak akkor győzhetünk meg, ha bebizonyítjuk, hogy tévedtek. Elvégre is a búza minőségének analízise tudományos művelet.“

1930. október havában Budapesten tartózkodott Louis *Guy Michael*, az Egyesült Államok „agricultural commissioner“-je, aki a washingtoni földművelésügyi minisztérium belgrádi kirendeltségének vezetője. Ez a magasrangú kormány-képviselő a következőket mondotta:

„A washingtoni földművelésügyi kormány, amelynek az egész világon vannak kirendeltségei, most Belgrádban állított fel ilyen kirendeltséget, amelynek három eszterdőre én vagyok a vezetője. Ennek a kirendeltségnek az a feladata, hogy a Duna völgyében fekvő agrárállamok, tehát Magyarország, Jugoszlávia, Románia és Bulgária — később bevonjuk Görögországot és Törökországot is — mezőgazdasági helyzetét tanulmányozza. Az Egyesült Államoknak ez a megfigyelő hálózata az egész világra kiterjed: vannak kirendeltségeink Dél-Amerikában, Ausztráliában, Egyiptomban, Indiában és Kinában; Londonban 12 eszterdeje, Berlinben 7 éve működik hasonló irodánk.“

Van-e ilyen körülmények között értelme annak, hogy elhallgassuk a vizsgálatok eredményét?

Az elhallgatás politikája nemcsak céltalan, hanem káros is. Félrevezeti a közvéleményt és magukat a gazdákat is, akik azt hiszik, hogy a közvetítő kereskedelem az oka annak, hogy nem kapják meg búzájukért a világpiaci árat.

A magyar gazdát tovább is tévedésben tartani nem szabad! Nemcsak a kereskedelem ellen vétkezünk, amikor a gazdák kezébe adva a külföldi árjegyzést azt mondjuk, hogy a magyar búza árát a világpiaci ár alá *szorították*. Összehasonlítani csak egyműveket lehet, a magyar búza és a Manitoba búza pedig *nem ugyanaz*. Ha ezt a gazdáknak nem mondjuk meg, — a magyar búza ára még jobban a világparitási ár alá fog esni, mert a mai magyar búzának értékesítési lehetőségei tovább romlanak.

Az európai import államoknak ugyanis mind kevésbbé lesz gyenge búzára szükségük.

Ausztria, Csehszlovákia, Németország mindent megtesznek mezőgazdasági termelésük fejlesztése érdekében és olyan helyen is búzát termelnek, ahol a klimatikus viszonyok nem a legkedvezőbbek. Az eredmény a gyenge búza. Ezt keverni kell jó búzával; minél nemesebb, hogy átlagban közepes búza kerüljön ki.

Stux Sándor szerint ma már ott tartunk, hogy az *import*-országok elég jelentékeny mennyiségű saját termésű, gyengébb minőségű gabonát *exportálnak*, mert gyenge búzájuk több van a kellenél. Annak az import-szükségletnek fedezésénél, amely *gyenge* búzával is megelégszik, óriási harc és verseny folyik, amely az áraknak a termelési költség alá való lelicitálásáig éleződik ki.

Ebből a megállapításból következik, hogy nekünk a búzatermelésünket *minőségileg* okvetlenül meg kell javítanunk, mert nemsokára azokat a *gyenge* búzákat, amelyeket egyes vidékeken ma termelnek, egyáltalában nem lehet majd a külföldön eladni.

Ez ellen a fenyegető veszedelem ellen *most* kell védekeznünk. Mert *most* még: *lehet*.

Magyarországnak vannak olyan vidékei, amelyeken kitűnő búza terem; így a Tisza, a Kőrös és a Maros bizonyos részein, a Tiszától és Kőröstől észak felé, Heves és Pestmegye egyes részeiben, továbbá a Jászságban.

Hankóczy megállapítása szerint a Kőrös, a Tisza és a Maros közötti vidéken a Manitobánál is finomabb búza terem.

A védekezés útja adva van: *ezeket a vetőmagokat kell terjeszteni.*

Az amerikai búza sok kísérlet eredménye. Mi kevesebb munkával is elérhetjük a célt, mert nekünk nem kell mást tennünk, mint a jó búzafajtákat tovább nemesíteni.

Azzal a felfogással pedig számoljunk le, hogy a magyar búza azóta romlott, amióta megkezdték a búza nemesítését. Erről szó sincsen.

A nemesített búzák hektoliter-súlya még országos átlagban is magasabb a régi magyar búzák hektoliter-súlyánál, az ezer szem nemesített búza pedig épenséggel nehezebb, mint a régi búza. A nemesített búza feltétlenül értékeesebb, mint a régi magyar búza. A nemesítést tehát tovább kell folytatni céltudatosan, tudományos alapon, úgy amint ezt az amerikai búzatermelők teszik.

Hankóczy szerint a nemesített búzafajták közül azokat kell kiválasztanunk, melyekben erős hajlam van a jó minőség kialakítására és ha ezeknek holdankénti terméshozama is megfelelő, ezeknek elszaporítását kell szorgalmazni a nekik leginkább megfelelő termelési körzetekben. Ugyanilyen szigorúan kell eljárni abban az irányban is, hogy a nem megfelelő minőséget szolgáltató nemesített búzákat a köztermelésből minél előbb kivonjuk, még akkor is, ha bőven termők, mert már számszerű adatok állanak rendelkezésünkre, melyek azt mutatják, hogy a legjobb minőségeket

termő nemesítetteknek terméshozama nem áll alatta a csupán bőven termő, de silány termést adóknak.

Hankóczy megállapítása szerint a régi magyar búzák katasztrális holdanként országos átlagban 11·09 mázsát, a nemesítettek pedig 14·11 mázsát adtak, vagyis a nemesített búzák katasztrális holdankénti terméshozama 3·02 mázsával magasabb a régi magyar búzáénál.

Miután pedig Csonka-Magyarország mezőgazdaságának termés-átlaga igen alacsony, a vetőmag kiválasztását ebből a szempontból is figyelemmel kell kísérnünk.

A hektáronkénti átlagtermés az 1926/27. évi termés-eredmények alapján: Belgiumban 28, Dániában 25·5, Svájcban 22·1, Németországban 18·8, Csehszlovákiában 17·2, Franciaországban 14·5, Ausztriában 14, Kanadában 13·2 mázsa volt. Csak ezután következik Csonka-Magyarország 13·1 mázsás termés-átlagával.

Azok a búzafajták, amelyek a régi búzáknál bővebben termők és egyúttal jobb minőségűek, a következők:

	Hektoliter súly kg	Száraz siker o/o	Tészta ellenállás mm	Vízfelvevő- képesség o/o
Bánkúti 1201 . . .	81·90	13·25	13·80	69·00
Bánkúti 1205 . . .	84·65	11·90	13·30	66·90
Bánkúti 1014 . . .	83·95	12·25	18·50	70·00
Bánkúti 66 . . .	82·45	12·10	15·70	68·25
Hatvani 3490/14 . . .	84·00	11·25	18·30	69·60
Hatvani 3490/7 . . .	82·35	12·10	12·00	68·80
Hatvani 23/24 . . .	83·25	13·80	13·00	69·00
Hatvani 5618/23/24/3a.	83·25	13·80	13·00	69·20
Székács 1055 . . .	84·00	15·60	12·50	70·00
Székács 1510 . . .	84·35	14·90	9·60	67·30

Ha a magyar földbe ezek közül a vetőmagok közül azt a fajtát vetjük, amelyet a vizsgálatok arravalónak minősítenek, olyan búzát kapunk, amelyet az európai gabonát importáló országok szívesen fogadnak.

Egyidejűleg a búza nemesítésének megoldásával biztosítanunk kell azt is, hogy az exportra kerülő gabona *előzetesen standardizáltassék*, mert a külföldi malmok csak azt a búzát vásárolják, amelyet *ismernek és amely mindig egyforma minőségben kerül leszállításra*. Ilyenek az amerikai búzáék. De ez nem csupán az amerikai mezőgazdasági termelés egyöntetűségének eredménye.

A búza standardizálása.

Kanada óriási területén az éghajlati viszonyok és ezzel kapcsolatban a minőségek még jobban variálnak, mint nálunk és hiába írják elő a törvények, hogy egyforma vetőmagot kell használni, az egyes vidékeken learatott termés mégis különböző, mert nem egyforma az éghajlat, az időjárás. Az export tehát az amerikai búzá-nál sem élvezhetné azt az egyöntetűséget, melyet a külföldi malmok annyira értékelnek, ha a nagyszerűen megszervezett tárházi kezelés a változó minőségeket nem egyenlősítené. Bizonyos, hogy Amerikában ezt könnyebb megcsinálni, mint nálunk. A kanadai termésnek kb. $\frac{3}{4}$ részét exportálják, a termelés igazi célja tehát az export és ez irányítja a mezőgazdaságot.

Ezzel szemben Csonka-Magyarország termelésének legfeljebb egy hetede kerül exportra, úgyhogy nálunk sem a termelést, sem a búza kezelését nem lehet kizárólag az export szempontjából berendezni. Másrészt Kanadában a termés exportja egyöntetű. A búzát vagy az Atlanti- vagy a Csendes-Óceán felé szállítják. Az Atlanti-Óceán felé szállított gabonát a *Superior* tó partján fekvő *Duluth* és *Fortwilliams* állomásokon megépített elevátorokban kezelik, míg a Csendes-Óceán felé szállított gabona *Vancouver* kikötőben megy át a tárházi kezelésen.

Ezzel szemben nálunk az export egész sor állomáson át történik, (Záhony, Bánréve, Hidasnémeti, Szob, Hegyeshalom, Oroszvár, Ágfalva, Szengothárd, Gyékényes, Murakeresztur, és a különböző hajóállomásokon, mint

Paks, Tolna, Apostag, stb.) és egy-egy állomásra csak kisebb mennyiségek jutnak. Már pedig a tárházi kezelés meglehetősen költséggel jár. Strasser Alfréd ettől függetlenül is kétségbevonja, hogy Magyarországon tárházi kezeléssel egyöntetű gabonát lehessen kapni, mert nálunk szinte állomásonként más és más minőségű búzák kerülnek a piacra. Ilyen körülmények között, keverés útján egyöntetű osztályokat előállítani valóban igen nehéz.

• Strasser szerint majd csak akkor lesz kellő jelentősége a tárházi kezelésnek és osztályozásnak, ha az egyöntetű vetőmag használata általános lesz.

Sok igazság van ebben az észrevételben, de ezzel szembenáll Éber Antal figyelmeztetése: *„A minőség és a tárházi kezelés elsőbbségi kérdésének circulus vitiosusában elpusztul a mezőgazdaság!* Ha a termelő meghozza azokat az áldozatokat, amelyek a jobb minőségű búza termeléséhez szükségesek, adjunk neki biztosítékot arra, hogy lesz olyan állami szerv, amely az ő jó minőségű búzájára a standard alkalmazásával hivatalosan megadja az approbációt, hogy ezáltal a magasabb standardnak megfelelő árat kaphassa meg.”

A minőség megjavítására és az exportra kerülő gabona standardizálására irányuló akcióknak *együtt* kell megindulniuk. Persze nem annak az egyszerű elrendelésével, hogy csakis egyféle vetőmagot szabad használni és hogy a forgalombahozás előtt minden gabonafajtát standardizálni kell. Gazdasági reformokat csakis *fokozatosan* lehet végrehajtani.

A Közgazdasági
Társaság
búza-ankétjének
megállapítása.

A magyar búza minősége, ára és értékesítése kérdésében a Magyar Közgazdasági Társaság által rendezett ankét melynek adatait fentebb többször idéztük, megállapította, hogy Magyarország talajviszonyai, klimatikus és egyéb szerencsés körülményei folytán, — abban az esetben,

ha megfelelő vetőmagot használnak, — olyan minőségű búzát is lehet produkálni, amely a legjobb Manitoba búzákkal is felveszi a versenyt.

Ha ez így van és mégsem teszünk meg mindent, hogy a világpiacon megfelelő búzával jelenjünk meg, a legnagyobb hibát követjük el, amelyet a gazdasági élet terén egyáltalában el lehet követni.

Hiszen nemcsak arról van szó, hogy javítsunk a mai állapotokon és jobb búzát kapjunk, hanem a búzatermelésünk további romlását is meg kell állítanunk.

Mert ha a legrövidebb időn belül gabonatermelésünkben és a búzának forgalombahozásában a szükséges reformokat nem hajtjuk végre, a termelés még jobban leromlik. Ha ugyanis a jó búzát termelő gazda búzájáért csak ugyanazt az árat kapja, mint az, aki a termeléssel nem sokat törődik és gyengébb búzát termel, ő is el fogja hanyagolni a minőséget és csak arra fog törekedni, hogy minél több búzát termeljen. *Ha ezen a téren rövid időn belül változás nem történik, a magyar mezőgazdaság terméshozadéka nemsokára csupa gyenge búzából fog állani, amelyet egyáltalában nem fogunk tudni eladni.*

Nemcsak az a veszély fenyeget tehát, hogy a magyar termelő nem kapja meg azt az árat, amely mezőgazdaságunk produktivitását biztosítja, hanem az a veszély is, hogy a magyar búza egyáltalában nem lesz eladható.

Mit kell tennünk, hogy ez be ne következzen?

Gyakran halljuk azt a „gondolatot“, hogy csökkent- Csökkentsük-e a
sük a búzatermelést és helyette karoljuk fel az ipari növény- búzatermelést?
nyek termelését. Akik ezt így „elgondolták“, nem számolnak a valóságos viszonyokkal. Magyarország éghajlata — különösen a csapadékszegény Alföldön — elkerülhetetlenné teszi, hogy a magyar gazdaság főterménye a búza maradjon. Másrészt ha csak néhány százalékkal is

apasztanók a búzaterületet és valamely ipari növény termelését fokoznók helyette, a kérdéses ipari növényekben már is túltermelés mutatkoznék.

A magyar mezőgazdaság, sajnos, a búza termelését semmi mással fel nem cserélheti.

Felmerült az a még felületesebb „gondolat” is, *hogycsökkentsük általában a mezőgazdasági termelést*; legyen tehát a jelszó: „Termeljünk még kevesebbet!”, *minthogy: „azért olyan alacsony a búza ára, mert sok a gabonánk.”* Ha nem lenne búzában feleslegünk, — t. i. csak annyi búzát termelnénk, amennyit az ország lakossága fogyaszt el — a mezőgazdaság olyan árat diktálhatna a belső fogyasztásnak, amely a termelési viszonyoknak megfelel, hiszen a külföldi versenyt vámokkal mindig ki lehet zárni.

Ezzel a „gondolattal” komolyan foglalkozni felesleges.

Mert igaz ugyan, hogy ha nincsen exportfelesleg, a belső áralakulás tőlünk függ, de miből fizetné a fogyasztás ezeket a mezőgazdaság — diktálta magas árakat? És mivel fedeznők az egyéb importot? Ha nem exportálunk, hogyan jutunk idegen valutához, amelyre szükségünk van, hogy a külfölddel szemben fizetési kötelezettségünket teljesítsük?

Azt, hogy nem szükséges exportfeleslegre törekedni, csak az olyan ország hirdetheti, amely nem is *importál*. Ilyen pedig csak az az ország, amely zárt gazdasági egység, ahol mindent előállítanak, ami a belső fogyasztáshoz szükséges. Európában Oroszország az egyetlen ilyen állam. (Nagy terület, primitív igényű lakosság.) Csonka-Magyarország semmiesetre sem ilyen ország, nekünk sem elég szénünk, sem elég fánk nincsen, mi a legprimitívebb szükségleteink tekintetében is behozatalra szorulunk. Az a jelszó tehát, hogy a gazdák arra törekedjenek, hogy az országnak ne legyen gabonafeleslege, veszélyes tanítás.

Nekünk változatlanul minél nagyobb termelésre kell törekednünk, mert a termelés igazi haszna — az

állam magasabb szempontjából — az export, és az ország az exportból él.

A harmadik „gondolat“, amelyet a mezőgazdaság fölsegítése érdekében felvetettek, az, hogy segítsünk a termelésen *bolettával, exportprémiummal, szóval: belső ráfizetéssel.* A mezőgazdaság megsegítése pénzáldozatokkal.

Ezt a gondolatot Amerika termelte ki. Amerikában ugyanis a válságba jutott mezőgazdaságot az állam nagy összegekkel segíti. Helyesen teszi, mert ha a mezőgazdaságot magára hagyná, a válság az ipart is eltemetné. De másrészt Amerikának módjában áll ez a segítség (és ez a legfontosabb!) A Farmer Relief Bill 500 millió dollárt (közel 3. milliárd pengőt) bocsátott a mezőgazdaság segítségére és az állam pénztára még mindig nem merült ki.³³ Ilyen áldozatokra Európa egyetlen állama sem vállalkozhatik. Legkevesbbé pedig Csonka-Magyarország, mert nincsen egyetlen olyan termelési ága sem, amelyre átháríthatná a mezőgazdaság segélyezésének költségeit.

Csonka-Magyarország főfoglalkozása a mezőgazdaság, tehát nem tartható sokáig fenn az az állapot, hogy a gazda csak akkor tudja a világpiacon kialakult árakon gabonáját veszteség nélkül eladni, ha az állam ráfizetéssel támogatja.

Ha átmenetileg következik be, hogy a termelés-veszteséges (pl. elemi csapások miatt), az államnak valóban kötelessége, hogy segítségére siessen az önhibáján kívül válságba került termelésnek. Csakhogy ezúttal nem erről van szó. *A válság gyökere magában a termelésben van,* Állandóan veszteséggel termelni és veszteséges üzemet tartósan fenntartani nem lehet.

³³ Amerika gazdagsága egyébként is kiviláglik. Így az Egyesült-Államok vezető bankáraiból és üzletembereiből alakult bizottság a kongresszustól felhatalmazást kért a munkanélküliség enyhítésére irányuló ezermillió dolláros úgynevezett jóléti kölcsön kibocsátására. A kölcsön segélyével a szövetséges kormány vezetése alatt nagyszabású közmunkaprogrammot akarnak megvalósítani, amely főként középületek, utak, vasútak és csatornák építésében nyilvánulna meg.

és arra mégsem vállalkozhatik az állam, hogy éveken át megfizesse a *hibás* termelés veszteségét.

Agráriusaink Amerikára szoktak hivatkozni, ahol a kormány már eddig is sok százmillió dollárral támogatta a bajba jutott farmereket. Ez igaz, csak hogy agráriusaink a következő nem egészen „jelentéktelen” különbségekre nem gondolnak:

a) Amerikában a mezőgazdasági termelés mellett igen fejlett *ipari* termelés van, amely prosperitását épp annak köszönheti, hogy a mezőgazdaság állandóan terjeszkedik és mindig újabb és újabb területeket művel meg, amelyek azután foglalkoztatják az ipari termelést. Az amerikai mezőgazdaság valóságban nem az államtól kapja tehát a segítséget, hanem az ipartól, amelynek ezt a terhet a saját érdekében vállalnia kell, mert ha a farmerek — akik ott nem földjükhöz ragaszkodó „parasztok” — abbahagynák a mezőgazdasági termelést, nagyobb veszteség érné az ipart, mint amennyi áldozatot a mezőgazdaság megsegítése követel.

b) Amerikában az állam is gazdag és a bajba jutott mezőgazdaság megsegítése nem kerül különös megerőltetésébe.

c) Az amerikai mezőgazdaság a *legcracionálisabb* és a válságot csak Európa fogyasztásának visszaesése okozta; a válság tehát nem *termelési*, hanem *értékesítési* válság.

Magyarországon mindez másként van. Nálunk nincsen hatalmas ipar, amely a mezőgazdaság megsegítéséhez szükséges összegeket magára vállalhatná, sőt az ipar maga is válsággal küzd és maga is könnyítéseket kér, nemhogy más termelési ág érdekében újabb terheket vehetne magára.

A magyar ipar prosperitása különben sem függ oly mértékben a mezőgazdaságtól, mint az amerikai ipar prosperitása az amerikai mezőgazdaságtól; a mi mezőgazdaságunknak bármily fokú megsegítése sem biztosítana az

ipar számára különös prosperitást. Magától értetődik, hogy ha a mezőgazdasági lakosság még jobban csökkentené ipari szükségleteit, az ipar helyzete is rosszabbodnék. A mezőgazdasági válság megszüntetése tehát a magyar iparnak csak úgy érdekében áll, mint az amerikai iparnak, de maga az ipar sokkal — de sokkal! — szegényebb, semhogy áldozatokra vállalkozhatnék.

Egyébként Amerikában is kezdik belátni, hogy *ezek a közvetlen segélyek a válság okát meg nem szüntetik* és Alexander Legge, a *Federal Farm Board* elnöke 1930 augusztus havában kijelentette, hogy többé nem lesznek intervenciók vásárlások, mert ennek az eljárásnak állandósítása „közérdekellenes.” És ez így is van.

Láttuk a bolettánál, hogy behozatalánál elsőrendű fogyasztási cikkek adóját fel kellett emelni. Az állam az egyik kezével adott, de a másik kezével ugyanazt visszavette. Nem *vád* ez, csak *megállapítás*. Csonka-Magyarországnak feleslegei nincsenek, másként tehát nem is cselekedhetett.

Az államnak azonban semmiféle termelési ág érdekében sem szabad magát ily módon megterhelnie. *Neki csak az a feladata, hogy a termelést zavaró akadályokat a termelés útjából eltávolítsa.* A bolettával, az export-premium rendszerével, a gabona Angliába és Olaszországba szállítása költségeinek elvállalásával a termelés még nem javult meg, sőt a hibák állandósultak, mert a termelők nem érzik kényszerítő szükségét, hogy másként termeljenek, hiszen az állam megfizeti veszteségeiket.

Mayer János földművelésügyi miniszter egyik beszédében egyébként ezt maga is elismerte és kijelentette, hogy „Nem lehet, hogy mi, akik állandóan búzát termelünk, állandóan ráfizessünk és nem lehet, hogy a gabona árát csak injekciókkal és bolettával tudjuk tartani, mert ez közgazdasági lehetetlenség.”

*Adjunk
műtrágya-
segítséget!*

Helyesebb lenne, ha a termelőknek szánt segítséget műtrágyában adnók, mert ebben az esetben az áldozat, a melyet hoztunk, a termelés többletében és jobb minőségében megtérülne. Csakhogy a műtrágya kérdésének jelentőségével gazdáink — sajnos — nincsenek tisztában. Azt hiszik, hogy a jó földnek nem kell műtrágya. Csakhogy az az idő, amikor csak szántani, vetni és aratni kellett és a trágya a gazdaságokban akár el is rothadhatott, (mert a föld ösereje önmagában is elégséges volt a termelésre,) régen elmúlt. A Magyaróvárott működő műtrágyagyár vezérigazgatójának, dr. *Reuss* Andornak megállapítása szerint a szántóföldi termelés folytán a talajból kivont foszforsav még akkor is csak félértékben kerül vissza a talajba, ha a legbőségesebb istálló-trágyát használják. A talajnak foszforelszegényedését, — és általában a talaj kimerülését — csakis a *műtrágya* használatával előzhetjük meg.

Gyakran halljuk azt a megjegyzést is, hogy a mai alacsony búzaárak mellett műtrágyát használni nem érdemes. Ez a gondolkodás is hibás.

A tiszántúli Mezőgazdasági Kamara tipikus búza-talajokon számtalan műtrágyázási kísérletet végzett. Ezek azt mutatták, hogy 155 kg. szuperfoszfát átlagban 215 kg. szem- és 260 kg. szalmaterméstöbbletet eredményezett.

Az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara tipikus rozstalajokon végzett szuperfoszfáttal kísérleteket. Ezek eredménye 150 kg. szuperfoszfát után átlagban 220 kg. szem- és 300 kg. szalmaterméstöbblet volt. A műtrágya használata tehát mennyiségileg nagyon is kifizetődött.

Egyébként nemcsak azért kell műtrágyát használnunk, hogy több termést kapjunk, hanem mert különben a föld termőereje fokozatosan elgyengül.

Mégis mit látunk?

Csonka-Magyarország műtrágyafogyasztása 1928-ban 16.443 vagon szuperfoszfát és thomas-salak, 438 vagon

kénsavas ammoniák és leunasalétrom, 193 vagon chilisalétrom és mészsálétrom volt. Ezt az elég kedvező eredményt első sorban annak az intézkedésnek köszönhetjük, hogy az állam a műtrágya árának egy évi kamatát magára vállalta és lehetővé tette, hogy a műtrágya-gyárak a kisgazdáknak kamatmentesen, a nagyobb gazdáknak 5% kamat mellett adhassák a műtrágyát, (azaz a gazdák a műtrágya árát az elért termésteobletből fizethették meg.)

A földművelésügyi minisztérium ezt az akciót 1929-ben beszüntette.

Bizonyos, hogy ezzel több százezer pengőt megtakarított, de legalább 2000 vagon búzatermés elmaradt.

Ezzel szemben Németországban ép most követnek el mindent, hogy a műtrágya-fogyasztást növeljék. A háború előtt és az 1929/30-i termésévben felhasznált műtrágyára vonatkozó számadatok a következők:

	Nitrogén	Káli
	1000 tonnákban	
1913/14	185	490
1929/30	410	775

A németországi mezőgazdák a legnagyobb erőfeszítéssel törekszenek a hozamnak trágyázás útján elérhető fokozására, mi pedig ugyanakkor „leépítünk“.

Helyes-e, hogy egy agrár-állam, amely mezőgazdasági exportjából él, a takarékosági elv alkalmazását ép ott kezdi meg, ahol az a termés közvetlen visszaesésével jár?

Évekig tartott, amíg gazdáinkat a műtrágya használatának megnyertük, most néhány százezer pengő megtakarítása érdekében feláldoztuk mindazt az eredményt, melyet évtizedes propagáló munkánkkal elértünk. A gazdák ugyanis abból a körülményből, hogy a földművelésügyi kormány a műtrágya-akciót beszüntette, azt követ-

keztették, hogy a műtrágya használata nem okvetlenül szükséges és az alacsony gabonaárak mellett nem is érdemes műtrágyát használni. Nem lett volna helyesebb, ha a boletta segítsége helyett a földművelésügyi kormány műtrágyát ad, (esetleg teljesen ingyen), hiszen ennek az akciónak a költségeit ép úgy átháríthatta volna a fogyasztásra, mint a boletta költségeit; míg azonban a bolettával a mezőgazdasági termelésen magán nem segített, (csak a *mezőgazdákat* segítette meg) addig a műtrágyában nyújtott segítség a *termelést* javította volna meg.

Vetőmag-akciók.

Épen ilyen helytelenül jártunk el a különböző *vetőmag-akcióknál* is, amelyek szintén okos termelésjavító kezdeményezések voltak és mégis a — különben igen helyes — takarékosági elv alkalmazását éppen ezeknek beszüntetésével kezdtük meg.

A földművelésügyi ministerium lehetővé tette, hogy a kisgazdák vetőmagtisztító gépeket szerezhessenek be és mechanikai úton készíthessék elő nagyság, fajsúly és csíráképességre kiválasztott vetőmagvaikat. Az ily módon szelektált vetőmag használata folytán a vetőmag-szükséglet 10—15%-kal csökkent, a fajazonosság fenn volt tartható és emellett gyakran húsz százalékos többtermelést lehetett elérni. Pénzügyi okokból ezt az akciót is beszüntették.

A magyar mezőgazdaságnak erős versenyt támasztó jugoszláv mezőgazdasági termelés fokozására ezzel szemben a jugoszláv kormány ép most rendelte el, hogy *csakis* vetőmagtisztító gépekkel kiválasztott vetőmagot szabad használni.

Csonka-Magyaroszágnak kb. 3.500 községe közül a földművelésügyi miniszterium tervezete szerint 5 éven belül legalább 2000 község kapott volna vetőmagtisztító gépet; az akció beszüntetése folytán legfeljebb 400 községben

használják és a mai viszonyok között eszébe sem jut a községeknek, hogy a maguk erejéből szervezzék meg a vetőmag szelektálását.

Az a kép, amely mezőgazdaságunk helyzetéről az előadottakból kirajzolódik, *nem kedvező*. De őszintének kell lennünk, mert a bajokon csak akkor javíthatunk, ha elismerjük, hogy meg vannak. *Hova exportáljunk?*

A helyzet komoly, de nem olyan reménytelen, hogy ne is akarjunk segíteni. Végeredményben Európának szüksége van a mi gabonánkra és bár az importáló államok igyekeznek saját mezőgazdaságukat fejleszteni, a nyugati államok fogyasztási hiánya *még sokáig megmarad*.

A búzaimportra szoruló államoknak gabonadeficitje — *Schandl Károly megállapítása szerint* — *évente legalább 100—120 millió métermázsá*. Ezzel szemben a búzát exportáló európai államok *egész búzafeleslege* — Oroszország jövőbeli exportját nem számítva — *évente mindössze 20—25 millió métermázsá*. Ha tehát az európai importállamok az európai exportállamok összes feleslegét megveszik, még mindig marad 80—90 millió métermázsá búzahiányuk — Amerika számára. Minthogy pedig a fogyasztó piacokhoz mi vagyunk közel és az amerikai búzának Európába szállítása jelentékeny költséggel jár, csak rajtunk áll, hogy mi fedezzük legalább azoknak az országoknak gabonaszükségletét, amelyekhez — a szállítás szempontjából — Magyarország fekszik a legelőnyösebben. Nekünk nem szabad búzáunkkal a távoli országok felé orientálódni, különösen nem tenger mellett fekvő államok felé, ahova az amerikai búza szárazföldi fuvar nélkül is el tud jutni; nekünk Ausztria, Csehszlovákia fogyasztását kell mezőgazdaságunk számára megszerezni.

Mert mit jelent az, ha a magyar búza Angliában, Hollandiában és Olaszországban jelenik meg?

Azt jelenti, hogy búzáinkat a szomszédos országokban elhelyezni nem tudtuk, eltűrtük, hogy a nekünk legkedvezőbb területekről az amerikai búza kiszorítson bennünket és mi gabonánkat — vasúti költségekkel megterhelten — olyan helyeken kínáljuk, ahol egyrészt mi kedvezőtlenebb helyzetben vagyunk, mint a szomszédos országokban, másrészt ahol az amerikai verseny könnyebben győz le bennünket, mint abban az esetben, ha a gabonát szárazföldi fuvarral a mi szomszédainkhoz szállítja.

A világkereskedelemben szentimentalizmus nincsen.

Az Angliában elhelyezett magyar búza nem azt jelenti, hogy az angolok *minden áron* magyar búzát akartak vásárolni, hanem azt, hogy mi az angoloknak *olcsóbban* adtuk el a búzáinkat, mint amennyibe ott a hasonló minőségű amerikai búza ugyanakkor került. De akkor miért nem adtuk el búzáinkat a *szomszédos* államokban, ahol a búzát a szállítási költségek még nem terhelték, viszont ahol az amerikai búza normális körülmények között drágább, mint a tengerparti államokban, ahol az eladást lebonyolítottuk?

A nemzetgazdaság szempontjából az, hogy a búzának Angliába való szállítási költségét nem a termelő fizette, hanem a magyar kormány, teljesen közömbös. Az állam mi vagyunk és így az állam fizette szállítási refakciókat a magyar búza külföldön elért árából tulajdonképpen le kell vonnunk.

Persze meg van ennek a távolba irányuló exportnak is a „*magyarázata*“, az t. i., hogy a semleges, esetleg politikailag jóakarátú piacokon könnyebb eladni — és a veszteséget burkoltan elszámolni — mint ott, ahol az ellenfeleink hangulatával is számolnunk kell.

Még sem szabad komoly közgazdáknak azt hinni, hogy a probléma „megoldása“ így is lehetséges. A válság *komolyabb*, semhogy ilyen felületes gyógymódokkal még csak kísérletezni is szabad lenne.

Ezek után állapítsuk meg, mennyi Csonka-Magyarország gabonafeleslege, azaz, hogy milyen mennyiségek exportját kell biztosítanunk? *Mennyi a magyar gabonafelesleg?*

Csonka-Magyarország földterülete művelési ágak szerint 1928-ban a következőképen oszlott meg:

	Hektár
Szántóföld	5,586.204
Kert	105.987
Rét	669.258
Szőlő	215.807
Legelő	1,007.837
Erdő	1,095.687
Nádas	30.376
Terméketlen	589.379

Összesen: 9,300.535

Az összes szántóterületnek 31·5%-án (1,677.065 hektáron) búzát termeltek, 12·4%-án rozsot, (650.778), 7·8%-án árpát, (412.836), 5%-án zabot (263.878), 20%-án tengerit (1.061.555), 5%-án burgonyát (264.961).

Búzatermésünk 1928-ban 27 millió mázsát, 1929-ben 19½ millió mázsát, 1930-ban 19·2 millió mázsát tett ki.

Rozsunk 1928-ban 8¼ millió mázsa, 1929-ben 8½ millió, 1930-ban 6·8 millió mázsa volt.

A folyó évben búzatermésünk mérlege a következőképen alakult:

Termény	1928/29. évi végleges eredmény milió méter mázsa	1929/30. évi becslés
búza	20·4	20·0
rozs	8·0	6·7
árpa	6·8	5·4
zab	4·1	2·2
tengeri	17·9	13·3
burgonya	21·7	16·2
cukorrépa	16·1	13·4

Termeljünk-e kevesebbet?

Hogyan biztosítsuk a normális termésű évek feleslegének értékesítését?

Mit tegyünk, hogy az eladásra kerülő felesleg az árakat a termelési költség alá ne szorítsa?

Azzal a hibás felfogással, amely a megoldást ott keresi, hogy többtermelés helyett a „*termeljünk kevesebbet*” jelszót propagálja, már foglalkoztam. Csak még annyit jegyzek meg, hogy ez a felfogás nyilatkozott meg egyik történelmi nevet viselő nagybirtokosunknak abban a kijelentésében is, hogy a Rothermere-féle határokat már azért sem fogadhatjuk el, mert „*csupa búzatermő részt juttatna vissza, tehát még több búzánk lenne*”.

Akik így gondolkoznak, a *nemzeti* termelés szempontjai helyett a *magángazdálkodás* szempontjait akarják érvényesíteni.

Magyarországon más közgazdasági politikát hirdetni, mint a többtermelést, — nem szabad és nem lehet.

Ha alacsonyok a gabonaárak, igyekeznünk kell *jobb* minőséget és többet termelni, hogy a jobb és több búzáért többet kapjunk. Egyébként az alacsony árak mellett is, a *több* búzáért *többet* kapunk, mint a *kevesebb* búzáért. Arra pedig komolyan senki sem gondolhat, hogy amennyiben kevesebbet termelünk, ezzel befolyást gyakorolunk a világpiaci árakra. A magyar gabonatermelés a világtermelésben olyan kis szerepet játszik, hogy teljes kikapcsolódásunk sem emelné az árakat.

A többtermelést követeli meg egyébként a termelési költségek apasztására való törekvés is, mert ha emelkednék a holdankénti termés mennyiség, a termelési költségek több eladható felesleg között oszlanának meg.

A „Termeljünk kevesebbet” jelszóval megindult mozgalomnak csakis akkor lenne „értelme”, ha megszűnénk gabonát exportáló állam lenni. Ebben az esetben a búzaár alakulását — mint ezt kifejtetük — valóban mi irányít-

hatnók, de hogy azután a belső fogyasztásra diktált magas árakat miből fizetnők meg, — az más kérdés.

Arra törekedni, hogy gabonánknak jobb ára legyen, helyes célkitűzés, de megvalósítása csakis *gazdasági* fegyverekkel lehetséges. Jobb búzát kell termelni és ami a legfontosabb: olyant, amilyent a külföldi piacok keresnek. Hiába mondjuk, hogy csakis a mi búzáinkból készült liszt alkalmas rétestészta, ha a külföldi fogyasztó — nem akar rétest enni. A termelő ne akarja a maga izlését a fogyasztóra diktálni, aki olyan helyzetben van, hogy nem vitatkozik, de — válogat.

Ha jobb árakat akarunk, olyan búzát kell termelnünk, amelyet a fogyasztók jobbnak mondanak, akár helyesnek találjuk ezt az értékelést, akár nem.

A búzaárak alakulása öt évi átlagokban a következő volt:

	Korona
1867—1871 években	21·88
1872—1876	24·74
1877—1881	23·29
1882—1886	18·89
1887—1891	16·81
1892—1896	15·31
1897—1901	18·62
1902—1906	16·87
1907—1911	24·04

A búzaárak
alakulása
Magyar-
országon.

A fenti adatok magyarázatául megjegyzem, hogy 1881-ig *verseny nélkül* vettünk részt az európai gabonapiacok ellátásában; Amerika és Oroszország búzája először 1882-ben éreztette versenyhatását, 1884-ben pedig a tengerentúli búza versenye 15·96-ra szorította le búzáink árát. 1898-ban részben az előző évi rossz termés, részben a hírhedt *Leitner-féle* búza-korner következtében a búza ára 29·76-ig emelkedett, de a spekuláció összeomlása után

az ár 20·86-ra esett vissza. A gabona szabad forgalmának visszaállításával (1921), a búza átlagára 11·56 aranykorona volt, azaz csaktöredéke az akkori 25 koronás csikágói és 30—33 koronás liverpooli árnak. A következő évek fokozatos emelkedést hoztak. 1924-ben az átlagár már 23·42, 1925-ben 31·85, 1926-ban a legmagasabb búzaár 35·80 P, a legalacsonyabb P 27·44 volt.

Az ezután következő években a búza áralakulása a következő :

	1927	1928	1929	1930
legmagasabb	34·80	34·70	27·50	25·70
legalacsonyabb	28·25	26·52	21—	15·30

Ma a termelő búzájáért, ha kissé messze gazdálkodik Budapesttől — alig kap többet — pl. Csongrád piacán — (boletta nélkül) 14 pengőnél, ami a termelési költségeket sem fedezi. És még ilyen áron is gondot okoz a búza értékesítése, mert — és ez a főbaj! — a külföldnek, az ártól függetlenül, nem kell az a búza, amelyet mi termelünk.

Az agrárrolló.

A mezőgazdasági cikkek árának csökkenő iránya a magyar gazdát jobban sújtja, mint a többi országok mezőgazdaságait, mert a mi termelőink kénytelenek ipari szükségleteiket egyre emelkedő áron beszerezni. Az 1930. év folyamán az agrár és ipari index közti eltérés 52·5% volt.

Nem tehetünk mást, mint számításba véve a Trianon folytán bekövetkezett változásokat, gondosan megvizsgáljuk, hogy a körülöttünk fekvő államokban milyenek a mezőgazdasági viszonyok és mezőgazdasági termelésünk irányát ennek megfelelően kell megállapítanunk. A varsói agrárkonferencia elnöke megnyitó beszédében helyesen állította fel azt a tételt, hogy a *mezőgazdasági lakosság jóléte nem csupán a termeléstől függ, hanem sokkal inkább az értékesítéstől.*

A mezőgazdasági válság megszüntetése érdekében szükséges intézkedésekről szólva, nem hagyhatom megemlítetlenül azokat a korlátozásokat sem, amelyeket a háború után a mezőgazdasági birtokok bérletére és megszerzésére vonatkozóan léptettek életbe. Ezek a korlátozások szintén hozzájárultak a válság elmélyítéséhez, mert más szempontot el nem fogadhatunk, mint azt, hogy az, aki földet akar venni vagy bérelni, *legyen vagy jó gazda, vagy rendelkezzen olyan tőkével, hogy szakértő gazdát alkalmazhasson.*

A föld tulajdonjogi korlátozásai.

Az a jelszó, hogy „*akié a föld, azé az ország*” és így az államnak vigyáznia kell arra, hogy az ország földjét idegenek ne szerezzék meg — hanem a föld azok kezében maradjon, akik, ha szükséges, vérükkel is megvédelmezik, — a háború előtt is fel-fel hangzott, de a földbirtok-megoszlás mesterséges irányításától az államhatalom — igen helyesen — mindig tartózkodott. A háború után ez a jelszó kiterbélyesedett és a hozzáértő emberek nagy tömege számára lehetetlenné tette, hogy tudásukat és tőkéjüket a mezőgazdaság körében értékesítsék. Sok ember hagyta ott a földet, részben mert kénytelen volt vele, részben mert elvették a kedvét.

Ezeknek a tulajdonjogi korlátozásoknak nagy szerepük volt abban, hogy a mezőgazdasági művelés színvonala egyre súlyodt, — sőt abban is, hogy a föld megingathatatlanul tartott ára esni kezdett. Mert mindennek az árát a kereslet és a kínálat aránya szabja meg; ha csökken azok száma, akik a földekkel szemben a keresletet népszerűsítik, szükségszerűen *csökken az ár is.*

A föld tulajdonjogi korlátozása és az a kifejlődött gyakorlat, hogy a földeket egyszerűen elvették azoktól, akik a háború után felszínre került politikai irányzatok számára nem voltak „*megbízhatók*”, aláásták a magántulajdon szentségébe vetett hitet is!

Megdőlt az a hit, hogy a föld a legbiztosabb tőke-elhelyezés. Már pedig azok között a tényezők közt, melyek a föld árát stabilabbá tették, a földtulajdon megingathatatlanságába vetett hit volt a legfontosabb. A föld jövedelme ezelőtt sem volt magas. A nagybirtokok sokszor 3—4%-os jövedelmet sem hoztak. Mégis szívesen helyezkedett el a tőke földben, mert az emberek úgy gondolkodtak, hogy jöhetnek háborúk, pénzdevalvációk, a részvények elértéktelenedhetnek, megingathatatlan értékű *egyedül* — a föld.

Ez a mentalitás szinte fétisszerű tiszteletet keltett a föld iránt. Bármily keveset jövedelmezett is és bármily nagy jövedelemmel kecsegtető konjunkturális elhelyeződések merültek is fel, a tőkésnek vágya, álma: a *föld* volt. A villamoskalauz néhány holdas parcelláról, a gyáros, a bankár ezer holdról álmodozott; de ez is, az is — munkája *végcéljának* a földet tekintette.

A háború után végrehajtott *földreform*, a föld tulajdonjogi korlátozásai a föld fétisszerű tiszteletét egyszeribe kiölték az emberekből. Ez érthető is. Bebizonyosodott, hogy *a földbe fektetett tőke sem olyan biztos.* A földet, ha nem is semmisül meg *fizikailag*, elvehetik a tulajdonostól, tehát — a föld értéke elvész, t. i. a *tőkés* számára. Nincs tehát értelme, hogy a tőkés előszeretettel speciálisan földet vásároljon, az sem biztosabb, mint a ház, vagy az értékpapír. De még azok is, akiket nem érintett közvetlenül a földreform, arra a latin közmondásra gondoltak, hogy: *Hodie mihi, cras tibi!*

Az az agitáció, amely meggondolatlanul, kellően meg nem alapozott, ellenértéknélküli földhözjuttatást hirdet — állapította meg Hadik János gróf — csak *veszedelmet* jelent az országra nézve.

A földbirtokreform más téren is káros következménnyel járt. *A kisbirtokok elszaporodása.*

Kétségtelen, hogy nagybirtokon racionálisabban lehet termelni, mint kis földterületeken. Amerika mezőgazdasága is azért tudott olyan gyorsan fejlődni, mert olyan területek állottak rendelkezésre, ahol a gép racionalizmusa legyőzte a természetet.

Nagybirtokon, nagy tőkével gazdálkodni: az amerikai mezőgazdasági üzem alapja.

Ezzel a racionalizálási elvvel teljesen ellentétes irányt teremtett a földreform, amely a jól felszerelt nagybirtokokat felosztotta és az így keletkezett apró parcellákat olyanoknak adta, akiknek sem pénzük, sem különös szaktudásuk nem volt.

Magyarország mai földbirtokterületén 1913-ban a birtokok 44·2%-a volt törpe- és kisbirtok; 1921-ben ez az arány felemelkedett 46·5%-ra, 1925-ben 50·2%-ra, 1928-ban pedig már az összes birtokok 51·1%-a *törpe* birtok.

A törpe- és kisbirtokok területnövekedése 1913-tól 1928-ig kerekén 16%-ot tesz ki.

A cukorrépát kivéve, a kisbirtok mindenütt sokkal nagyobb területen dolgozik, mint a nagybirtok. Kiszáradék kezében van a búzaterület 71·81%-a (2·05 millió h.), a rozsterület 71·74 (792·000 h.), az árpaterület 66·35 (526·000 h.), a zabterület 56·62 (253·000 h.), a tengeriterület 72·97 (1·36 millió h.), a burgonyaterület 74·57%-a (357·000 h.). A cukorrépa területnek ellenben csak 19·30%-át műveli a kisbirtok (25·000 h.).

A gazdálkodás a kisbirtokokon persze kevésbé beltérjes, különösen nálunk, ahol a kisbirtokok alakulása nem a természetes átalakulás eredménye.

A húsz holdig terjedő kategóriában a szántónak mindössze 29·4%-át trágyázzák, sőt az Alföldön ez az

arányszám 20·7%-ra csökken. A műtrágyázás szempontjából a helyzet még rosszabb. A 20 holdon aluli gazdaságoknak csakis 1·5%-a, a 20—100 holdas gazdaságoknak 4·1%-a kap műtrágyázást.

A terméseredmények persze ennek megfelelőek. A termés-
átlagok kat. holdanként Éber Jenő megállapítása szerint:³⁴

	Törpe- és kisbirtokon	Nagy- birtokon	Különbség a kisbirtok terhére ‰-ban
Búzában	7·75	9·62	1·87 24·1
Rozsban	6·16	7·65	1·49 24·2
Árpában	7·44	9·58	2·14 28·6
Zabban	7·08	8·98	1·90 26·8
Szemes tengeriben	9·44	10·98	1·54 16·3
Burgonyában . .	40·65	51·52	10·87 26·8
Cukorrépában . .	115·61	135·40	19·79 17·1
Takarmányrépában	132·78	153·27	20·49 15·4
Lóherében	18·44	20·28	1·84 10·0
Lucernában . . .	20·46	22·98	2·52 12·3

A földművelésügyi minisztérium 1930 októberi jelentése a kisebb és nagyobb birtokok termésátlagait összehasonlítva a következő eredményre jutott:

	Termés- átlag	Összes termés millió méter mázsa	Lehetséges többlet méter mázsa
<i>A búzánál:</i>			
Nagybirtok	7·69	6·2	—
Kisbirtok	6·69	13·7	2·0
<i>A rozsnál:</i>			
Nagybirtok	6·64	2·0	—
Kisbirtok	5·85	4·6	0·8
<i>A tengerinél:</i>			
Nagybirtok	8·32	4·21	—
Kisbirtok	6·63	9·07	1·59

³⁴ L. Éber Ernő „Nagybirtok-Kisbirtok“ c. munkáját (Magyar Közg. Társaság kiadása).

	Termés- átlag	Összes termés millió	Lehetséges többlet métermázsa
<i>A burgonyánál:</i>			
Nagybirtok	41.12	5.0	—
Kisbirtok	31.32	11.18	3.6

Vagyis a többi terményt nem számítva, csak a fönti négy termésből a terméstöbblet a következő lenne, ha a kisbirtok termésátlaga a nagybirtok nivójára emelkednék: búzából 2 millió, rozsból 800.000, tengeriből 1.6 millió, burgonyából 3.6 millió métermázsa. Ezeknek értéktöbblete a mai árak mellett is *69 millió pengőre* rúgna! Majdnem kétszeresére a földadónak!

Még nagyobb a kisbirtokon folytatott gazdálkodás hátránya, ha a termés *minőségeit* hasonlítjuk össze.

A kisbirtokról forgalomba kerülő minden földtermék minden állati termék sokkal *rosszabb* minőségű, mint a közép-, vagy nagybirtoké; az üszkös, egyenlőtlen, keverékes, gyomos gabona nagyobb részben a kisbirtokokból kerül ki.³⁵

Mindezek igen szomorú megállapítások, de talán igaza van Éber Ernőnek, hogy *van abban valami megnyugtató is, hogy egy latens tartalékkal rendelkezünk, amelynek kihasználása egyedül tőlünk függ.* Mert hiszen a kisbirtok rosszabb gazdasági művelése nem olyan adottság, amelyen ne lehetne változtatni! A gőzekén kívül egy sincs a használatos gépek között, amelyet a kisbirtokon ép úgy ne lehetne alkalmazni. A szántás, a vetés, az aratás, a cséplés, a magtisztítás, az állat-ápolás, a fejés, a takarmányozás ugyanolyan módon végezhető kisterüle-

³⁵ „Nyiltan meg kell mondanunk, hogy a válság egyik oka a mi paraszt-ságunknak fogyatékos gazdasági tudása, hiányos gazdasági neveltsége. Igen, ott él a magyar paraszt a kis dunántúli falvakban és a nagy alföldi tanyákon, már nem egészen úgy, mint apja vagy nagyapja; a civilizáció hullámverésének utolsó fodra oda is eljut már, de sok, nagyon sok helyen a gazdálkodás módjának tekintetében nincs turgenyevi konfliktus még a „fiúk és apák“, meg nagyapák, az élő fiú és az élő, vagy holt apák és nagyapák között. A megszokottság, a változatlanlanság, a mozdulatlanlanság, a föld megművelése és az állat tartása tekintetében még ott is megül, ahol a mécses a villanykörte, a csizmanadrág a panitalló váltotta fel.“ (Éber Ernő id. tanulmányából.)

ten, mint a nagy területen, a kis istállóban, mint a nagy istállóban. Persze, csak ha a kisbirtokos kellően fel van szerelve és gazdasági tudása megfelelő. Ezen a téren nagyok a mulasztásaink. Amikor a földreformot politikai okokból megcsináltuk, a parasztnak odaadtuk a nagybirtokból kihasított földet, de azontúl nem törődtünk vele. Boldoguljon ahogy tud! Sehogyz sem boldogult. Még megélni sem tudott belőle, nemhogy feleslegeket termelhetett és adót fizethetett volna.

Azzal sem törődtünk, hogy a gazdák megismerkedhessenek a modern mezőgazdasági tudomány haladásával. Amikor Amerikában a *Cassel*-féle kombinált géppel aratnak, csépelnek és zsákolnak, nálunk sok, igen sok faluban — több helyen, mint hinnők! — úgy gazdálkodnak, mint évszázadokkal ezelőtt.

Ne a gazdákat hibáztassuk azért, ami bekövetkezett, mi követtük el a hibát.

Amíg Ausztriában hat „Höhere Lehranstalt“ van 316 tanulóval és Csehszlovákiában tizenöt „Höhere landw. Schule“ 1329 tanulóval, nálunk mindössze öt felső mezőgazdasági iskola működik 509 hallgatóval. A földmivelésügyi miniszterium az 1929/30. évi költségvetésben harminc tudományos és kísérletügyi intézményre mindössze 1,800.000 pengőt irányozott elő (ugyanakkor a két állami színház fenntartására 3,000.000 pengőt) és a népies gazdasági oktatás céljaira mindössze 165.000 pengőt. A fővárosban három gyógypedagógiai intézetre, — amelyekben 120 gyengébb tehetségű gyermeket nevelnek — 230.000 pengő, tehát a másfélszerese jut annak, amennyi az egész ország népies gazdasági oktatására esik. Szobrokra, kútakra, műemlékekre a főváros évente 90.000 pengőt költ, a növénybetegségek elleni védekezésre az egész ország mindössze 30.000 pengőt! (Éber Antal megállapításából.)

Ezek a számok mindent megmagyaráznak. A kisbirtok is tudna fejlődni, azon is alkalmazni lehetne a modern haladás eszközeit, hisz a szövetkezetbe tömörült gazdák épúgy beszerezhetik a szükséges gépeket, mint a nagybirtok; csakhogy nálunk a szövetkezeti mozgalom alig fejlődik, legfeljebb a városokban működő szövetkezetek száma szaporodik. De ezek a *városi* fogyasztási és hitelszövetkezetek a mezőgazdaság érdekeitől is, a szövetkezeti eszmétől is meglehetősen távol állanak. Még az egyetlen terület, melyen a termelő szövetkezetek megvetették a lábukat, a tejtermelés, amennyiben már 1928-ban 272 tejszövetkezet működött. (Tagok száma 33.694, tehenek száma 55.426) Ugyanakkor pl. Dániában a gazdák 85%-a tartozott szövetkezetekbe! Valljuk be: a *kisbirtokkal komolyan sohasem foglalkoztunk*.

Hitele egyáltalában nincsen. A takarékpénztárak és bankok egyesületének 1930 szeptember havában megtartott kongresszusán Jacobi Olivér állapította meg, hogy a földbirtok nagy mértékben eltolódott a kisbirtok felé, de ennek az eltolódásnak következményeit a hitelszervezet területén nem vontuk le.

Aerobe, a kisüzem lelkes hive, azt mondotta, *hogy az országok birtokmegoszlása történelmi folyamat eredménye*, amelyet csak *fokozatosan* szabad megváltoztatni, erőszakos rendszabályok nélkül. Mi kényszerrendszabályokkal avatkoztunk bele a birtokmegoszlásba, de gazdasági téren a konzekvenciákat nem érvényesítettük és most csodálkozunk, hogy a mezőgazdasági üzem hanyatlott.³⁶

Mit tegyünk hát?

³⁶ Ives le Troquer francia szenátor, volt közoktatásügyi miniszter 1930 nov. 27-én Budapesten előadást tartott a világválság megoldásáról. Le Troquer felfogását a köv. nyilatkozat ismerteti: Századunknak talán legfontosabb történelmi eseménye, hogy a világháború óta nem kevesebb, mint százmillió európai zsellér és földmunkás lett önálló földbirtokosa. Csendben, harcok

Mit tettek a
külföldön?

Olaszország az 1925. július 4-én hozott törvénnyel kilenc, kizárólag szakértőkből — azaz nem politikusokból — álló bizottságot küldött ki és ez a bizottság három héttel megalakulása után már törvényeket hozott. Ennek a bizottságnak érdeme, hogy a „*battaglia del grano*” elérte a búzaimport évről évre való csökkenését.

Franciaországban a földművelésügyi miniszter 1929. október 7-én bejelentette, hogy a kormány megszervezte az *Office National du Blé-t*, a Nemzeti Búzahivatalt, amely a búzával összefüggő kérdéseket önálló hatáskörrel intézi.

Az *Egyesült Államok* Hoover javaslatára 1929-ben meghozták a „*marketing act*”-et, amely nyolc tagú bizottságot szervezett a gabonatermelés és értékesítés intézésére. Ennek a bizottságnak 500 millió dolláros alapot bocsátottak rendelkezésére, amely összeg a parlament minden ingerenciája nélkül használható fel.

Nagy veszedelmek, árvizek idején: *külön jogokat kell adni azoknak, akiknek intézkedéseitől függ a veszélyeztetett vidék biztonsága.* A magyar mezőgazdaság mai

nélkül a világ legnagyobb forradalma ment itt végbe a szemünk előtt, melynek jövődöbéli hatása egyszerűen beláthatatlan! Százmillió ujdonsült kisbirtokos, aki százados szolgaság után végül a maga földjén önmagának dolgozhatik s egyetlen vágya, hogy mennél többet dolgozhasson, illetve mennél többet termelhessen. Elmondhatatlan emberi energiatömeg felszabadulása ez, melynek ereje többől forgathatja ki a világot. Egyelőre azonban ezek a felszabadult energiák meddően morzsolódnak szét és kipuffognak a semmibe. A földhözjutott zsellér nem, vagy alig termelhet, mert nincs fundus instruktusa, nincs kezdő- és forgótőkéje, sőt nincsenek kellő szerszámai sem. Azonfelül ez az egész őstermelő tömeg szervezetlen, egységtelen, értelmetlen adókkal agyonnyomorított és az egyes államok protekcionista védvámpolitikájának béklyói-ban elgátolt. Míg a hagyományos kisbirtokvidékeken a buzaföld, Belgiumban 22 mázsát hoz hektáronként, Németországban is 20-at, addig a keleteurópai földhöz jutott parasztság kinnal viszi fel hektáronként 10 mázsa kétes minőségű kenyérmagra. Világos, hogy semmi lehetetlenség nincs abban, hogy ezt a termelést a duplájára fokozzuk, s így duplájára emeljük a lakosság ipari fogyasztókéességét is. Ez a százezer ujdonsült kisbirtokos kellene, hogy az európai ipari termelés Klondyke-je legyen!

helyzete mindenképen *megköveteli*, hogy hozzáértő embereket küldjünk a gálákra és azoknak minden felhatalmazást megadjunk. *Ezt indítványozta a Magyar Közgazdasági Társaság búza-ankétján Éber Antal*-is és ha nem követjük tanácsait, javulást ne várjunk. Sőt. Néhány év múlva, — talán még hamarabb, — *Oroszország* mezőgazdaságának versenye is komoly és állandó tényezője lesz az európai gabonapiacnak. A legújabb adatok szerint ugyanis Oroszországban máris erősen növekszik a mezőgazdasági termelés. Ne higgyük, hogy minden erre vonatkozó közlés csak *ijesztés*.³⁷ Semmi valószínűtlenség nincs abban, hogy az orosz mezőgazdaság az Amerikában és Németországban vásárolt gépek segítségével a közel jövőben már jelentős feleslegeket fog termelni és megjelenik mindazoknál a szomszédainknál, akiknél mi akarjuk gabonánkat eladni. Az orosz búzát nem fogja nagyobb szállítási költség terhelni, mint a mienket. A termelés olcsóbb, hisz a lakosság kisebb igényű és nincsen földjáradék.

Mi lesz, ha az amerikai verseny mellett megjelenik az orosz gabona is, illetve Oroszország versenye állandósul, sőt megerősödik?

Ez a veszedelem ebben a pillanatban még nem fenyeget, ma még az orosz gabona ellen bizonyos politikai ellenállás is mutatkozik,³⁸ tehát *még* van időnk. Ma még neki láthatunk és felkészülhetünk a közeli harcra, amelyet az orosz gabona ellen is fel kell vennünk.

³⁷ Ennek az évnek első felében Oroszország 16.500 traktort hozatott Amerikából; ezenfelül kaszáló-cséplő gépeket 1,6 millió és ekéket 1,3 millió dollárért. Ugyanakkor berendezkedett traktorok és egyéb mezőgazdasági gépek gyártására és nagy gabona-silosokat létesít.

³⁸ Washingtoni jelentés szerint a pénzügyminisztérium életbeléptette rendeletét, amellyel Amerika védekezni akar az orosz dumping ellen. A rendelet értelmében a jövőben a legszigorubb rendszabályokat kell alkalmazni azokkal a vámárúkkal szemben, amelyekről feltételezhető, hogy kényszer-munka révén készültek. Érdekes, hogy az amerikai kereskedelmi körökben a dumpingrendeletet vegyes érzelmekkel fogadták, mert attól tartanak, hogy

Ne áltassuk magunkat: *felszínes* gyógyítással azon a válságon, amely mezőgazdaságunk gyökerét megtámadta, segíteni nem lehet. Ne bízzunk annak a gondolatnak gyógyító erejében sem, hogy ha Csonka-Magyarország, Jugoszlávia, Románia és Bulgária, — szóval Európa agrár-államai — szövetkeznek, mint *egységes agrár-blokk* védhetjük meg érdekeinket.

Mindenesetre előnyös lenne, ha versenytársainkkal megtudnánk állapodni abban, hogy ne rontsuk egymás helyzetét és a kereslettel szemben egységesen járunk el, de egyrészt nem bízom abban, hogy a mezőgazdákat ilyen nemzetközi kartellbe lehetne tömöríteni — mert tulajdonképpen erről van szó, — másrészt az import-államoknak még mindig módjukban lenne, hogy az egész agrárblokkot mellőzzék és az import-szükségletet Amerikából fedezzék.

Nekünk a szomszédos iparos államokkal kell megegyeznünk: Ausztriával, Csehszlovákiával és lehetőleg Németországgal. *Ez a megegyezés a fontos és nem az agrár-államokkal való kooperáció*, aminek csak annyiban lenne jelentősége, hogy ha egyik-másik exportáló állammal *együttesen* lépnének fel, esetleg több kilátással szállhatnak síkra érdekeinkért.

Oroszország ellenrendszabályokkal fog élni, már pedig a folyó év első tíz hónapjában Amerika 65-9 millió dollár értékű árut importált Oroszországba, mialatt az oroszok mindössze 13 millió dollár értékű árut szállítottak Amerikába.

Franciaország az orosz dumping megakadályozása érdekében az Oroszországból származó árúk importját beviteli engedélyhez kötötte. A francia rendelet hivatalosan már október első napjaiban megjelent, de csak később 1930 november 25-én, lépett életbe. Az orosz származású árúk importjának ellenőrzését a franciák gyakorlatilag úgy vitték keresztül, hogy a rendeletben felsorolt nem Oroszországból származó ilyen cikkeket is a jövőben csak származási bizonyítvány kíséretében lehet a vámkülföldről a francia piacra bevinni. Az orosz importtilalomnak tehát a jövőben a külföldi árú származási bizonyítványa lesz a kontroll.

A származási bizonyítványhoz kötött árúk a következők: élő baromfi, hűtött sertéshús, fagyasztott sertéshús, leölt baromfi, tojás, gabonaneműek, liszt, és egyéb őrlemények, maláta, tésztaeműek, cukor, melasz, közönséges fa, len, halfélék, állati enyv, olein és stearin stb.

De az amerikai versennyel szemben a négy európai agrár-állam *együtt sem jelent hatalmas* ellenfelet. Jobb ezt előre számításba venni és az ipari államokkal külön *megegyezni*.

Igaz, hogy Európa iparos-államai egyelőre még az elzárkózás gazdasági politikáját követik, de azért így is importra szorulnak és nekünk tulajdonképpen elégséges, ha ezt az importot *nekünk* biztosítják. Másrészt az élet megdrágulása, — amellyel a mesterséges mezőgazdaság fenntartása együtt jár — mind erősebbé teszi azt a felfogást, hogy *Európa államainak revideálniok kell a gazdasági elkülönülés politikáját*.

A mi ügyességünkön múlik, hogy ennek az irányváltásnak megerősödését előmozdítsuk és megfelelő ellenszolgáltatásokat kínáljunk fel azoknak az államoknak, amelyek hajlandók a mi mezőgazdaságunkat előnyben részesíteni. Persze ennek a megegyezésnek nem lehet az ipar feláldozása az ára, — de ugyanúgy, amint Ausztria és Csehszlovákia minden agrár-törekvésük mellett is búzát importáló országok maradnak, Csonka-Magyarország is — bármily energiával igyekszünk is iparunkat fejleszteni, — még sokáig ipari importra fog szorulni. Ha mi ennél az elkerülhetetlen importnál előnyt adunk azoknak az államoknak, amelyek hasonlóan járnak el mezőgazdasági exportunkkal szemben: a magyar gabonafelesleg elhelyezését máris biztosítottuk. Ezt a kérdést egyébként az *ipar problémái* között egyéb szempontból is megvilágítom, ezzel is hangsúlyozva, hogy a megoldást nem az ipar *hátrányára* keresem.³⁹

³⁹ Szerzőnek ez irányú cikkei az osztrák lapok szívesen közölték és a Cobden-Szövetségben 1930 nov. 21-én megtartott előadásáról a Neue Freie Presse 1930 nov. 27-én megemlékezvén, külön is kiemelte azt a gondolatot, hogy Ausztria és Magyarország az importszükségeit kölcsönösen egymásnál kössék le.

*Mi tehát
a helyzet?*

A mezőgazdasági válság tárgyalását befejezván, összegezem megállapításaimat:

Ha mezőgazdasági termelésünket nem hozzuk összhangba a külföldi mezőgazdaságok eredményeivel, nemcsak nem tudunk búzánkért annyit kapni, amennyi a termelési költségeket fedezi, hanem még annak is ki vagyunk téve, hogy búzánkat a külföldön egyáltalában nem tudjuk értékesíteni, mert a külföldnek csakis keverésre alkalmas, jó búzára van szüksége.

Jobb és egyforma búzát kell termelni, még pedig olcsóbban, mert addig, amíg a szociális terhek és a súlyos adók felhajtotta termelési költségek nem csökkennek, megingott versenyképességünket helyreállítani nem tudjuk. Az utóbbi két évben Jugoszlávia közvetlenül az aratás után olyan olcsó búzaárakkal jelent meg a külföldi piacokon, amelyekkel addig, míg drágán termelünk, nem tudjuk felvenni a versenyt.

Az értékesítést pedig a szomszédos államokban kell biztosítanunk, mert minél távolabbi piacot választunk, annál több költség terheli a búzánkat, másrészt az ottani versenyben annál kedvezőbb az amerikai mezőgazdaság helyzete. A gabonát importáló szomszédos államokkal kell tehát mindenáron megegyeznünk — ha lehet az egyik, vagy a másik agrárállammal közösen.

Export-prémiumokkal, bolettával a termelés válságát megszüntetni nem lehet, mert ezek nem javítják meg a termelést; már pedig ennek válsága (drága volta) okozta a bajt. Amennyiben pedig nem sikerülne újból rentábilissá tenni a mezőgazdaságot, a válság tovább mélyül és elkerülhetetlenül maga alá temeti az ipart, amelyért annyi áldozatot hoztunk. . .

És ha a mezőgazdasági termelés után az ipari termelés is megbénul: *mi lesz akkor?*

II.

Az ipar a magyar gazdasági életnek mindig mostoha gyermeke volt.⁴⁰ Tulajdonképpen ma is az. Mert bár a háború befejezését követő években a kormányok mindent megtettek, hogy az ipar fejlődését előmozdítsák és a lakosság természetes szaporodásának a mezőgazdaságnál el nem helyezhető részét az ipari termelés körében foglalkoztassák, a közfelfogás az ipart továbbra is *másodrendű* foglalkozásnak tekintette és az ipari termeléssel szemben félreismerhetetlen idegenkedést mutatott.

*Az ipar
kialakulása Ma-
gyarországon.*

A magyar népléleknek az ipari foglalkozásoktól való ez az idegenkedése — amelynek megszüntetése, nézetem szerint, az ipari válság leküzdésére irányuló akció *első* követelménye — történeti eredetű.

A magyar sohasem volt iparos nép. Az őshazában sem üzött ipart és amikor az ország mai területére történt letelepedése után a portyázó seregek a nyugati városokba jutottak és álmélkodással tapasztalták, hogy az ipar milyen hasznos javakat tud előállítani, maguk ezek után sem mutattak hajlandóságot, hogy iparral foglalkozzanak, hanem a megsarcolt városok kezük ügyébe került iparosait egyszerűen arra kényszerítették, hogy velük Magyarországra jöjjenek.

Ez a helyzet később, az Árpádház-beli királyok korában, csak annyiban változott meg, hogy a külföldi iparosokat többé *nem erőszakkal* hozták az országba, hanem különféle *kedvezményekkel* édesgették őket ide. Városokat építhettek és saját törvényeik szerint élhettek.

Még a felvilágosodott Anjouk sem tartották szükségesnek, hogy a magyarok maguk készítsék ipari cikkeiket. Felfogásuk az volt, hogy *a magyarok maradjanak fegy-*

⁴⁰ L. részletesen Dr. Dános Árpádnak „A magyar Ipari Közig. Jog” c. munkáját, továbbá a szerzőnek „A magyar ipar története” c. munkáját.

verforgatók és földművesek. Mátyás király historikusa, Bonfini pedig leírja, hogy a nagy király aprólékos gonddal írta össze azokat az iparokat, amelyekre egy haladó országnak szüksége van; figyelme még a sajtókészítésre is kiterjedt. De a szükséges iparoknak meghonosítására külföldről hívta be az iparosokat, akiknek azután mindenféle segítséget megadott. Meg is szedték magukat az iparosok, akik — Bonfini szavai szerint — akkoriban az ország javát mondhatták magukénak.

Ilyen történelmi előzmények után a Habsburg-házi királyok számára nem volt nehéz feladat, hogy mint az *osztrák* örökös tartományok császárai továbbra is távol-tartsák a magyarokat az ipartól. Az Uralkodó Ház ugyanis hiába törekedett arra évszázadokon át, hogy a magyar nemességnek az általános adókötelezettség bevezetésével szemben kifejtett ellenállását letörje. A nemesség szívósan ragaszkodott ahhoz a privilégiumához, hogy nemes embert adóval megterhelni nem lehet. A gyakori háborúk folytatásához azonban pénz kellett, melyet ilyen körülmények között az uralkodók csakis az *osztrák* örökös tartományok adójának folytonos emelésével tudtak megszerezni. Ezek az erősebben megadóztatott tartományok viszont elvárták a császártól, hogy számukra az adók megfizetését lehetővé tegye és megóvja őket attól, hogy a birodalom másik felében, Magyarországon olyan ipar keletkezzék, amely az osztrák kézművesekkel szemben komoly versenyt támaszthatna.

A *velencei* követ 1744-ben azt írja, hogy Magyarországon az ipar nagyon kezdetleges, mert az osztrákok maguknak akarván biztosítani mind az iparnak, mind a kereskedelemnek nyereségét, a legkülönbözőbb intézkedésekkel nehezítették meg, hogy a magyarok mesterségekkel és üzérkedéssel foglalkozzanak.

Az ipar jelentőségére a magyar politikai és gazdasági élet csak a XVIII. század végén eszmélt rá.

Az 1790—91. évi országgyűlésen hozott 67. t. c. bizottságot küld ki „*mindenféle gyárak létesítésére és gyártmányok meghonosítására, művészek és mesteremberek szaporítása érdekében.*” Tervekben, javaslatokban nem is volt hiány, a tervek végrehajtására azonban nem került sor.

A Habsburgok álláspontja következetes maradt. *Mindaddig, amíg Magyarország az adózás terén nem lép arányos viszonyba az osztrák örökös tartományokkal, a kincstár nem segíthet semmiféle ipart, mert ez gyengíteni azoknak a népeknek gazdasági erejét, amelyek adószolgáltatási készségén nyugszik a birodalom pénzügyi egyensúlya.*⁴¹

Berzeviczy György 1805-ben megjelent „*Ungarn's Industrie und Commerz*” című könyvében azt írja az ország gazdasági állapotáról, hogy Magyarország elveszti gazdagságát Ausztria miatt.⁴²

Azért tartottam szükségesnek, hogy ezekre a történeti előzményekre röviden rámutassak, mert ismeretük nélkül meg sem érthető, *miért maradt Magyarország*

⁴¹ József császár ugyanolyan makacs volt saját politikájának követésében, mint a rendek kiváltságaik védelmében. Felette jellemző József-re, hogy amikor a kancelléria ismételt felírt Fiume kikötőjének létesítése érdekében és hosszan kifejtette, hogy ez a kérdés nemcsak Fiuménak, hanem az egész magyar kereskedésnek életkérdése, József röviden csak ennyit válaszolt: megmaradok elhatározásom mellett. (Kanc. lev. 10/1783. Datae resolutioni meae inhereo. Dános Árpád: „Magyar ipari Közigazgatási jog” című könyvéből.

⁴² Az adóztatásnak ez a módja nem volt új, Anglia is ezt a politikát követte gyarmataival szemben.

Magyarországot magas vámokkal elzárták a külföld elől, nehogy az osztrák iparnak magas árait leszoríthassa. Ilyen vámrendszer mellett minden törekvés az ipar fejlesztésére: meddő maradt. Az 1722/1723. évi diétának azt a határozatát, hogy mesterembereket kell az országba betelepíteni, nem engedték végrehajtani. Magyarországnak őstermelő államnak kellett maradnia, hogy a jelentékenyen többet adózó Ausztriát ellássa olcsó élelemmel és annak ipari cikkei magas áron átvegye. (Dános Árpád: id. munkájából.)

ennyire el az ipar terén és miért oly nehéz az ipari kérdések iránt ma is a közérdeklődést felkelteni.

Pedig ma már senkisé is kételkedik a Kossuth Lajos hirdette igazságban: *„Az a nemzet, amely csupán földművelést űz, félkezű teremtés . . . Az ipar fejlődése hazánk legégetőbb és legsürgetőbb szükségei közé tartozik, még magának a mezőgazdaságnak érdekében is . . . A magyar iparnak sietve kell a magyar piacot meghódítania, hogy a belfogyasztás által virágzásra jutott magyar ipar piacot biztosíthasson a földművelésnek és az átdolgozás által értékesebbé tett termelvényeknek feleslegével a hazai kereskedés a világpiacon is versenyezhesen“.*

Kossuth Lajosnak ezek a szavai ma is igazak; és nem felesleges ezeket a szavakat újból és újból idézni, mert mindgyakrabban halljuk azt a felfogást, hogy *Magyarország agrár-állam, melynek az iparral törődnie nem kell.* Az ilyen tanításokkal szemben Kossuth Lajosra kell hivatkoznunk: *„Az a nemzet, amely csak földművelést űz, félkezű teremtés.“*

A megcsonkított, szűk határok között szorított Magyarország épenséggel nem elégedhetik meg a mezőgazdasági termeléssel, mert a mezőgazdasági művelésre alkalmas földterületeinket nem lehet szaporítani — legalább is jelentékenyen többé nem; a népesség azonban állandóan szaporodik és a népfelesleget valahol el kell helyezni, mert különben a földműves lakosság vagy kénytelen lesz mindjobban felaprózni birtokát vagy pedig az egykéhez menekül . . .

A magyar gyáripár termelte cikkek értéke 1929-ben 2829 millió pengő volt. Ha gyáripári termelésünket békebeli vásárló értékű pengőre számítjuk át, azt találjuk, hogy az 1929. évi termelés értéke 77%-kal haladja meg az 1921. évi termelés értékét, — ha pedig a pénz vásárló erejének változását nem vesszük számításba, a

mult évi termelésünk 189%-kal nagyobb, mint az 1921. évi termelés volt.

A *haladás*, gyáriparunk *fejlődése* erős lendülettel tört előre, amit nagyrészt annak köszönhetünk, hogy a háború előtti — és alatti — gazdasági politikának egyik legtudatosabb irányítója, *Szterényi József* báró, *számolt a bekövetkező eshetőségekkel* és megvetette a céltudatos iparfejlesztés alapját.

Az ipar haladásában az első komolyabb visszaesést az 1929. esztendő hozta, ami annál fájdalmasabb, mert az ipari termelés fejlődése a *mezőgazdaságnak* is erős érdeke.

Az iparnak és a mezőgazdaságnak ez az egymásra utaltsága megmutatkozott abban is, hogy a mezőgazdaság válsága *nyomban* kiváltotta az ipar válságát is.

Amíg a mezőgazdaságnak jó dolga volt, az ipar sem panaszkodott. Dolgoztak a kisiparosok és egymásután épültek a gyárak. Amint azonban a gabona világpiaci árának lemorzsolódása kiváltotta a magyar mezőgazdaság válságát, az ipar fejlődése is megállott és amilyen mértékben terjedt a mezőgazdaság krízise, olyan arányban mélyült az ipar válsága is. Ezen csodálkoznunk nem lehet. A lakosság 56%-a mezőgazda, akik csak addig tudnak ruhát, csizmát, szerszámokat vásárolni, amíg gabonájukat, borukat el tudják adni és az aratás, szüret után némi feleslegük marad. Ha a mezőgazdasági termelésnek nincs haszna, a különben is igénytelen paraszt úgyszólván semmit sem vásárol. Visszahúzódik házacskájába és lemond mindenről, amit nem maga termel. A földcskéjén primitív módon gazdálkodó kiskazda szinte teljesen nélkülözni tudja az ipart.

Az ipari válság kezdete.

Ez a gazdasági folyamat először is azoknak a gyáraknak működését bénította meg, amelyek a mező-

gazdasági lakosság közvetlen ipari szükségleteit állították elő. Azután áterjedt a válság a *többi* iparágra is és megkezdődtek a vállalatoknál a leépítések és munkás-elbocsátások. A megszűnt ipari vállalatok száma 1929-ben 86 volt, ezenfelül 179 ipartelep szünetelt és az üzem-redukciók miatt kerekén 200.000 munkaóra-veszteség mutatkozott. A visszafejlődő iparok között a jelentősebbek: a malom- és cukoripar, a dohánygyártás, a sör- és malátagyártás, a gépipar, a téglaiipar, a nyomdaipar, továbbá a vas- és fémipar, a vegyészeti ipar és bőripar.

A legerősebben visszaeső iparágak a következők: nemes és nem-nemes fémek, fémgyártmányok előállítás, rézműves ipar, töltényhüvelygyártás, sütőipar és tésztagyártás, bot- és nádszövetgyártás, művirág- és dísztolgyártás, pipagyártás, aszfalt- és kátránygyártás.⁴³

A fogyasztás köre közben mind szűkebbé vált. Minden egyes beszüntetett ipartelep egy másik vállalat bukását készítette elő. Mert most már nemcsak a *gazda*-vevők hiányoztak, hanem az állásukat veszített hivatalnokok és munkások is.

A szakszervezetek kimutatta munkanélküliek száma az 1928. év végén 15.187 volt; a rákövetkező év első hónapjában a munkanélküliek száma már 17.112-re emelkedett, ugyanennek az évnek végén pedig 20.288 munkás nem tudott munkát kapni. Ma a munkanélküliek számát — a szakszervezeteken kívül álló munkásokkal együtt — *ötvenezerre* becsülöm.

Ez a szám — a foglalkoztatott munkásokhoz viszonyítva — felette nagy és az ipar súlyos válságának biztos tünete. Mert igaz, hogy Németországban közel két és fél millió munkásnak nincsen foglalkozása, de a német ipar méretei egészen mások. A dolgozó munkások száma nálunk kerekén 250.000, amihez képest az ötvenezer

⁴³ Papp László tanulmányából.

munkánélküli bizony igen sok. Mert az ötvenezer munkánélküli azt jelenti, hogy *kétszázezer ember* nem vásárol ruhát, cipőt és csak a legszükségesebb élelmiszert fogyasztja.

A folytonos üzemsökkenések a termelést erősen megdrágították, hiszen az általános rezsiköltségek megmaradtak. A vállalatok tehát a munkások bérén kezdtek takarékoskodni. A nagy munkás-kinálat ezt lehetővé tette. De az ipar csakis akkor prosperálhat, ha a munkásokat *jól* fizetik.

A munkások átlagbére ma 1529 pengő. Ezzel szemben a megélhetés a nyersanyagok árának zuhanásszerű csökkenése mellett sem olcsóbbodott. Egy négytagú család létfenntartási költségének index-száma (ha az 1913. évi létminimumot 100-nak vesszük) 1930. szept. 30-án 112 volt. Az ipari szükségletekre külön kiszámítva az indexszám még magasabb. (Pl a ruházati cikkeknel: 130.) A csökkenő munkabérek és a változatlanul drága ipari cikkek megint csak *a fogyasztás összezsugorodására vezetnek.*

Arra pedig, hogy a munkabérek emelkedjenek, egyelőre — sajnos — számítani nem lehet. Az ipar még a mai béreket is csak alig bírja el.

Súlyosan nehezedik az iparra a *társadalombiztosítás*, melynek terhe az alkalmazott bérének 10·64%-a. *Minden tíz alkalmazott az iparosnak tizenegy munkás bérébe kerül!*

Az iparosok ezt a terhet áthárítani nem tudják; elbocsátanak tehát annyi munkást, amennyinek megtakarított bérével a társadalombiztosítási járulékot megfizethetik. Ám minél *nagyobb* az üzemredukció (azaz minél kisebb a termelés eredménye), annál *drágább* a termelés. És minél *drágább* a termelés, annál *kisebb* a fogyasztás.

Az ipari válság így táplálja önmagát!

A munkánélküliség terjedése a gazdasági életet *szociális* veszélyekkel is fenyegeti, mert minél több ember járkal

az uccán munka nélkül, annál több száj követeli, hogy a munkanélkülieket az állam részesítse segélyben. Elbirnia-e azonban az ipar újabb terheket?

Emberi szempontból jogos az a megállapítás, hogy *senkisé* *éhezhet*, aki nem hibás abban, hogy nem tudja kenyerét munkával megkeresni, de a munkanélküliség problémáját gyökeresen megoldani *csakis a termelésen keresztül* lehet. Ha újabb terheket rakunk az ipari termelésre, ez még jobban összezsugorodik és rövid idő múlva nem lesz más, mint — munkanélküli. Ha ezt el akarjuk kerülni, a termelés segítségére kell sietnünk. A társadalombiztosítás kérdését újból napirendre kell tűznünk, hogy még egyszer megvizsgáljuk, mennyi terhet bír el az ipar. *Elméleti* igazságok és hangzatos jelszavak ne befolyásoljanak bennünket döntésünkben. Nekünk ma a mindennapi kenyérért kell dolgoznunk és a távoli jövő nagy szociális problémáinak megoldására egyelőre *gyengék* vagyunk.

Az ipar
nyugalmat
követel.

Az ipar helyzetét kedvezőtlenül befolyásolta a termelés számára szükséges nyugalom hiánya is.

A közvélemény szinte állandóan követeli az ipari kartelek megrendszabályozását és az ipari vámvédelem leépítését. Az iparosok nap-nap után hallják, hogy a karteleteket el fogják törölni, a kartelbe lépő iparosokat meg fogják büntetni és az ipari vámokat megszüntetik, mert „a drágaságot a kartelek és a vámvédelem okozzák”. Hogy ez az általános vélemény nem alkalmas az ipari termelés és vállalkozási kedv megerősítésére, az kétségtelen. Amíg ezek a kérdések *megnyugtató* módon elintézve nincsenek, az ipar nem tudja, hogy mihez igazodjék.

A termelés mindenhez inkább tud alkalmazkodni, mint a bizonytalansághoz. Ezért a kartelek és az ipari vámvédelem sokat vitatott problémáit *meg kell oldani*.

A kartel és a vámkérdés *részletes* megvitatása ennek a tanulmánynak tárgykörén kívül esik, mindamellett szükségesnek tartom, hogy álláspontomat ebben a két fontos kérdésben legalább is körvonalazzam.

Liefmann szerint a kartelek: *azonos szakmájú vállalatoknak — önállóságuk megtartásával — a piacon való monopolisztikus uralkodás céljából létrejött társulásai.* Ez a megállapítás — nézetem szerint — ma már nem helytálló, mert — amint ezt Heller Farkas tudományosan is kifejtette — a kartelek a termelés szervezetei lettek. *A kartel igazi megvilágításban.*

Ezért nem lehet a karteleket egyszerűen „visszaélés”-nek tekinteni, amelyeket a fogyasztás érdekében törvénnyel el kell *tiltani*. Aki így beszél és a kartelek ellen azzal az érveléssel küzd, hogy a termelők minden összebeszélése a fogyasztók érdekeit sérti, veszőparipán lovagol.⁴⁴ Másrészt azonban bizonyos, hogy a kartelének hátrányai is vannak és hogy a fogyasztást teljesen a kartelek önkényes árpolitikájának átengedni nem szabad. Az államhatalom a kartellel szemben a „laissez-faire, laissez-passer” álláspontjára nem helyezkedhetik, mert a gazdasági életbe való bele nem avatkozás elve ma már nem tekinthető olyan dogmának, mint a kezdő kapitalizmus korszakában, amikor a verseny szabadsága a közérdeket egymagában is biztosította.

A kartelek — ha a termelés szolgálatában állnak is —

⁴⁴ A kartel szükségszerűség, mert a gazdasági rendünket mozgó erők következménye. Éppoly szükségszerűség, mint amilyenek a munkapiacokon mutatkozó párhuzamai, a szakszervezetek. Amennyire feltartóztatatlannak mutatkozott a szakszervezeti mozgalom, melyet a másik oldalról hasonló erők vezetnek — hiszen itt is a szervezatlenség és szétforgácsoltág legyőzéséről van szó —, éppoly feltartóztatatlannak a kartelek is. És ahogyan eredményteleneknek mutakoztak a szakszervezeti mozgalom elfojtására irányuló eszközök, éppúgy eredménytelenségre vannak kárhóztatva mindazok a törekvések is, amelyek a karteleket el akarják nyomni. (Heller Farkas)

a versenyt kizárják; a közérdek érvényesülését tehát — a verseny helyett — *másként* kell biztosítani.⁴⁵

Igaz ugyan, hogy a kartel megszüntette verseny újból életre kel, mihelyt a kartelek olyan magas árakat akarnak érvényesíteni, amelyek a termelés számára túl nagy nyereséget biztosítanak, másrészt az is igaz, hogy maguk a magas árak csökkentően hatnak a fogyasztásra, a kartel működését tehát a karteltagok érdeke is szabályozza.

Csak hogy mindezek a szabályozások lassan érvényesülnek.

Az új versenytárs fellépését a kartel sokáig megakadályozhatja, a feltétlenül szükséges javak beszerzését pedig a magas árak nem csökkentik.

Más, külső regulátorra van tehát szükség, olyan regulátorra, amely a termeléstől és a fogyasztástól teljesen független és a kartel túlkapásaival szemben mind a termelést, mind a fogyasztást megvédi.

Ezt a minden érdek felett működő szabályozást csakis az állam nyújthatja, amelynek nemcsak hivatása, hanem kötelessége is, hogy a kartel megszüntette verseny helyett ő védje meg a közérdeket.

Amíg azonban a kartel csak arra szorítkozik, hogy a termelést *racionalizálja*, működését megakadályozni

⁴⁵ Bárá Szterényi József, a nemzetközi kartelekről és trösztökről Londonban az Interparlamentáris Unió ülésén nagy érdekességű előadást tartott és többek között a következőket mondotta: „A gazdasági életnek egyik legfontosabb és legtöbbet vitatott problémája a kartelek és a trösztök kérdése. A karteleknek és trösztöknek amellet, hogy a nemzetgazdaságban nagy jelentőséggel bírnak, különös fontosságuk van nemzetközi vonatkozásban is. A nemzetközi kartelek és trösztök lassanként a gazdasági élet regulatívjává akarnak válni, hogy ily módon legalább részben kiegyensúlyozzák a békeszerződések gazdaságilag mindenütt, kivétel nélkül észlelhető következményeit.” Az Interparlamentáris Unió gazdasági és pénzügyi komitéja tanácskozásában arra az eredményre jutott, hogy a kartelek és trösztök lehetnek ugyan egészségtelen alakulatok is, azonban alapjában nemcsak természetes jelenségei a gazdasági életnek, hanem — sok esetben — a termelés organizációja érdekében nélkülözhetetlenek.

nem szabad. Az állam szerepe akkor kezdődik, amikor a kartelek *nem a termelés racionalizálását akarják biztosítani, hanem csak arra törekszenek, hogy minél magasabb árakat diktáljanak a fogyasztásra.*

A kartelek szabályozásánál tehát a fősúlyt arra kell helyezni, hogy a kartel ne érvényesíthessen olyan árpolitikát, amely a fogyasztást *megfelelő ellenérték nélkül* kihasználni igyekszik.

A kartelekben a közvélemény mindamellett *csak árdrágító eszközt lát.* Azonban nem a közvéleménynek hivatása, hogy olyan gazdasági kérdésekben döntsön, amelyeknek helyes megítéléséhez nagy szaktudás szükséges.⁴⁶ Egyébként nem is a kartelben működő gyárak árúi a legdrágábbak.

Ha az iparcikkék nagykereskedelmi index-számaikat az árkilengés nagysága szerint csoportosítjuk, két árút találunk a csúcsponton: a gypjűszövetet 159-es indexszámmal és a pamutszövetet 157-es indexszámmal. Az ár szempontjából a legnagyobb karriert tehát két olyan cikk futotta meg, amely — nincsen kartellálva. Nézzük már most a rangsorban alul helyezettek csoportját. Épen azok az árucikkek vannak köztük, amelyeknek karteljeit legerősebben támadják. Így például ott találjuk a *petróleumot* 77-es indexxel. A petróleumkartel tehát 23%-kal tartja az árakat a békeszínvonal alatt. A notórius kartelcikkek között ott van a *műtrágya* 86-os indexxel, tehát 14 százalékkal a békeparitás alatt.

Fenyő Miksa szerint az egyes cikkek és a termelési tényezők árindexeinek összevetéséből kétségtelenül megállapítható, hogy a drágulás 1913-hoz képest az iparcikkekénél nem valami ördögi machináció eredménye, hanem abból az egyszerű számításból adódik, hogy a legfontosabb termelési tényezők 1913-hoz képest megdrágultak.

⁴⁶ V. ö. szerzőnek a Neues Wienes Journalban 1930 jul. 4-én „Schaden die Kartelle der Wirtschaft“ c. cikkét.

Nem is kell boncolnunk a termelési költségeket, — melyeknek kiszámíthatatlanságát egyébként legjobban bizonyítják az igen alapos német ipari ankétok, — elég ha arra útalunk, hogy a *szociális* költségek indexszáma közeljár a 300-hoz, míg a szállítási költségek indexszáma, százkilométeres átlagot véve alapul, legalább 150 körül jár. Az adóterhek megsokszorozódtak, külön drágító tényezőként iktatódott be a forgalmi adó és végül a kamatterhek még a legjobb vállalatoknál is a háború előttinek legalább duplájára emelkedtek.

Mindezzel a közvélemény azonban nem törődik.

A napi gondokkal elfoglalt ember közgazdasági kutatásokra nem vállalkozhatik, egyszerűen a fűszerest, a péket, a hentest és a szabót vádolja a drágaságért.

Ha népszavazásra kerülne a sor, a karteleteket — mint a fűszerezéseket, a pékeket, a henteseket és a szabókat „*összebeszéléseit*” — kétségtelenül nagy szótöbbséggel *eltiltanák*... Ennek eredménye azonban korántsem az lenne, amit a karteletek megszüntetésétől várnak.

A védelmétől megfosztott hazai ipart a külföldi karteletek egyszerűen *fölfalják*. Mert karteletek mindenütt vannak, ott is, ahol törvényeket hoztak ellenük. Az *Egyesült Amerikai Államokban* még a részvénytársaságok egymásba skatulyázását és a több vállalat igazgatóságában való részvételt is tiltják; mégis éppen Amerikában van a tőke a legerősebben koncentrálva és a társaságok együttes működése éppen ott nyilvánul meg a legintenzívebben.⁴⁷

⁴⁷ Ha az egész piac nemzetközi alapon kartelben van és éppen a mi gyenge, alig fejlődésnek indult hazai iparunkat kényszerítenék saját hatóságaink arra, hogy mint kartelenkívüli felvegye a harcot a külföld egységes szervezésével szemben, — ez az öngyilkossággal volna azonos. Az export ezzel teljesen lehetetlenné válnék, mert a nemzetközi kartelnak megvannak a hatalmi eszközei arra, hogy mammutvállalatainak szédületes tőkéjével lehetetlenné tegye a tőkeszegény magyar ipar exportját. (Dr. Kelemen Sándor: „Észrevételek a Karteltörvény javaslatához” c. munkájából.)

Nem a kartelek eltiltására, sőt még csak nem is megrendszabályozásukra törekedjünk, hanem arra, hogy a kartelek *helyes alapokon* való működését biztosítsuk.

A mai helyzetet, azt, hogy van olyan intézmény, amely a termelés egyik igen fontos tényezőjévé vált és a törvények még sem vesznek róla tudomást, — mindenestre helytelenítenünk kell.

Ne folytassunk továbbra is struccpolitikát, ne tegyünk úgy, mintha kartelek nem is volnának, hanem vegyük tudomásul, hogy a kartelek a gazdasági élet igen gyakori jelenségei és legyen rá gondunk, hogy mint ilyenek csakis a köz javára működhessenek.

Ha a nyugodt gazdasági fejlődés előnyeit továbbra is élvezni akarjuk — állapítja meg helyesen *Heller Farkas* — meg kell találnunk a monopolisztikus hajlamú kapitalizmus helyes szabályozásának szemszögét, amely, — mint minden helyes szabályozás — csak arra törekedhetik, hogy az előnyös vonatkozásokat erősítse és támogassa, a hátrányokat pedig visszaszorítsa és ellensúlyozza.

Egyébként a kartel-ellenes mozgalom vezetője, *Sándor Pál*, maga is kijelentette, hogy a kartelet ott, ahol az a céljuk, hogy a túlprodukciót megakadályozzák, lehetetlenné tenni és eltiltani senki sem akarja.⁴⁸

A kérdést mindenestre *tisztáznunk* kell. Nem tudom *Széka*s Antal álláspontját elfogadni, aki szerint ráérünk a kartelprobléma törvényes megoldására. A kartelkérdés a közvéleményt annyira izgatja, hogy a megoldással tovább várunk nem szabad. Sugár Ottó szerint :

⁴⁸ Törvény kell ahhoz, hogy szabályozza azokat a lehetőségeket, amelyek ma nyitva állanak. Nem vagyok a kartelek ellen, tízszer is, huszszor is kijelentettem, hogy igenis szükségesnek tartom ezeket, de nem a mai alakjukban. Különösen az internaciós kartelekre lehet szükség, ahol minékünk bizonyos exportlehetőségeink vannak, de úgy, hogy bizonyos biztonsági szelepek kell lenni, ne mindenki a saját meghatározása alapján csinálja az ország rovására. (Sándor Pál.)

„Meg kell nyugtatni a felzaklatott iparosságot. Ma már sikerült a köztudatba vinnünk a felfogást, hogy minden baj oka a kartellált ipar, a maga nagy vámjával, a maga nagy hasznával. A kiskúnmajszai gazdakörből fel egészen a főpapságig ez a jelszó járja. Az ipar ezt soká nem bírja, annál kevésbbé, mert amúgy is majdnem elmerül a rettenetes anyagi harcban. Vegyük végre el a feje felett tartott Damokles-kardot. Meg kell nyugtatnunk őt, mert az iparnak is van lelke, vannak idegei.“⁴⁹

A vámvédelem.

Az iparnak második függő kérdése — amelynek jelentősége nem kisebb mint a kartelé — a *vámvédelem* problémája.

Hogy iparunkat vámvédelem nélkül megteremteni nem lehetett volna, az kétségtelen.

Akkor, amikor az ipar fontosságára nálunk ráeszméltek, az európai államok iparai már igen fejlettek és gazdagok voltak. Még dumping — verseny nélkül is, pusztán az idők folyamán szerzett előnyök segítségével, már az első kísérleteinket is megfojthatták volna. A magyar ipar, amely tulajdonképpen csak a háború befejezése

⁴⁹ A hozandó kartell törvény azonban ne legyen utánzása egy külföldi törvénynek sem. Helyesen állapította meg Dr. Király Ferenc, hogy ezidőszereint nincs egyetlenegy olyan kartell törvény sem, amelyet a magyar gazdaságpolitika, ha abba az irányba fordulna, hogy kartell törvényt hozzon, követendőnek, helyesnek avagy sikerültnek elfogadhatna. A kanadai kartell törvény azzal az intézkedésével, hogy a kormányzónak bizonyos általános gazdaságpolitikai, vámpolitikai és szabadalompolitikai regulálást enged, nem egyéb, mint pleonazmus, mert ezekre az egyébként igen helyes intézkedésekre az állam vezetői egyébként is jogosultak. E törvénynek kartellvizsgálati szabályai csak közjogi szempontból érdekesek, feljelentő rendszerében meghonosított actio popularis-ának átültetése azonban aggályos volna. A norvég kartell törvény a tudomány mérlegén meg nem álló árbeavatkozásaival és elavult kartellnyilvántartó rendszerével, valamint drákói szigorával aligha nevezhető komoly, figyelemre érdemes példának. A német kartellrendelet már fennállásának ötödik esztendejében a német jogi és közgazdasági élet vezetőinek egyhangúnak mondható álláspontja szerint megérett az eltűnésre. (Dr. Király Ferenc.)

után jutott szabad levegőhöz, a külföldi gyáraknak kitűnő felszereléseivel és tanult munkásaival nem versenyezhetett volna. A fogyasztási piacokra éhes külföldi ipar még áldozatoktól sem riadt volna vissza, csakhogy Magyarország iparosodását meggátolja és továbbra is fenntartsa azt az állapotot, amely a lakosság ipari szükségletét a külföldi ipar termékeivel elégítette ki. A háború befejezése után Európa gazdasági politikájának tengelyévé egyébként is az *ipari vámvédelem* lett, *mi sem járhattunk más úton*.

Felmerül önkéntelenül is a kérdés: nem lett volna-e jobb, ha az európai államok a háború befejezése után egymással gazdasági békét kötve, fenntartják a termelésnek a *nemzetközi munkamegosztás* elvén felépült rendszerét? És nem lett volna-e jobb, ha Ausztria és Csehszlovákia nem térnek át a gabonatermelésre, — legalább is nem olyan erőltetett tempóban, mint ahogy azt megtették — és viszont, ha Magyarország is jobban ellenőrzi egyes gyárak alapításánál, vajjon megvannak-e működésüknek előfeltételei?

Mert az iparnak ugyanúgy megvannak a maga előfeltételei, mint a mezőgazdaságnak és az ipari termelés jelentőségének elismerése még nem jelenti azt, hogy minden ipari cikket magunknak kell előállítanunk. És ugyanúgy, ahogy mi bíráljuk, hogy Ausztria olyan helyeken is búzát termel, ahol a talaj és a klimatikus viszonyok erre egyáltalában nem alkalmasak, — ne csodálkozzunk azon, ha viszont Ausztriának a mi iparosodási politikánk ellen vannak kifogásai.

Az európai államoknak közös hibájuk, hogy *kifelé*: a szabad kereskedelem hívei és a termelésnek csakis a racionalizmus elvei alapján való szabályozását tartják helyesnek — azaz kifogásolják, ha az ő termelésük feleslegét a többi ország nem engedi be, — de *befelé*: mind-egyik éppen az ellenkezőt teszi.

*A saját termelésében egyik állam sem akarja ugyan-
azt a szempontot érvényesíteni, amelynek hiányát a
szomszédainál kifogásolja.*

A valóság az, hogy Közép-Európa államai a háború után mit sem akartak egymásról tudni, fittyet hánytak a termelés racionális munkamegosztásának és nem arra törekedtek, hogy miként lehessen a lakosság szükségletét a legolcsóbb termeléssel kielégíteni, hanem arra, hogy: miként lehet magukat másoktól függetleníteni.

A békekötések utáni idő mentalitását Csonka-Magyarország hiába tagadta volna meg, szomszédaink aligha követték volna a példánkat.

Ennyit a *múlt* igazolására.

Ami már most a jelent és a jövőt illeti, meg kell állapítanunk, hogy Európa népei végre kezdenek fel-
eszmélni.

Mind Ausztria, mind Csehszlovákia lakossága sokat szenved a drága kenyér miatt, mint ahogyan Csonka-Magyarország lakosságára is súlyosan nehezedik az ipari cikkek drágasága. És emellett az osztrák, illetve a cseh mezőgazdák a viszonylag magas gabonaárak mellett is csak a legnagyobb küzködéssel tudják termelésüket fenn-
tartani, mint ahogyan a mi gyáraink is jogosan hivat-
koznak veszteséges üzemükre, amikor az árak leszállítá-
sát kérik tőlük. Bebizonyosodott — itt is ott is, — hogy
maguk a magas árak még nem biztosítanak a
termelésnek hasznot, ha ez önmagában nem eléggé
produktív.

Mit tegyünk tehát?

A szabadkereskedelem hívei és agráriusaink készen
vannak a felelettel: *építsük le a vámvédelmet és tegyük
lehetővé, hogy az olcsóbb szövet, az olcsóbb cipő, az
olcsóbb eke szabadon jöhessen be az országba és akkor
győzni fog a jobb és az olcsóbb árucikk.*

Igen ám, de a valóságban mindez egészen másképp alakulna.

Amint a vámvédelem megszűnnék, a külföldi ipar, — amely régibb, tehát fejlettebb és sokkal nagyobb tőkék felett rendelkezik, mint a mi fiatal iparunk, — nyomban gyilkos iramú versenyt támasztana és egymásután semmisülnének meg a belföldi ipari vállalkozások. A külföldi nagy gyárak így is mindent megtesznek, hogy a vámok gátjait áttörjék és árúikat behozzák. A külföldön gyártott iparcikkek egész sora nálunk olcsóbb, mint a készítés helyén. Az ipar ugyanis ma harcot kénytelen folytatni minden fogyasztási piacért és a dumpingáldozattól sem riad vissza, ha az ellenfelet a tartós ellenállásra gyöngének ítéli. Amint azonban a magyar ipari termelés elvéreznék, a külföldi ipar árpolitikája nyomban megváltoznék, az olcsó árak egyszeriben eltűnnének és a verseny nélkül maradt külföldi ipar a legrövidebb időn belül visszaszerezné azokat az összegeket, amelyeket a magyar gyárakkal folytatott versenyben addig ráfizetett. A magas árak pedig újból visszatérnének és a gazdasági helyzet még súlyosabbá válnék, mert a haszon most már a *külföldi* gyárosoknak, iparosoknak jutna és a külföldi mérnökök, munkások jutnának keresethez. Mi lenne azonban a mi munkásainkkal, mérnökeinkkel, vegyészeinkkel és azzal a sok tisztviselővel, akik ma az ipari termelésben keresik meg kenyerüket?

Erre azt mondják a szabad kereskedelem hivei, hogy éppen azért rossz a mezőgazdasági termelés helyzete, mert az ipari vámvédelem folytán *drágábban* termelünk, másrészt pedig, mert az ipari vámvédelem folytán érdekeikben sértett államok a mi gabonánkkal szemben védelmi politikát folytatnak.

Ez a felfogás azonban téves.

Bármilyen áldozatot akarna is hozni Csonka-Magyaror-

szág például Csehszlovákia megnyerése érdekében, Csehszlovákia őstermelői a mezőgazdasági vámokat ma már semmilyen ellenértékért eltörölni nem engednék; nem engednék még akkor sem, ha ezért mi az ipari vámok teljes megszüntetését kínálnók fel. *Tíz év óta az európai államok annyi pénzt és energiát áldoztak zárt gazdasági rendszerük megalapozására, hogy a racionális nemzetközi munkamegosztáshoz való visszatérés ma már nem olyan egyszerű.*⁵⁰

Mit tegyünk mégis?

Mert hiszen a mai viszonyok között csak még inkább kimélyül a válság és az ipar — minden vámvédelem mellett is — elbukik.

Nézetem szerint mindenekelőtt le kell ülnünk a zöld asztal mellé szomszédainkkal, akik ép úgy panaszkodnak a gabona drágasága és az ipari cikkek elhelyezhetetlensége miatt, mint ahogy mi panaszkodunk, hogy az iparcikkek drágák és hogy mezőgazdasági termelvényeinknek nem találunk piacot.

Az idő megérett arra, hogy kölcsönös őszinteséggel rendezzük ezt a kérdést.⁵¹

Nem arról van szó, hogy Magyarország lemondjon az ipari vámvédelemről, — mint ahogy a szomszédos államok sem lennének hajlandók még csak tárgyalni sem arról, hogy eltöröljék a mezőgazdasági vámokat. A szomszédos államok mezőgazdaságunknak olyan nagy előnyt nem adhatnak, amiért mi iparunkról lemondhatnánk.

⁵⁰ Ezt a felfogást igazolják azok a tárgyalások is, amelyek a magyar-csehszlovák kereskedelmi viszony megszakításához vezettek.

⁵¹ V. ö. Teleszky János köv. nyilatkozatával: „Ami a magyar mezőgazdaság helyzetét illeti, meggyőződésem, hogy előbb-utóbb valami preferenciális szisztéma fog kialakulni. Ez hosszú út lesz és a magyar ipar igen nehéz helyzetbe fog jutni általa. De én szívesen veszem magamra a felelősséget, ha ezzel szemben a mezőgazdaságon segítünk. Addig azonban, amíg ez nincs biztosítva, nem szabad az ipart olyan előnyök miatt feláldozni, amelyek nincsenek. Ezek a kérdések szőnyegre fognak kerülni a külföldi kereskedelmi szerződéseknél.”

De nem szabad túlzásba mennünk és szomszédainkkal nem kell harcba szállnunk ránk nézve jelentéktelen iparágak támogatása miatt.

Azoknak az iparoknak fejlesztését, amelyek *sok* munkáskéznek adnak kenyeret és amelyeknek természeti előfeltételei (különösen a nyersanyagra vonatkozólag) megvannak, tovább is a *legnagyobb energiával kell folytatnunk*. De ahol az iparnak természetes előfeltételei nincsenek meg, ahol a nyersanyagot külföldről kell hozni és a foglalkoztatott munkások száma elenyésző, ott *tegyünk némi engedményt azoknak az államoknak, amelyek ennek fejében hajlandók a mi mezőgazdasági exportunknak bizonyos kedvezményeket nyújtani*.

Az a törekvés, hogy minden állam *önellátó* legyen és lakosságának minden szükségletét maga termelje, — az idők folyamán *sokban engedett* merevségéből. És jöllehet a vámhatárok teljes lebontásának ideje még nem érkezett el és az Egyesült Európai Államok megalkotása egyelőre még utópia, — *már mégis követelni kezdi minden ország közvéleménye az elzárkózás gazdasági politikájának revízióját*.

Ezt a kedvező irányváltozást fel kell használnunk a javunkra és állandóan megerősítésén kell dolgoznunk. Ezen a téren már most is nem egy kedvező jelenség mutatkozik. Ilyen például az is, hogy a *Varsóban* és legutóbb *Prágában* megtartott agrár-konferenciák ezt a gondolatot *tárgyalhatónak* nyilvánították. *Ausztria* közvéleménye megértő érdeklődéssel fogadta azokat a tanulmányaimat és cikkeimet, amelyek ezekről a kérdésekről a vezető osztrák lapokban megjelentek,⁵²

⁵² V. ö. szerzőnek a P. Lloyd 1929. nov. 5-én megjelent „Zur Frage der Neuen wirtschaftlichen Orientierung Ungarns“ c. cikkét, — továbbá: Reichspost 1930. márc. 14. „Die wirtschaftliche Bedrohung Mitteleuropas. Ein Wort für eine Verständigung zwischen Oesterreich und Ungarn“, — továbbá Neues Wiener Journal 1930 ápr. 8. „Wirtschaftssolidarität zwischen Oesterreich und

és ilyen kedvező jelenség az is, hogy azt a nagyszabású tudományos és agitációs munkát, melyet Hantos Elemér már évek óta folytat a középeurópai államok közötti megértés érdekében, mindenütt nagy megértéssel fogadják.

*Az ipari
vámvédelem
leépítése?*

A mezőgazdaság problémáinak megoldásánál merült fel az a gondolat, hogy Magyarország közeledjék Jugoszláviához, Romániához és Bulgáriához — amelyek szintén agrár-államok — és kössön velük — a *mezőgazdasági* termelvények értékesítésére — *kartelszerződést*, az ipari vámvédelmet pedig szüntesse meg.

Ezt a gondolatot sem *célravezetőnek*, sem *megvalósíthatónak* nem tartom.

Néhány ipari vállalatot még csak össze lehet karteibe hozni, de az ország valamennyi *mezőgazdáját*, — aligha. Hát még hozzá *három ország összes gazdáját!*

És ha sikerülne is ez a terv: mit érnénk el vele? Hiszen itt van Amerika! *Az európai gabonát importáló államok egyszerűen nem vennének tudomást a magyar—jugoszláv—bolgár—román agrárblokkról és agrárszükségleteiket amerikai terményekkel fedeznék.*

A kartelek csak úgy érhetik el céljukat, ha a fogyasztók szükségletüket a kartelben részt vevő termelőkön *kívül* nem fedezhetik. Erről azonban ebben az esetben szó sincsen. Hiszen a válságot éppen az idézte elő, hogy a kontinens gabonaellátására az európai mezőgazdaságon kívül Amerika mezőgazdasága is jelentkezett.

Ha mégis „sikerülne” az európai gabonatermelő országok blokkját megteremteni, — amit már azért sem tartok valószínűnek, mert mindegyik országban különbözőek a termelési költségek, tehát az egységes eladási árnak meg-

‘Ungarn. Arbeitsteilung zwischen Industrie und Landwirtschaft’, u. csak e lap 1930 máj. 30-án megjelent „Gegen die Verelendung Europas. Wirtschaftliche Annäherung der europ. Staaten das einzige Gegenmittel” c. cikket.

állapítása szinte legyőzhetetlen nehézségekbe ütköznék — a blokknak azok az országai, amelyek *olcsóbban* termelnek (Magyarországhoz viszonyítva pl. Jugoszlávia is, Románia is), egyéb úton maguknak biztosíthatnák az import-államok jóindulatát és a kartel előnyeit learatnák anélkül, hogy a többi országnak (pl. Magyarországnak), a blokkból bármilyen haszna lenne. Az olcsóbban termelő tagoknak minden kartelnél előnyük van, csak-hogy ha a kartel *teljes* termelésének — tehát a drágábban termelt árúnak is — az elhelyezése biztosítva van, az olcsóbban termelő karteltag nem rontja az árakat és a kartel-megállapodásokat egyébként nem igyekszik kijátszani, mert ha nagyobb haszonnal adhatja el a termelését, nem törődik azzal, hogy a kartel a drágábban termelő karteltagot is abba a helyzetbe hozza, hogy árúját eladhassa. Amint azonban a karteltagok *tudják*, hogy a fogyasztók nincsenek okvetlenül rájuk kényszerítve, hogy a fogyasztók szükségletüket *másutt* is fedezhetik (az adott esetben: Amerikában), csakis az olcsóbb termelés folytán előnyösebb helyzetben levő karteltagoknak van hasznuk a kartelből, mert míg a drágábban termelő országok — már kénytelenségből is — ragaszkodnak a kartel megállapodásaihoz (hiszen azért léptek a kartelbe, hogy ne veszítsenek), az olcsóbban termelők inkább megelégszenek a kevesebb haszonnal is, semhogy árújuk esetleg megmaradjon.

Az európai agrárblokk gondolata az adott körülmények között, mint az európai gabonát importáló országok és Amerika *ellen irányuló kartel*: közgazdasági lehetőség.

Amikor az agráriusoknak erről a tervéről hallok, az a mese jut eszembe, amelyben a macska ellen az egerek szövetségre lépnek és elhatározzák, hogy csengőt kötnek ellenségük nyakára, mert így meghallják majd, ha köze-

ledik. A gondolatot az egerek kitörő örömmel fogadták, csak ép nem akadt egér, amelyik vállalkozott volna arra, hogy a csengőt a macska nyakára kösse.

Az agrárblokk gondolata inkább csak *érdekes*. Ugyanakkor amikor a mezőgazdák drákói törvényt követelnek a „bűnös” kartellek ellen, maguk is a kartel gondolatában keresik a gyógyszert.

Persze más a helyzet, ha az agrár államok egyesülésének nem az a célja, hogy a gabonának a fogyasztásra diktálandó *kartel-árát* megállapítsák, hanem az, hogy *azután* az import-államokkal *tárgyalásokat* kezdjenek és az ipari államokat rábírják, hogy ne amerikai, hanem európai eredetű gabonát vásároljanak. Ez a gondolat föltétlenül helyes, de miért szükséges ennek végrehajtására az agrárblokk?

Arra, hogy az európai gabonát importáló államokat rábeszélni igyekezzünk arra, hogy ne mellőzzék az európai agrárállamokat, mert ha ezek nem tudják termelésüket exportálni, nem tudnak majd ipari cikket importálni sem, — ott van a Népszövetség, a melynek hivatása is, hogy ezt az Európára oly nagyjelentőségű felvilágosító munkát elvégezze. Igaz, hogy a Népszövetség csak általános érvényű közgazdasági érvekkel és statisztikákkal folytathatja ezt a munkát, kényszerítő hatalma nincsen, — de a tervezett agrárblokk sem rendelkezne hatalommal!

Az európai gabonát importáló államok „*felvilágosítására*” a Népszövetség alkalmasabb is, mint a nyilvánvalóan közvetlenül érdekelt agrárblokk, a kedvező döntés *kikényszerítésére* pedig a Népszövetségnek sincsen hatalma, az agrárblokknak sincsen, — ahhoz pedig, hogy ellenszolgáltatásokkal — üzleti alapon — nyerjük meg az európai ipari államokat, nincsen szükség agrárblokkra, sőt: az egyes agrár államok között ebben a tekintetben érdekellentét áll fenn és mindenestre külön-külön kell megál-

lapítani, hogy mit tud Magyarország Ausztriának vagy Olaszországnak nyújtani, ha ezek nálunk fedezik import-szükségletüket és mit tud ugyanezért Jugoszlávia felkinálni.

Különböző termelési költséggel dolgozó és az ipari termelésben is különböző fokon álló országoknak egységes megegyezése a nyugati ipari államokkal — nézetem szerint — elképzelhetetlen.

Mindenesetre — különösen az adott viszonyok között — *könnyebb* nekünk *külön* megegyeznünk egyik vagy másik ipari állammal, mint a többi agrár állammal együtt. A blokk tárgyalásainál nyomban kiderülne, hogy mindegyik agrárállam mást akar felkinálni és mindegyiknél az agrár-export feltételei is mások. Jugoszlávia és Románia számára *már* előnyös lehet olyan gabonaár, amely mellett a magyar mezőgazdaság *még* nem tudna veszteség nélkül exportálni. És az iparilag fejletlenebb Bulgária sokkal több rekompenzációt lenne hajlandó az ipari államoknak felajánlani, mint Magyarország amelynek ipara a nemzeti termelésnek jelentősebb része, mint a bolgáré.

Az agrárblokkal szemben a magam részéről már évek óta azt a gondolatot propagálom, hogy Magyarország a gabonaimportra szoruló európai államokkal, — elsősorban nyugati szomszédaival — *közvetlenül* igyekezzék megegyezni.

Jugoszláviával, Bulgáriával és Romániával nekünk ebben a tekintetben érdekközösségünk nincsen, sőt a mi akciónknak tulajdonképeni célja, hogy a termény-importra szoruló államok a gabonának európai terményekkel fedezendő részét *ne* Jugoszláviából, Romániából szerezzék be, hanem tőlünk.

A reálpolitika *külön* végzendő munkát követel tőlünk, ami azonban nem akadály, hogy a Népszövetség útján ne igyekezzünk *elméleti* érvekkel is harcolni annak

a gondolatnak elterjedése érdekében, hogy Európa *ön-magának* és jövőjének tartozik azzal, hogy ne az amerikai gazdasági életet erősítse, hanem az európai országok számára tegye lehetővé, hogy termelőmunkájukat tovább folytathassák és exportálva módjukban álljon importálni is.

*Szabad-e
iparunkat
feláldozni?*

A kérdés csak az: megvan-e a *lehetősége*, hogy a szomszédos ipari államokkal ebben az irányban megegyez-zünk? Mit tudunk pl. Ausztriának vagy Csehszlovákiának felajánlani és nyújtani azért, hogy ezek az államok a mi mezőgazdaságunkat előnyben részesítsék?

Azt már kifejtettem, hogy semmiféle előnyért iparunkat fel nem áldozhatjuk.

Mivel érhetjük el *mégis*, hogy egyes ipari államok gabona-importjuk lebonyolításánál a magyar gabonára figyelemmel legyenek?

Nézetem szerint ez a cél nem *elérhetetlen*. Hiszen bármennyire igyekszünk is iparunkat fejleszteni, mint *agrár*-állam, bizonyos iparcikkekben állandóan importra szorulunk és a helyzet a közeljövőben sem fog lényegesebben megváltozni. Viszont bármennyire igyekszik Ausztria is őstermelését fejleszteni, *mezőgazdasági import-állam marad*. És épen ez jelzi a megértés útját. Nem kell egyebet tennünk mint azt, hogy: a *feltétlenül megmaradó importszükségleteket egymásnak* felajánljuk és egymással szemben lekössük. Azaz: kínáljuk fel Ausztriának, illetve Csehszlovákiának és Németországnak, hogy lépjenek velünk *szomszédsági szerződéses viszonyba* és import-szükségleteink beszerzésénél *részesítsük egymást kölcsönösen előnyben*. Röviden: *legyünk „jó szomszédok“*.

A Csehszlovákiában most megtartott agrárkonferencia nem utasította vissza ezt a gondolatot, és az osztrák közvélemény is nagy rokonszenvvel fogadta ily irányú

cikkeimet, melyekben évek óta ezt a gondolatot propagálom.

Ez a javaslatom, magától értetődik, szakítást jelent a legtöbb kedvezményes záradékú vámszerződés rendszerével, de — sajnos — nem vagyunk abban a helyzetben, hogy *egyformán* járassunk el minden állammal szemben. Olyan kevés az, amivel még rendelkezünk, hogy alaposan meg kell vizsgálnunk, miért mit kaphatunk.

A nemzetközi kereskedelem *árúcsere*n alapszik. Export nélkül nincs import. Egyik a másiknak előfeltétele. Nincsen semmi okunk, hogy nyiltan meg ne mondjuk Európa államainak: *szegényebbek vagyunk, semhogy a legtöbb kedvezményt biztosító szerződések rendszerét fenn tudnók tartani*. Szegénységünkben kénytelenek vagyunk ipari importunkat azoknak az államoknak felajánlani, amelyek ennek ellenében a mi mezőgazdasági exportunk érvényesülését hajlandók támogatni. Nem kell attól félni, hogy ez vámháborúra vezet. Minden állam be fogja látni, hogy *önvédelemből* cselekszünk így és másként nem tehetünk.

Másrészt a vámháborútól sem kell megijednünk, hiszen csak azokkal az államokkal kerülhetünk vámháborúba, amelyek hozzánk irányuló exportjukat még annyira sem becsülik, hogy gabonánk megvételét kínálják fel érte csekély ellenértékül.

Mi okunk van arra, hogy az amerikai ipari termékeket a *legnagyobb* kedvezménnyel engedjük be, amikor Amerika nekünk semmit nem nyújt, sőt éppen az ő mezőgazdasága zúdította ránk a legnagyobb bajt?

A kereskedelemügyi miniszternek az autók Az *autó-import*. gyártásáról és importjáról szóló legújabb statisztikai kimutatása szerint a gépjárművek hazai és külföldi gyártmány szempontjából 1929 december 31-én a következőképpen oszlottak meg:

a) Társaskocsi:

hazai gyártmányú	363 drb	52·7%
külföldi gyártmányú	327 drb	47·3%
összesen:	690 drb.	

b) Személykocsi:

hazai gyártmányú	1.748 drb	13·2%
külföldi gyártmányú	11.545 drb	86·8%
összesen:	13.293 drb.	

c) Teherkocsi:

hazai gyártmányú	584 drb	13·3%
külföldi gyártmányú	3.817 drb	86·7%
összesen:	4.401 drb.	

d) Különleges rendeltetésű kocsi (betegszállító, köz-tisztasági, tartány, tűzoltó, vontató és egyéb rendeltetésű):

hazai gyártmányú	675 drb	49·7%
külföldi gyártmányú	683 drb	50·3%
összesen:	1.358 drb.	

e) Motorkerékpár:

hazai gyártmányú	1.208 drb	11·7%
külföldi gyártmányú	9.157 drb	88·3%
összesen:	10.365 drb.	

A szükségletnek a hazai termeléssel fedezett része a multhoz képest jelentékenyen emelkedett. Ezt örömmel állapítjuk meg és a magyar mérnökök és munkások foglalkoztatásával készült magyar autóktól nem sajnáljuk azt a támogatást, amelyet a magyar automobilipar a vámvédelem folytán kapott. De a kimutatásban közölt még mindig jelentékeny importot nem volna-e lehetséges *szintén* a magyar termelés szolgálatába állítani?

Miért engedjük meg, hogy csakis a külföldi gyárak itteni eladási szerveinek ügyességén és agilitásán muljék, hogy az import az osztrák, cseh, német, francia, belga és amerikai kocsik között *miként* oszoljék meg?

Ausztriának nagy érdeke fűződik ahhoz, hogy automobilgyárai ne legyenek kénytelenek munkásaikat elbocsátani; a csehszlovák kormánynak is súlyos gondot okoz a munkanélküliség és bizonyos, hogy mindent megtenne, ha javíthatna a helyzeten. Mi itt vagyunk Ausztria és Csehszlovákia közelében, automobiloikat importálunk és mégsem ajánljuk fel nekik, hogy automobil-import-szükségletünket az osztrák, illetve a cseh automobilgyáraknál fedezzük, ha az osztrákok és csehek az ő mezőgazdasági importuknál éppen így tekintettel lesznek a magyar mezőgazdaságra.

A magyar automobiliparnak egészen mindegy, hogy az a szükséglet, melyet nem a hazai ipar fedez, osztrák és cseh gyáraknak jut-e, avagy amerikai gyáraknak. De nem közömbös ez abból a szempontból, hogy Ausztria és Csehszlovákia *ellenszolgáltatást tudnak adni, ha mi az ő ipari termelésüknek előnyöket nyújtunk, míg Amerikától semmiféle ellenszolgáltatást nem várhatunk.* Ha Ausztria és Csehszlovákia arra az álláspontra helyezkednek, hogy a belső mezőgazdaságuk produktumain felül még szükséges gabona-importjuknál a magyar termelésnek előnyt adnak, a magyar mezőgazdaság válsága máris meg lenne oldva.

Ipari szükségletünknek majdnem minden terén ugyanilyen a helyzet.

Ipari termelésünk még sokáig nem teszi feleslegessé az importot, az import fedezésénél pedig mezőgazdaságunk számára jelentős előnyöket biztosíthatunk.

Meg kell vizsgálnunk, mely államoknak van nagyobb jelentőségük exportunk szempontjából.

Kivitelünk 31·04%-a Ausztriára, 16·21%-a Csehszlovákiára, 11·51%-a Németországra, 6·86%-a Olaszországra esett. Franciaország kiviteli statisztikánkban mindössze

1·19%-kal, Belgium 1·02%-kal, az Amerikai Egyesült Államok 1·00%-kal szerepelnek.

Ezzel szemben behozatalunknak csak 13·38%-a esett Ausztriára, úgy hogy máris *kevesebbet* vásárolunk tőle, mint amennyit eladunk neki. Ausztria mindössze 142·2 millió pengő értékű árut exportált hozzánk a legutóbbi évben, míg odairányuló kivitelünk 322 millió pengőre rúgott. Ezzel szemben pl. Amerikába csak 10·4 millió pengő értékű árut exportáltunk, míg onnan 47·5 millió pengő értékű árú jött be az országba.

Kivitelünkben 14·58% állatokra, 12·21% búzára, 10·18% lisztre, 4·05% cukorra, 3·92% baromfira, 2·29% rozsra, 1·90% árpára, 1·80% dohányra, 1·69% borra, 1·68% gyümölcsre, 1·57% tojásra, 1·48% tengerire, 1·05% friss főzelékre esett, szóval kivitelünk főleg (körülbelül 70%-ban) a mezőgazdasági termelés eredménye.

Behozatalunk ezzel szemben főleg *ipari* természetű (fa: 12·34%, szén: 6·74%, pamutszövet: 5·37%, papiros és papíráruk: 4·23%, gépek és készülékek: 3·81%, gyapjuszövet: 3·40%, villamos gépek: 2·50%, stb.)

Teljes pontossággal persze lehetetlen az egyes államokkal való vonatkozásunkban minden importnál ugyanolyan értékű exportot megkövetelni, — hiszen az import egy részét csakis bizonyos helyről lehet beszerezni (kávét, tea, kaucsuk, stb.) — de az ipari cikkek importjánál ennek a szempontnak szem előtt tartása éppenséggel nem volna lehetetlen. Már pedig behozatalunknak csak 37·48%-a nyersanyag, míg 40·06%-a kész gyártmány (22·46% félgyártmány).

Iparunk sérelme nélkül is módunkban áll tehát szomszédsági szerződéseket kötni Ausztriával, Csehszlovákiával és Németországgal, melyeknek ipari exportját előnyben részesítve, megkönnyíthetnők mezőgazdaságunk exportját.

Az ipari válság megszüntetése érdekében szükségesnek tartom, hogy az évek óta húzódó *közmunkákat* mielőbb kezdjék meg és a legmesszebb menő adókedvezményekkel tegyék lehetővé, hogy az építkezési iparok munkához jussanak.

Mit kell tennünk iparunkért?

A közmunkáknak most van a legnagyobb jelentőségük, amikor a vállalkozási kedv hiánya miatt nagyobb munka nincsen. Az emberek annyira félnek a jövőtől, hogy minden nagyobb szabású vállalkozástól tartózkodnak. Ez a mentalitás nagyban hozzájárul az ipari válság elmélyítéséhez.

Mindenképpen arra kell törekednünk, hogy a vállalkozási kedvet újból felélesszük. Kényszerítő rendszabályokkal azonban ezen a téren semmire sem mennénk. Ha erőszakot alkalmazunk a tőke ellen, csak azt érjük el, hogy a tőke más országba menekül.

Az államhatalom azonban mégsem tehetetlen a bizalmatlan tőkével szemben. Módjában áll: példát mutatni és a tőkét *meggyőzni* arról, hogy bizalmatlansága nincsen indokolva és ha vállalkozik, abból haszna lesz.

Minél jobban visszahúzódik a magángazdálkodás, annál nagyobb hivatás vár az államra, amelynek a legkülönbözőbb közmunkákat kell elrendelnie, csak hogy a termelés folyamatossága meg ne akadjon.

A közmunkák szükségességének elbírálásánál az államnak a magángazdálkodás mentalitásával eljárnia nem szabad.

A magántőke csak akkor bocsátkozik vállalkozásba, ha attól *nyomban* megfelelő hasznot várhat. Az államnak nem kell, — sőt nem is szabad — a produktivitást ilyen szigorúan elbírálnia. Az államnak attól a vállalkozástól sem szabad visszariadnia, amely esetleg csak évek múlva válik jövedelmezővé. Maga a „*jövedelmezőség*“ is más szempontok alapján bírálendő el, mint a magángazdálkodásnál. Ha a tervezett közmunkának nincs is közvetlen

„jóvedelme“, mégis hathatósan előmozdítja a magánterme-
lést, improduktívnak tekinteni nem szabad. Sőt ha egyelőre
más haszna nincs is, mint az, hogy *munkaalkalmakat*
teremt és lehetővé teszi, hogy a termelés folytatólagossága
megmaradjon és a képzett szakmunkások ne legyenek
kénytelenek kivándorolni vagy elzúlleni: ez is elegendő.
(De azért nem kell okvetlenül kulturpalotákat, dísztereket
építeni és különösen nem *külföldi* kölcsönökből! Egyelőre
van még elég hasznosabb munkaalkalom is, pl. utak,
hidak, vasútak stb. építése).

A jelenlegi gazdasági viszonyok között a közmunkák
minél szélesebb mederben való elrendelése tehát különösen
fontos, mert ha az állam és a városok szintén „*takarékos-
kodnak*“, az ipari munka teljesen megáll. A megindítandó
közmunkák megítélésénél csak abból a szempontból vizsgá-
lani a kérdést, vajjon *okvetlenül* szükség van-e rájuk,
nem szabad. Az állam nem mondhatja: Nagy-Magyarország
fővárosának elég volt öt híd, minek építsünk most egy
hatodik és hetedik hidat, és ha eddig jók voltak az utak,
miért kell épen most — amikor szegények vagyunk —
új utakat építeni?

Igen: *éppen most* kell az államnak hidakat, utakat
építenie; most, amikor más munka amúgy sincsen. A hidak,
az utak építése magyar mérnököknek, magyar munkások-
nak ad kenyeret, a felhasználandó anyagok magyar gyárak,
magyar iparosok részére teszik lehetővé a munkát, —
a beruházások költségei tehát nagyrészt megtérülnek.
Avagy jobb lenne, ha a munka nélkül maradt munkások
az államtól segélyeket követelnének?

Örölnünk kell, hogy van elvégzendő munkánk, mert
a legdemoralizálóbb, ha a munkások tétlenül töltik a
napot és segélyekből élnek. A francia forradalom idejé-
ben teljesen szükségtelen sáncokat építettek a munká-
sokkal, csakhogy dolgozhassanak, és mi évekig tárgyaljuk,

tervezgetjük a régóta elhatározott hídakat, utakat, ahelyett, hogy a legsürgősebben megkezdendők a munkát.

Olaszországban a Marcia su Roma nyolcadik évfordulóját azzal ünnepelték meg, hogy 1723 millió lira értékű közmunkát végeztek. Új utak, vízi erőműtelepek, talajjavítások, lecsapolások, erősítések és lakásépítések készültek el a fascizmus diadalra jutásának nyolcadik évfordulójára és ezek a közmunkák az olasz gazdasági élet megerősítésének igen fontos tényezői.

Mi éppen a közmunkáknál takarékoskodunk. Sajnos,
— *csakis ott.*

Persze ahhoz, hogy az állam és a közületek nagyobb közmunkákra vállalkozhassanak, pénz kell. Magyarország iránt azonban, szerencsére, a nemzetközi tőkének olyan nagy bizalma van, hogy a szükséges pénzt hitel útján megszerezhetjük. Csak engedni kell, hogy az erre hívatott pénzintézetek összeköttetéseiket felhasználják. Az állam közvetlen beavatkozása csak az ügy kárára van. A legutóbbi idők tanulsága is emellett szól. Bankjaink záloglevél elhelyezését azzal a biztatással akasztották meg, hogy az állam szerzi meg a hitelt. Az eredmény az lett, hogy *elvesztettünk* másfélévet és sokkal rosszabb pénzügyi viszonyok közé kerültünk.

A közmunkák megindítása.

Milyen kár ezért a másfélévért — állapítja meg helyesen Hegedüs Lóránt — mennyi alkalmat mulasztottunk el! De ha már elmulasztottuk az időt, legalább vonjuk le azt a tanulságot, hogy a közgazdasági életbe, — különösen pedig a hiteléletbe — új szerveket mesterségesen beleépíteni nem lehet.

A magyar jelzálogintézetek nagy erőssége éppen az önállóság volt. *Hegedüs Lóránt* szerint a hosszúlejáratú hitelek fölépítése olyan, mint egy korallsziget, — sok apró korallgenerációnak kell egymás hátára szállnia, míg

végre kibukkan a tenger színe fölött maga a sziget; arrá a szél földet és magot hord, lassanként kiszökdül és akkor jönnek azok a madarak, amelyek Darwin szerint azzal, hogy tojásaikat behullajtják, megindítják az állatvilág fejlődését. A mi kormányunk ezeket a tojásokat le akarta rakni, anélkül, hogy alatta a korallsziget már meglett volna.

*Az építőiparok
foglalkoztatása.*

Van az ipar számára még egy hatalmas latens munkatartalékunk: *a városi bérházak tatarozási munkája.*

Körülbelül tizenöt év óta Budapesten és a vidéki városokban a házakat nem gondozzák rendszeresen. A háborús években nem volt elég anyag, a háború után pedig a lakbérek kötöttsége folytán a házak nem jövedelmeztek úgy, hogy a háztulajdonosok a házaikra költhettek volna. Most van elég építőanyag, a házak jövedelmeznek is, — a házak tatarozását tehát kötelezően is elő lehetne írni. Nem egy-két iparág szociális érdeke ez, az építő munkák szinte valamennyi ipart munkához juttatnák.

A városi lakosság mai helyzetét nem kis mértékben az idézte elő, hogy az építő iparok évtizedek óta hiján vannak a megfelelő munkának; mihelyt ez a helyzet megváltoznék, a városi lakosság helyzete jobbra fordulna.

Akik azt hiszik, hogy ez olyan „sáncépítés“ lenne, — csak olyan munka, melynek más célja nincs, mint az, hogy a munkások dolgozzanak — tévednek. A házak állandó karbantartás nélkül elpusztulnak s így a nemzeti vagyon állagának fentartása is megköveteli, hogy ezeket a tatarozásokat végre *elvégezzék*. Ha a házak még néhány évig tovább romlanak, élettartalmuk jelentősen csökkeni fog.

Az államnak nemcsak az építőiparokkal szemben áll fenn tehát az a kötelezettsége, hogy a tatarozások elrendelésével munkához juttassa őket, hanem a nemzeti vagyon megóvása is megköveteli, hogy Budapestnek és a többi városoknak bérházait tatarozzák. Minthogy pedig

a magántőke kellő ösztönzés nélkül — erre nem hajlandó, az államnak adókedvezményeket kell adnia, hogy a tőke számára ez a munka kifizetődjék.

Az évekkel ezelőtt biztosított harminc évi adómentesség az építőipart új munkához nem tudta juttatni. Mert noha ez a kedvezmény megjavította az építkezési vállalkozás papiros-kalkulációját, az építkezési hitel megdrágulása és az egyéb körülmények megváltozásai ezt az előnyt a valóságban lerontották.

A teljes adóban levő bérházak közterhe ma kb. 40%, az adómentes házaké ezzel szemben csak 5%. Az új házak tulajdonosai ilykép a bruttó házbérfővédelem 60%-a helyett annak 95%-át élvezik. Csakhogy az építkezési hitel azelőtt 4—4½, max. 5%-os kamatozású záloglevél kölcsönökből táplálkozott, most pedig a záloglevelek kamata — törlesztés nélkül — 7½%. A jelzálogtartozások törlesztése azelőtt 50 évre volt kitolva, most a tőkét 35 év alatt kell amortizálni; azelőtt a zálogleveleket a bankok 94—95%-os alapon fizették ki, ma 90% alatt.

Végeredményben tehát a helyzet az, hogy az új házak adója csökkent ugyan, de a ház felépítéséhez szükséges tőke törlesztése a régebbi 5% helyett 10%-ba — illetve az árfolyamvesztéssel együtt 12%-ba — kerül. Hiába lett kevesebb az adó, az új építkezés vállalkozója végeredményben nem jutott előnyösebb helyzetbe. A valóságban még rosszabb a helyzet, mert annak a háznak felépítéséhez, amely azelőtt 100.000 koronába került, most legalább 180.000 P szükséges.

Az építkezések megindulását egyedül a harminc évi adómentesség kedvezményétől hiába vártuk. És hiába várjuk ezután is. A mai építőanyagárak és a 10%-os kamatok mellett a lakbéréknek legalább 20—25%-kal *emelkedniök* kellene ahhoz, hogy a tőke a lakásépítkezést jövedelmezőnek találja. Miután pedig erről szó sincsen, sőt

nézetem szerint a mai lakberek lassú lemorzsolódásával kell számolni, az építkezések megindulását nem várhatjuk.

A tőkét vezércikkkel megtéveszteni nem lehet. Hiába szólítjuk fel és buzdítjuk a tőkéseket, hogy építsenek, mert a megadott 30 évi adómentesség folytán ez jó üzlet, — a tőkés kiszámítja, hogy 10%-os kölcsőnpénzből bérházakat építeni nem lehet, amikor a házbéreknek nem emelkedésével, hanem *csökkentésével* kell számolnia.

Az ipar nagyobb foglalkoztatását a családi ház-építési akciótól sem várom. Az állam hiába birta rá a bankokat, hogy erre a célra adjanak olcsóbb hitelt (7%-os kamatozású zálogleveleket, melyeket 90%-os árfolyamon vesznek át), miután a családi ház-építkezés technikailag a legdrágább lakástermelés, ennek az akciónak eredményeként előreláthatóan csak azok fognak építhetni, akiknek magánvagyonuk és megfelelő jövedelmük is van, akik tehát nem törődnek azzal, ha drágábban laknak, mint ahogyan a mások bérházában lakhatnának.

A lakásépítő bizottsághoz tömegesen érkeztek jelentkezések, amikor azonban a benyújtott költségvetéseket a bizottság ellenőrizte és a helyes adatokat a jelentkezőkkel közölte, a kölcsönigénylők megdöbbenve látták, hogy az építkezés olyan drága, hogy az évi teher sokkal nagyobb lenne, mint az átlagos lakbér.

Az építőipar komolyabb foglalkoztatást csakis a *tatarozásoktól* remélhet, feltéve, hogy az állam az adókedvezményt itt is megadja. Az állam ezzel nem veszítene sokat, mert az elengedett adót pótolná a kereseti adóbevétel emelkedése és megtakaríthatná azokat az összegeket, amelyekkel a munkanélkülieket — ha egyelőre csak közvetve is — támogatni kénytelen.⁵³

⁵³ V. ö. szerzőnek az építkezés kérdéséről írt számos cikkével. Pl. Pesti Tőzsde 1928. szept. 20. számában „Rentábilis-e Budapesten a házak építése?” Pesti Tőzsde 1928. okt. 4. „Mit kell tenni, hogy Budapesten valóban építkezzenek?” Pesti Hírlap 1928. okt. 10. „Családi házak építése.” Esti Kurir

Mielőtt az iparra vonatkozó fejtegetéseimet befejezném, megemlítem, hogy az államtól csak az ipar *támogatását* várjuk, de nem azt, hogy *maga az állam* folytasson ipari termelést. Ettől az államnak, a városoknak, a községeknek tartózkodniuk kell.⁵⁴

.... Az állam és a városok folytatta ipar mindig drágább, mint a magánipar. Akkor is, ha ez a megvizsgált ipari-üzem költségvetéséből nyomban nem is tűnik ki, mert a költségek egy részét más helyen könyvelték el, vagy olyan előnyöket juttattak az üzemnek, amelyet a magánipar nem élvez.

A hatóságok iparüzése csak abban az egy esetben indokolt, ha elsőrendű közhasználati cikkről van szó és az olcsó árak biztosítása *csakis így* érhető el. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a hatósági üzemek semmivel sem olcsóbbak, mint a magánvállalkozások, mert ha nem is törekszenek haszonra, de termelésük drágább. A főváros pénzügyi bizottsága 1929 október 7-i üléséről felvett jegyzőkönyv szerint *Buday Dezső*, a keresztény községi párt egyik vezető tagja a következőket mondotta:

1928. nov. 28. „Hogyan oldjuk meg a lakásproblémát?” *Esti Kurir* 1929. március 13. „A 30 éves adómentesség megvan, de el kell háritani a lakástermelés többi akadályait is.” *Ujság* 1929. március 12. „Mit várhatunk a harminc éves házadómentességtől?” *Pesti Tőzsde* 1929. március 14. „Lesz-e tavasszal építkezés?” *Pesti Tőzsde* 1929. szeptember 19. „Nemcsak szociális, de gazdasági kérdés is a lakásépítés.” *Új Gazdaság* 1929. október 8. „Mi az igazság a lakáskérdésben?” *Esti Kurir* 1930. szept. 7. „Lehet-e a betéteket tatarozás és építkezés céljára felhasználni?” *Pesti Tőzsde* 1930. szept. 4. „Reális építkezési programot!” *Vállalkozók Lapja* 1930. szept. 3. Az építőipar válságáról, az újonnan felmerült tervekről és a kérdés gyakorlati megoldásáról.” stb.

⁵⁴ „A közüzemek terjeszkedése általános európai jelenség. Azonban míg a nyugati államokban a közüzemi fejlődés a csúcspontot már meghaladta és 1922. óta határozott visszahatás észlelhető a háborús években mutatkozott fejlődéssel szemben, addig Magyarországon éppen azok az évek a legtermékenyebbek a közüzemek keletkezése tekintetében, amelyekben nyugaton a visszafejlődés folyamata beállott.” (A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara kiadásában megjelent „A közüzemi kérdés Magyarországon” c. jelentéséből.)

„Az autóbuszüzem deficitese, de erről annak vezetője nem tehet, mert nem csinálhatja azt, amit csinálna, ha nem volna annyi befolyás alatt; rengetegen szorongatják, követelőknek személyzeti kérdésekben, relációk dolgában, szóval itt bosszulja meg magát az, amikor a politika összefüggésben van a gazdasági kérdésekkel.“ Találón jegyezte meg erre Éber Antal, hogy ez *„minden hatósági üzemnél így van“*. (A budapesti keresk. és iparkamara jelentése a közüzemekről)

A BSzKRT-nál keletkezése óta megkétszereződött az igazgatói létszám és a vállalatnak annyi igazgatója van, mint a Mávnak; a bevételeknek 77%-át fordítja személyzeti kiadásokra, míg a háború előtt a bevételeknek csak 42%-a volt személyzeti kiadás. A Budapesti Közúti Vaspálya Társaság kezelésében levő hálózaton 1913-ban a kocsikilométer önköltsége 22·5 fillér (26·1 pengőfillér) volt, a BSzKRT-nál 51 fillér.

A budapesti kereskedelmi és iparkamara gondosan felülvizsgálta az összes közüzemeket és megállapította, hogy sem jobbat nem adtak, sem az árút olcsóbban nem hozták forgalomba, mint az iparosok.

Mi szükség van akkor ezekre a közüzemekre?

A közüzemek egy részének a háború és a forradalom ideje alatt még volt némi létjogosultsága, de most egyáltalában semmi.

Az Országos Ruházati Intézetet például a háborúban *kísérleti* telepnek létesítették, hogy az anyagtakarékosság szempontjából megállapítsák, vajjon a különféle egyenruha típusokhoz mennyi anyag (szövet, cérna) szükséges. Ez volt a cél, de az üzem egész más irányban fejlődött. Az üzem a háború befejezése után a rokkantak és a leszerelt tisztek polgári ruhával való ellátásának akcióját szerezte meg és még *női* ruhaszalont is berendezett. Formailag később ugyan átalakult részvénytársasággá, de a tőke,

amellyel dolgozik, teljesen állami pénz. *Állami pénzen fentartott konkurrens üzeme a szabóságnak!*

A Budapesti Húskereskedelmi r.-t. szintén a háború alatt keletkezett, hogy a mészárosiparban a katonai szolgálat folytán előfordult üzembeszüntetések pótolja. Ez az üzem sok ezer hold bérelt területen gazdálkodott és a szükséges szakértelem hiánya folytán bekövetkezett veszteségeket a főváros adójövedelméből fedezte.

Az iparnak a városi munkákból való kiszorítására alakult a „Községi épületek műszaki berendezéseit javító műhely” és a Községi temetkező üzem „*tovább fejlesztése*”, a Fővárosi Faárúgyár. Mindegyiknél az iparosok adójából támasztanak versenyt az iparosoknak.

Nézzük a közüzemek pénzügyi eredményeit.

Az állam tulajdonában lévő részvények és üzletrészek névérték alapján számított összértéke az 1927/28. évi zárszámadás szerint 112,517.826 pengőt tett ki. Az állam tiszta jövedelme a deklarált állami üzemekből mindössze 1,300.000 pengő. Jelentősége tehát alig van és az, hogy az üzemekbe fektetett tőke mennyit jövedelmez, százalékban ki sem fejezhető.

A székesfőváros közüzemei az 1928. évi zárszámadás szerint a következő feleslegeket szolgáltatták be:

Elektromos művek	5,992.837-96 P
Gázművek	2,908.559-97 „
Szent Gellért gyógyfürdő és szálló	71.079-80 „
Széchenyi gyógyfürdő	89-38 „
Fuvartelep	86.000— „
Községi kenyérgyár	24.955-68 „
Autóbuszüzem	21.940— „
Központi tüzelőszerraktár	111.027-30 „
Hirdetővállalat	10.265-09 „
Községi lóhúsüzem	10.238-02 „
Átvitel	9,226.755-18 P

Áthozat	9,226.755·18 P
Ásványvízüzem	32.308·— „
Kátrányozó- és bitumenező telep	101.240·77 „
Budai hegypálya	7.282·64 „
Községi épületek műszaki berendezé- seinek javító műhelye	4.982·16 „
Községi temetkezési intézet	77.000·— „
Községi szappanüzem	13.940·19 „
Tattersall és lóvásártelep	6.000·— „
Gyógyszerüzem	25.000·— „
	<hr/> 9,504.746·96 P.

Azonban az üzemeknek még ez a csekély feleslege sem folyt be a város pénztárába, hanem az üzemeknél maradt. A főváros lakosságát tehát kettős hátrány érte: az üzem gazdasági bevételei nem járultak hozzá az adóterhek csökkentéséhez, másrészt a nyereségek tartalékolásával a polgárságnak versenyt támasztó üzemeket tovább nagyob-
bították.

*A közüzemek
árnyivellálása?*

A közüzemek bevallott célja az árak nyivellálása. Ezt azonban egyetlen üzem sem érte el.

A budapesti kereskedelmi és iparkamarának a közüzemi kérdés tárgyában készült jelentése ennek igazolására érdekes összehasonlító táblázatokat tartalmaz. Kiragadjuk ezekből az adatokból a községi temetkezési intézet áaira vonatkozó adatokat, annak bizonyítására, hogy a közüzemek nem csak az életet drágítják meg, hanem a halált is.

A temetkezési intézet szervezését azzal a szociális szemponttal indokolták, hogy az elhunytak hátramaradot-
tait meg kell védeni a temetkezési magánüzemek uzsorás-
kodásával szemben. Hogy a temetkezési üzemnek mennyire nem volt árnyivelláló hatása, az világosan kitűnik az alábbi tabellából:

	A Községi Temetke- zési intézet 1929. X. 16. árát:	A Pestkör- nyéki magán- vállalatok 1929. X. 16. árát:	Budapesti magán- vállalatok 1912—13. évi árát:
	Pengő	Pengő	Korona
Római Szarkofag	700.—	520.—	450.—
Görög Szarkofag	650.—	460.—	420.—
Rendes Szarkofag	550.—	400.—	400.—
Nikkel Szarkofag	800.—	500.—	500.—
Rendes nikkel érckoporsó	500.—	400.—	340.—
I. oszt. érckoporsó	260.—	220.—	160.—
III. oszt. érckoporsó	200.—	150.—	110.—
Érckoporsóba való betét	100.—	80.—	65.—
I. oszt. tölgyfakoporsó	120.—	100.—	100.—
II. oszt. tölgyfakoporsó	100.—	80.—	75.—
Fenyőfakoporsó III. oszt.	48.—	48.—	50.—
Fenyőfakoporsó V. oszt.	31.20	27.—	18.—
4 fogatú dísz halottaskocsi	120.—	100.—	70.—
2 fogatú I. oszt. halottaskocsi	60.—	50.—	40.—
2 fogatú III. oszt. halottaskocsi	40.—	30.—	22.—
2 fogatú IV. oszt. halottaskocsi	25.—	18.—	16.—
Koszorúskocsi	50.—	35.—	35.—
I. o. ravatal temetői halottasházban	100.—	80.—	70.—
III. oszt. ravatal	50.—	40.—	35.—
IV. oszt. ravatal	50.—	40.—	35.—
V. oszt. ravatal	20.—	15.—	10.—
VI. oszt. ravatal	10.—	8.—	8.—

A fővárosi lakos kilowattóránként 54 fillért fizet azért az elektromos áramért, amelynek előállítási költsége a Talbot-megállapodásból kimutathatóan 4.3 fillér és amely a szétosztási és adminisztrációs költségekkel, valamint a befektetett tőke kamatszolgáltatásával és törlesztésével legfeljebb 10—11 fillérre emelkedhetnék. Az elektromos-műveknek az a politikája, hogy berendezéseit minden esztendőben teljes egészében leírja, eredményezi aztán, hogy minden fővárosi villamosáramfogyasztó átlagban évi 50 P

burkolt adót fizet a villamosáram árának megállapítása folytán.

A budapesti keresk. és iparkamara megállapítása szerint a közüzemek árai egyáltalában nem olcsóbbak, mint a magánipar árai. Pedig a közüzemek olcsó hitelt, nagy adó és illetékkedvezményt kapnak, a termelési költségeket részben áthárítják és a közszállításnál előnyös helyzetük van. A kedvezményekkel elhalmozott közüzemek olcsó hitelének költségeit azok a magánüzemek viselik, amelyeknek az új közüzem versenyt támaszt. Az olcsó hitel tette lehetővé, hogy nyereségesnek legyen feltüntethető a valószínűsítésben veszteséggel dolgozó üzem.

Hitelakciók.

A közüzemeknek és általában az u. n. „akciók”-nak hitellel való ellátása nem állami feladat. Kresz Károly meggyőzően bizonyítja, hogy semmikép sem helyeselhető, ha akár az adózóktól elvont, akár az állam hitelének felhasználásával szerzett pénzeszegek olyan hitelek alakjában kerülnek vissza a közgazdasági életbe, amelyeket akár közvetve, akár közvetlenül az állam helyezett ki. Kresz Károly helyes megállapítása szerint az akció-hiteleket mielőbb be kell szüntetni és az egyes gazdasági ágaknak tőkével való ellátása azoknak az intézményeknek hatáskörébe kerüljön vissza, amelyek a hitelnyújtásra egyedül hivatottak.

A közüzemek adó- és illetékkedvezménye szintén jelentős.

A társulati adó végrehajtása tárgyában kiadott Utasítás ugyanis kimondja, hogy a városi közműveknek (vízvezetési, csatornázási, szemétfuvarozási, közvilágítási vállalatok, kórházak, vásárcsarnokok, közvágóhidak) akkor sem kell társulati adót fizetniük, ha haszonhajtó célból alapították őket. Ez a rendelkezés tulajdonképpen nem volna sérelmes (hiszen ezek az üzemek túlnyomórészt monopolisztikus vállalatok,

(így az adóelőnyük nem nyilvánulhat meg a versenyben), de az Utasítás azt is kimondja, hogy a világítási üzem társulati adót akkor sem fizet, ha a világító gázt vagy villamosáramot igénybe vevő közönség részére a világítással közvetlen kapcsolatban álló felszerelési tárgyakat árul, felszerelési munkálatokat végez, vagy a világítási üzem mellékterményeit (kocsz) elárúsítja. Ez a rendelkezés az egyenlőtlen elbánás súlyos esetét jelenti a szerelőiparra és a szénkereskedelemre.

A közüzemek számára megadott adókedvezményeknek kell tekinteni azt is, hogy a kereskedelmi társaságok közül a szövetkezeteknek, amelyek üzletrészeik után 6%-nál nagyobb osztalékot nem fizetnek, 10%-os az adókulcsuk. A forgalmi adónál a községi élelmiszerüzemnek a magánüzemekkel szemben az az előnyük, hogy a községi kórházaknak, menházaknak, árvaházaknak, stb. történő szállításoknál a forgalmi adó elesik.

A kincstárnak személyes illetékmentessége nem szorítkozik az úgynevezett deklarált állami üzemekre, hanem a kincstár tulajdonában lévő magánvállalati üzemek is élvezik ezt a privilégiumot.

Évtizedes panasza a magánüzemeknek az is, hogy a hatósági üzemek a közellátások elnyerésénél előnyös helyzetben vannak és szállításaikat legtöbbször versenytárgyalás kiírása nélkül nyerik el.

Igy az Országos Ruházati Intézet minden versenytárgyalás nélkül kapta meg a nagy ruhagyártási üzletek egész sorát, anélkül, hogy a magániparnak módjában lett volna nyilvános, vagy zárt verseny útján ezekhez az üzletekhez közeledni. Az Országos Ruházati Intézet Rt. megkapta az összes állami gyermekmenhelyek teljes felső és alsó ruházatának szállítását és még külön 2% állami jutalékért az ezekhez a szállításokhoz szükséges szöveteket is ő szerzi be.

Versenybírálat nélkül jutott ez a közüzem az Államrendőrség formaruháinak szállításához is.

A Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete állandóan panaszkodik, hogy az Állami Nyomda az értéknymatok és bizalmas jellegű állami nyomtatványokon kívül rendszeresen részt vesz a közszállításokban, továbbá készíti a Budapesti Közlönyt, mely azelőtt a magánipar állított elő. Súlyosbítja az államnyomdának a magániparral szemben fellépő versenytevékenységét az a körülmény is, hogy sem házbért, sem adót nem kell fizetnie és hogy az államnyomda a közszállítások elnyerésénél, mint állami üzem, még egyenlő árak mellett is előnyben részesül a magániparral szemben.

A külföldön a közüzemeket rég megszüntették és ahol még van közüzem, ott ugyanolyan elbánásban részesül, mint a magánipar.

A német legfőbb bíróság, a Reichsgericht, 1927 január 25-én hozott ítéletében kimondta, hogy a jó erkölcsökbe ütközik, ha egy közhatóság a közüzemek vagy félíg közüzemek versenyküzdelmébe beavatkozik, hogy részükre üzleti összeköttetéseket biztosítson. A jó erkölcsökbe ütközik már az is, ha a közhatóság ajánlással részesíti előnyben a közüzemet. Nem tesz különbséget — a német Reichsgericht szerint — ha a szóbanlevő beavatkozást a közhivatalnok mint *magánszemély*, — akár a magánszemély jellegének hangsúlyozásával — teszi. A jó erkölcsökbe ütközés szempontjából elutasítandó az a fikció, hogy a miniszter, a főpolgármester, vagy az elsőfokú közigazgatási tisztviselő (Landrat) hivatalszobáján kívül *magánszemély*.

Milyen messze van ettől a felfogástól az a gyakorlat, amely nálunk általános?!

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara a közüzemek működését igen helyesen csak azokon a területeken tartja jogosnak, ahol működése *elválaszthatatlan* az állami

szuverénitástól, illetve a községeknek a lakosság homogén szükségletét biztosító feladataitól. Létjogosultnak tartja a hatósági üzemeket ott, ahol a vezetésben nem a kezdeményezés, hanem az adminisztrációban való jártasság a fontos. Jogosult a hatósági üzem ott is, ahol a teendők az egyéni működésnek körét meghaladják és végül olyan gazdasági feladatok elvégzésénél, amelyekre a magántőke nem vállalkozhatik.

Minden olyan esetben azonban, ahol ipari vagy kereskedelmi tevékenységről van szó, amelynek kifejtését a magántőke gazdaságosabban tudja biztosítani, a közhatóságoknak tartózkodniuk *kell a közvetlen gazdasági működéstől.*

A közüzemek leépítése nagyban hozzájárulna az ipari válság megszüntetéséhez, aminek jelentősége nem kisebb mint a mezőgazdasági válság megoldása.⁵⁵

Ipar és őstermelés: a termelésnek egyenrangú faktorai és nem lehet őket egymással szembeállítani, nem lehet őket rangsorozni. Mezőgazdaság és ipar.

Miután a lakosságnak több mint a fele őstermelő, a mezőgazdaság jóléte nélkül az ipar se virágozhat, (hiszen nincs vevője,) de a mezőgazdaság sem lehet el az ipar nélkül, mert *az ipar teszi értékesebbé a mezőgazdasági termelvényt és az ipari termelés fejlődése abszorbeálhatja egyedül azt a népszaporulatot, amely a nemszaporítható mezőgazdasági területen elhelyeződni nem tud.*

Ha az ipar pang, a mezőgazdaság színvonala okvetlenül csökken és megáll a népszaporodás....

⁵⁵ Az államnak a magángazdálkodásba való beavatkozása a belső tőkeképződést is akadályozza, mert a belső tőkeképződés a prosperitás kérdése, ez pedig nem lehetséges ott, ahol az állam a magángazdálkodásnak versenyt támaszt. (Dr. Kresz Károly „Die Kapitalbildung in den Nachkriegsjahren“ című tanulmányából.)

Az ipari válság megszüntetése ilykép a mezőgazdaságnak is életérdeke, az ipar válságát azonban csakis az említett intézkedésekkel és *a mezőgazdaság válságának gyógyításával együtt lehet megszüntetni.*

A kisipar
válsága.

Az ipar válságának külön fejezete: *a kisiparnak, a kézműiparnak válsága.*

A kisipar helyzete már válság előtt sem volt kedvező, mert a technikai haladást részben a tőke hiánya miatt, részben pedig a szükséges iniciativa hiányában nem vette át. A géperővel dolgozó gyárak pedig a tömegcikk termelésében a kézműipar termelését feleslegessé tették.

A kézműiparosoknak a változott viszonyokhoz alkalmazkodniok kellett volna. Az iparosok azonban a kézműipar bajának okát a versenyben látták és nem ismerték fel a segítség útját. A helyzet ma is olyan, mint néhány évtizeddel ezelőtt.

A kézműipar helyzetén közigazgatási védelemmel nem segíthetünk, mert a gyárak termelése mindenkor gyorsabb és olcsóbb, mint a kéz munkája és így a tömeges termelésben a kézműiparos háttérbe szorul. A kézműiparnak azonban mégis nagy jelentősége van és a mai politikai feladatok egyik legfontosabbja az: miként állíthatjuk meg a kisipar pusztulását és miként tehetjük a kisiparosokat újból a társadalom megelégedett gazdag polgáraivá.

Ennek egyetlen módja: *a kézműipar felemelése, a tudásnak terjesztése.*

Az országos Kézműves Társulat 1930. novemberi helyzetjelentése a legszomorúbb adatokat tárja fel.⁵⁶

⁵⁶ Megállapítja ez a jelentés, hogy az építőipar és az építkezési mellékiparok ez évben munkaalkalmat már alig remélnek és az előrehaladt időnyben a szakmabelieknek mindössze húsz százaléka van kisebb javítási munkákkal foglalkoztatva, melyek rövidesen befejeződnek. A fővárosi építőipari munka-

III.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara a kereskedelemügyi miniszterhez intézett évi jelentésében a következőket mondja:

„A magyar kereskedelem felette nehéz időket él; helyzetének a megelőző évhez képest való javulásáról és a kereskedelem megjavult konjunkturájáról beszélni nem lehet; ellenkezőleg: kereskedelmünk egészének évek óta tartó válságos helyzete tovább rosszabbodott, illetve

A kereskedelem válsága.

adók közös munkaközvetítőjének adatai szerint október havában még 2986 szakmunkás állt munkában. Ez a létszám novemberben 1774-re apadt. A szakmák a tavaszi építkezések megindulásáig most már téllenségre vannak utalva, a kiadott építkezési engedélyek azonban tavaszra munkát ígérnek. Az asztalosipar kedvezőtlen helyzete még az előző hónaphoz képest is kimélyült. A szakma foglalkoztatása annyira lecsökkent, hogy nemcsak munkást nem tud foglalkoztatni, hanem az iparosok saját foglalkoztatása sincs műhelyeikben biztosítva. A szerelőiparban is tovább csökken a munkáslétszám, a folyamatban lévő munkák egy-két héten belül befejeződnek. Összezsugorodtak a villanyszerelő szakma munkaalkalmai is, a szakmai iparűzést sokan kénytelenek beszüntetni, szakmunkások ezidőszereint el nem helyezhetők.

A férfiszabók foglalkoztatására kedvezőtlen hatással volt a szokatlanul meleg novemberi időjárás. A nőruhakészítők november havát az év legkritikusabb havának találták. A fogyasztóközönség olcsóbb árakat vár, a rendeltől tartózkodik és ez a szakmát megbénítja. Így november havában, mely más esztendőkhöz már erősebb szezonnak számít, az üzemek tömegesen bocsátották el a munkásokat és jelenleg egy üzem sem dolgozik teljes létszámmal. A szűcsipar szezonját a hanyatlás jellemzi. A szakmában karácsony előtt szokásos munkáselbocsátások az idén már november végén megtörténtek.

A lábbelikészítőipar az ősztől remélt munkaalkalmakat, de ezek nagyrészt elmaradtak. A szakmai iparűzők főként javításokkal foglalkoznak, de erős versenyt jelentenek az újabban gombamódra szaporodó „automata” javító-műhelyek. Ezt a szakmát másfelől a silány anyagból készült selejtes árúknak tömeges piacradozása katasztrófálisan sújtja. A nemesfémipar helyzetét legjobban világítja meg az a tény, hogy a hatszáz fővárosi szakmai iparűző közül kettőszáz teljesen munka nélkül áll, a munkásoknak csak fele van foglalkoztatva naponként, 2—3 órán át. A karácsony előtt máskor már két hónappal meginduló vásárlások még novemberben sem indultak meg. Az élelmészeti iparok állandó fogyasztáscsökkenést tapasztalnak. A sütőiparban novemberben nagyobbarányú munkáselbocsátások történtek. A cukrászok az elmúlt év novemberéhez képest húsz-huszonöt százalékos fogyasztáscsökkenést jelentenek. A mészárosipar más években ősszel forgalomemelkedést tudott kimutatni, mely ezidén teljesen elmaradt. A kávésipar és a vendéglősök állandóan csök-

*a romlásnak a kereskedelem körében évek óta tapasztalt szomorú folyamata megállás nélkül tovább haladt.*⁵⁷

Ezek a szavak rövid, pregnáns, de amellett sajnos, teljesen hű képét adják a kereskedelem helyzetének.

A kereskedelem válsága azóta is *tovább* tart. „A fron-

kenő üzleti forgalmat tapasztalnak. A vendéglősipart a legnagyobb nehézségek elé állítják a különféle étkeztetési akciók, melyeknek korlátozását az érdekeltség erőiesen szorgalmazza. Ellensúlyozásra maga a vendéglősipar készít elő egy oly központi étkeztetési akciót, mely régi fogyasztóközönségét van hivatva visszahódítani.

Az üzleti helyzetet általában a legtöbb szakmában a legélesebb verseny és a mindenáron való munkaszerzés káros jelenségei jellemzik. A mai árak már hasznot nem is jelentenek. Ezzel szemben áll a fogyasztók köztudatába vitt az a gondolat, hogy árleszállításnak kell következnie. A kézművesipar kész az árakat leszállítani. A kézművesipar termékeinek árát azonban olyan tényezők szabják meg, melyeknek befolyását a kézműiparosság a maga erejéből megváltoztatni nem tudja. Mindenekelőtt az anyagárak olcsóbbodására, a kartelek árdiktaturájának megszüntetésére van szükség. A munkabérek már annyira lemorzsolódtak, hogy további csökkentésük nem lehetséges. Hiteles kimutatás szerint például a cipőiparban alkalmazott szakmunkás 20—22 pengőt keres hetenként, míg a munkáscsalád heti létminimuma 74 pengő. De leginkább sújtja a termelést a közterhek aránytalanul súlyos volta, az adók, társadalombiztosítási járulékok, vám, posta, telefon, műhelybér, közlekedés, villany és egyéb közszolgáltatások állandóan emelkedő tendenciája. Az olcsóbbodás folyamatának megindulása a közterhek, üzlet és műhelybérek, az anyagárak és termelési költségek csökkentésétől függ, enélkül olcsóbb árakat csak a minőség rovására lehet megszabni.

⁵⁷ A pusztulási folyamat lényege az, hogy a nagyfokú általános közgazdasági depresszió közepette a kereskedő nagy rezszi-költség mellett, csekély üzleti forgalmat bonyolít le, ugyanakkor azonban rendkívül magas közterheket, elsősorban adókat kénytelen fizetni. Az adóigazgatás, a pénzügyi kormányzat egyszerűen nem vesz tudomást arról, hogy a kereskedő — vajmi ritka kivételtől eltekintve — tulajdonképpen évek óta nem keres és a föltételezett, de valójában nem létező nyereségnek megfelelő adókat könyörtelenül behajtja rajta; miből másból, mint a kereskedő vagyonából? Ez az évek óta tartó helyzet szükségképp a kereskedelem teljes elszegényedésére vezetett, aminek a következményei aztán végeredményben a csődök és kényszeregyességek. Nem lehet kétséges, hogy a kereskedelembe fektetett tőkevagyon az elmúlt években, 1929-et beleértve, nagyrészt elpusztult, eltűnt. Emellett természetesen a tőkeutánpótlásra nincs meg az indíték, hiszen az ismertetett adózási viszonyok a tőkének a kereskedelemben való elhelyezkedésére nézve egyenesen elriasztó hatásúak. Sok régi, neves cég roppant össze és tűnt el a piacról, voltak azután olyanok, akik üzletüket idejekorán likvidálták s a vagyonuk megmentett maradéka számára más elhelyezést kerestek. (Bp. Keresk. és Iparkamara jelentéséből.)

ton semmi változás.“ Csakhogy semmilyen élő szervezet nem bírja ki esztendők hosszú során át a válságok gyötrő lázát. Különösen nem a kereskedelem, amelynek semmi más tápláló forrása nincsen, mint a munka. Az őstermelő — ha szükösen is — de megél a földjén, legfeljebb még jobban összehúzódik és még kevésbé vásárol. Az iparos is átvergődhetik néhány sovány esztendőn. A kereskedő azonban, ha üres a boltja, nem tudja üzletbérét és alkalmazottait fizetni.

A főváros utcáin immár évek óta mindinkább elhalványulnak az üzletek fényreklámjai és mindinkább elszaporodnak azok a bolthelyiségek, melyeknek redőnyei nappal is le vannak bocsátva.

Néhány évvel ezelőtt még nagy lelépési díjat kellett egy-egy bolthelyiségért fizetni és a kereskedők vagyonának legnagyobb értéke az üzlethelyiség volt. Már arról is beszéltek, hogy francia mintára törvényt hoznak az *üzlethelyiségek védelméről*; és ma alig van utca, amelyben ne lenne üres üzlethelyiség és a belvárosban, ahol azelőtt évtizedeken át nem volt változás, szinte naponként üresedik meg egy-egy patinás cég boltja . .

A székesfővárosi statisztikai hivatal 1930 május-augusztusi bérnegyedben 1458 üreshelyiséget mutatott ki, amelyekből 818 bolt volt.

A kereskedelem válságának szomorú tüneteit olvashatjuk ki a fizetéseképtelenségekről szóló kimutatásokból is.

A bejelentett 2226 fizetéseképtelenségből 2016 bejelentés a *kereskedelem* köréből érkezett. A fizetéseképtelenségek 127,567.959 pengőt kitevő passzíváiból a kereskedelemre 100,746.856 pengő jutott. A megelőző évhez viszonyítva az emelkedés igen nagy és azóta a kereskedelem terhére az eltolódás még erősebb.

A bejelentett fizetéseképtelenségek száma 1927-ben 1007, 1928-ban 1580, 1929-ben pedig 2226 volt. A

magán és kényszeregyezségi passzívák összege 1927-ben 53·8 millió pengőt, 1928-ban 97·1 milliót, 1929-ben 127·6 millió pengőt tett ki. A váltóperek száma a budapesti központi járásbírószágon 1929-ben — az első évhez képest — 67·6%-kal emelkedett; a budapesti kir. törvényszéken az emelkedés 64·3%-ot tett ki. A végrehajtások száma a budapesti központi kir. járásbírószágnál 80%-os emelkedést mutat. A váltóóvások száma is állandóan emelkedik; 1928-ban 120.518 drb. váltót óvatoltak, 1929-ben 168.502 drb. váltót. Az óvatolt váltók értéke 1928-ban 83,075.073 pengőt tett ki, 1929-ben 122,236.451 pengőt.

Budapest és vidékének forgalmiadó bevétele 1928-ban 135·2 millió pengő volt, 1929-ben már csak 119·2 millió pengő. A csökkenés 17 millió pengő, vagyis 12·6%. Vidéken a forgalmiadó 78·3 millió pengőről 65·4 millió pengőre szállott le, azaz 16%-kal csökkent. Az 1929/30. évi költségvetés szerint egy hónapban 60,776.308 pengő közszolgáltatási (adó) bevételnek kellene lenni. És ehelyett csak 48,069.804 pengő folyt be, a hiány tehát 12,706.504 pengő. Hiába emelték a dohányneműek árát, a bevétel 179.437 pengővel kevesebb volt az előirányzottnál.

Adótartozások fejében az 1930. év első nyolc hónapjában 59.473 foglalatást végeztek, míg a múlt év hasonló időszakában csak 47.528-at. Csökkenést mutat az államvasútak teherárúforgalma, valamint Budapest árúforgalma is. A szállított útasok száma 1929 május havában 7,632.697 volt, ez év május havában 7,042.228. A szállított árú 1,869.080 tonnáról lecsökkent 1,747.691-re. Maga a pénzügyi eredmény is kevesebb; 1929 május havában a bevétel 23,393.270 pengő volt, ez év május havában 21,010.000 pengő.

Emelkedést csak a zálogházak forgalmában látunk. A m. kir. póstatakarékpénztár kimutatása szerint a zálogfelvétel 1930 február havában 175.698 volt, 1930 május

havában 196.886. A bezálogosított tárgyak értéke 1930 január havában 5,077.169 pengőt tett ki, május havában 5,408.792 pengőt. A zálogálladék 1930 január havában 25,783.616 pengő, 1930 május havában 28,408.716 pengő.

Ha a kereskedelemnek ezekből az adatokból is megmutatkozó válságát oknyomozóan kutatjuk, megállapításunkkal tulajdonképpen hamar készen vagyunk.

Ha a termelésnek anyagot előállító és átalakító ágai: az őstermelés és az ipar válságba kerülnek és a kereskedelmet nem látják el áruval, a kereskedelem válsága elmaradhatatlan.

Ezzel a ténymegállapítással azonban megelégednünk nem lehet. A kereskedelem válságát ugyanis mi magunk tovább mélyítettük és bár mindaddig, amíg a mezőgazdaság és az ipar válsággal küzdenek, a kereskedelem terén sem lehetnek rendes állapotok, a kereskedelem mai rettenetes helyzetét a többi termelési ág mai helyzete még nem indokolja.

A kereskedelem válságát a hibás intézkedések egész sorával mi magunk mélyítettük ki.

Ezekre kívánok röviden rámutatni.

A magyar közvélemény a kereskedelmi foglalkozásokat túlságosan sokra sohasem becsülte. *A kereskedelem lebecsülése.*

Még nem régen tanult közgazdászok is azt mondták, hogy *a kereskedelem tulajdonképpen nem is termelés, mert nem állít elő új javakat, sem a javakat hasznosabbá át nem alakítja és működése abból áll, hogy „olcsón vesz és drágán elad”.*

Ez a felfogás, amely a kereskedelmi tevékenységet egy „szükséges rossz” intézménnyé degradálta le, nagyban hozzájárult Magyarország gazdasági elszegényedéséhez.⁵⁸

⁵⁸ Azok, akik a kereskedelemben csak „forgalmi tényezőit” látnak, abból indulnak ki, hogy a munkamegosztásos társadalomban szükség van olyan

Ha a világháború befejezése után a magyar politikai élet mentalitása nem lett volna kereskedelemellenes, Magyarország könnyű szerrel megszerezhetné volna a Nyugat és Kelet közvetítő kereskedelmét.⁵⁹ A Balkán-Államok kereskedelme abban az időben még gyermekcipőben járt, Bécs messze volt, Budapestet pedig dunai fekvése és fejlett kulturája nagyon is alkalmassá tette arra, hogy a Balkán-országok kereskedői itt bonyolítsák le üzleteiket. Csakhogy ebben az időben nálunk — sajnos — a legélesebb kereskedelemellenes irányzat hatalmasodott el, amely megfosztotta kereskedőinket attól az aktivitástól és agilitástól, amely az ilyen összeköttetések megteremtéséhez szükséges.⁶⁰

szervezetre, mely a különböző gazdasági alanyok előállította javakat az egyes fogyasztók rendelkezésére bocsátja. E felfogás szerint a kereskedelem szükséges ugyan — miután nélküle a munkamegosztásos társadalomban a fogyasztást kielégíteni nem lehet — de nem termelési ág, mert csak a munkamegosztás hátrányának a megszüntetését célozza, de a termelés folyamatában nem vesz részt. Ha azonban jobban behatolunk a kereskedelem lényegébe, látjuk, hogy a kereskedelem igenis „termelési” ág, mely az őstermelés és ipar előállította javakat nem csupán közvetíti. (Szerzőnek „Közgazdaságtan” c. munkájából.)

⁵⁹ V. ö. Dr. Stein Emilnek „Magyarország gazdasági szerepe Nyugat és Kelet között” című tanulmányában foglalt következő megállapításaival: „Én azt tartom, hogy Magyarország külön zóna a Nyugat és Kelet között . . . Magyarország Nyugat és Kelet között fekszik, ami elsősorban arra vezetendő vissza, hogy országunk évszázadokon át súlyos vérbeli és anyagi áldozatok árán védőbástyája volt a Nyugatnak és megakadályozta, hogy a török áradat nem tudott Nyugat-Európába átcsapni. Magyarország volt a porta orientális.

⁶⁰ Alig van még egy kereseti ág, amely szeimografszerű módon, annyira érzékenyen adná vissza a belpolitikai helyzet rezgéseit, mint a kereskedelem és még hatványozottabb mértékben az a kereskedelem, amely külföldi kapcsolatokra van felépítve. Mi sem természetesebb tehát, minthogy az olyan viharszerű mozgalmak, mint amilyeneket a Károlyi-forradalom, amely a szélső radikalizmus hatalmába juttatta az ország kormányzati gyeplőjét, majd pedig a bolsevizmus, az ő mindent feldúló terrorizmusával, Magyarország belső életében előidézték, aláásták a kereskedelemnek nyugalmon és renden nyugvó bázisát és különösen kiforgatták sarkaiból a kereskedelem külföldi kapcsolatait úgy Nyugaton mint Keleten. Etekintetben semmiképen sem javult a helyzet a proletárdiktatúrát követő szélső jobbrafordulás után sem. (Dr. Stein Emil fentebb idézett tanulmányából.)

Budapest tranzitó forgalmát a magas szemledíjakkal és előjegyzési illetékekkel szinte mesterségesen lepassztottuk. Bécsben 100 csomag szemledíja 9 silling, Budapesten 30 csomag után 18.40 pengőt kell fizetni. Ennek eredménye, hogy míg 1925—27 években 21—24 millió pengő értékű árú feküdt a szabadraktárakban, 1928-ban már csak 14 millió pengő értékű árú. 1925-ben ezekből a szabadraktárakból 18.034 mázsa árút szállítottak el, 1928-ban már csak 9259 mázsát. Az állammal versenyzett a főváros, amely még a tranzitó árút is megterhelte városi vámokkal és ezeket az illetékeket az árú kiszállításkor sem téríti vissza.

Ahelyett, hogy Csonka-Magyarország a viszonyokat helyesen felismerve és mérlegelve *mindent* megtett volna, hogy előmozdítsa és támogassa annak a termelési ágnek a fejlődését, amely legkevésbé van területhez kötve, a kereskedelem működését az egész vonalon megbénították és nyíltan hangoztatták, hogy a kereskedelmet egyáltalában nem tartják a gazdasági élet fontos tényezőjének.

Ennek a mentalitásnak a következménye, hogy a legitim kereskedelemmel szemben altruista és szövetkezeti formában megjelenő új alakulatok egész sorát teremttük meg.⁶¹

Ezenkívül egyrészt állandóan emeltük a kereskedők adóterheit, másrészt az állami jövedelmek tekintélyes részét a kereskedelem *ellen* szervezett alakulatok támogatására fordították.

Az a perverz állapot alakult ki, hogy a *kereskedelem*

⁶¹ A régi legitim kereskedelem rovására városban és faluban, bolt bolt hátán nyílik, melyek egymás elől veszik el a levegőt, pedig a kereskedelem mindenkinek érdeke szempontjából annyira fontos általános fejlődéséhez nem boltok kellene, hanem lüktető üzlet, amellyel nemcsak idehaza, hanem az ország határain túl is, Nyugaton és Keleten képesek vagyunk a nemzetközi forgalomba és kereskedelembe bekapcsolódni. (Dr. Stein Emil: előbb id. munkájából.)

adóiból a kereskedelem ellen irányuló intézmények éltek. Minthogy ugyanis ezeket az új alakulatokat a kereskedelem folytatásához szükséges szakértelem nélkül vezették, szinte kivétel nélkül veszteséggel működtek és csak úgy kerülhették el a bukásukat, hogy a kormány presztízs és személyi okokból újabb és újabb segítséggel tartotta őket életben.

Éveknek kellett elmúlniuk, míg a közvélemény végre belátta, hogy épen úgy, amint nem lehet szakértelem nélkül szántani, csépelni, cipőt készíteni, ruhát varrni, a kereskedelem, mint foglalkozás, ugyancsak hozzáértést követel.

Ma már mindez: „közhely“, de a magyar gazdasági életnek sok pénzébe került, amíg a szomorú jelenségeknek ez a kritikája valóban *közhellyé* vált. Szinte a legutolsó időkig a kereskedelem feleslegességéről pattogtattak üres frázisokat a vezércikkek és a fogyasztókat arra szólították fel, hogy csakis az altruista szövetkezetekben vásároljanak. Ezzel a megállapítással nem kívánom a szövetkezetek jelentőségét kisebbiteni, csakhogy a szövetkezetek működésének egészen másutt és más körülmények között van meg a létjogosultságuk.

A szövetkezetek: a kisemberek erő-társulásai és azok a szövetkezetek, amelyeknél valóban a kisemberek rakták össze erejüket, hogy egyesülten racionálisabban dolgozzanak, minden támogatásunkat megérdemlik; azoknak az értékesítő szövetkezeteknek azonban, amelyek utóbbi időben gombamódra elszaporodtak, semmi közük sincs a kisemberekhez, ezeknél a szövetkezeti jelleg csak *forma*. Lényegükben kereskedelmi vállalatok ezek is, amelyek a régi, bevált kereskedők helyét elfoglalva, a kereskedelem hasznát akarják jogosulatlanul megszerezni. Ezek az álszövetkezetek a magyar gazdasági életnek csak károkat és veszteségeket okoztak.

Meggyőződése, hogy noha a gabona áresése világpiaci jelenség, — mégis ha a magyar gabonakereskedelmet az utóbbi időben nem szorították volna teljesen háttérbe, az őstermelők ma jobb helyzetben lennének. A magyar gabonakereskedők ugyanis kiépített kapcsolataik és évtizedes tapasztalataik segítségével a legkisebb lehetőséget is felhasználták volna, csakhogy a gabonát a világ valamely részén elhelyezzék, míg a gabonakereskedők helyébe protegált altruista értékesítő szövetkezetek a sötétben tapogatóztak és a legjobb szándékú kísérletezések során elmulasztották az értékesítés kedvező alkalmait.

A kereskedelem nem tűri a bürokratikus szellemet és az ilyen alakulatoknál elmaradhatatlan adminisztrációt. A kereskedelem a legnagyobb szabadságot és könnyedséget követeli meg, mert gyakran néhány perc alatt kell határozni és egy óra múlva már egész más a világpiac helyzete.

Az, hogy a magyar nép gyermekeit igyekezzünk a kereskedelmi foglalkozásoknak megnyerni, helyes célkitűzés, de ez ne legyen *jelszó*, amelynek hangoztatásával trafikokat vesznek el és a tulajdonossal nyugalmazott köztisztviselőket társítanak össze, akiknek fogalmuk sincs az üzletről, akik nem is akarnak a trafik vezetésében részt venni, csak a jövedelem felére tartanak számot.

A kereskedelemellenes irányzat talajából nőttek ki a *közüzemek*, melyek szintén erősen hozzájárultak a kereskedelem válságának kimélyítéséhez. Teljesen ellentétben azzal a felfogással, hogy *az állam ne avatkozzék bele a gazdasági életbe, hanem csak arra törekedjék, hogy a termelésben a szükséges összhangot biztosítsa*, a magyar állam és a városok a háború utáni időben egymás után teremtetek meg olyan ipari és kereskedelmi üzemeket, amelyek a kereskedőknek a legnagyobb versenyt támasztották.

Ezekről a közüzemekről az ipar problémái során már szólottunk, és itt csak néhány kereskedelmi jellegű közüzemről óhajtunk megemlékezni.

A patinás multú magyar gabonakereskedelmet például teljesen háttérbe szorította a *Futura* (Futura Magyar Szövetkezeti központok Árúforgalmi Rt.), amely 1919-ben alakult és a szabad forgalom helyreálltáig a közéletmezésre szolgáló gabonaforgalmat bonyolította le; 1925-ben az intézetet 3 millió aranykorona állami kölcsőnnel újjászervezték és alaptőkéjét 25 milliárd koronára emelték fel. Ma úgyszólván az egész gabonakereskedelem a Futura kezében van és a gabonakereskedők a forgalomból csaknem ki vannak szorítva. Az eredmény — az előjelek szerint — az lesz, hogy a Futura az összevásárolt gabonát nagy veszteség nélkül nem fogja tudni tovább adni.

A fővárosi élelmiszerüzem árainak a vásárcsarnoki árakkal való összehasonlítása mindenkit meggyőzhet, hogy ez a közüzem semmivel nem volt olcsóbb.

1930 elején a húсарак így alakultak:

Sertéshús (azonos minőségek egybevetése):

	Hatósági árúsítás	Kereskedői átlagárak
Oldalas	2·50 P	2·20 P
Karaj	3·10	2·80
Zsír	1·90	1·80
Szalonna	1·80	1·68
Háj	2·—	1·90

Marhahús:

Szegye és oldalas .	2·20	1·80
Vesés	4·60	3·50

Szárnyas:

Csirke	3·50	2·30—2·40
Fácán	3·50	3·—

A vaj is olcsóbb volt a piaci árúsítóknál, mert pél-

dául amikor a teavajat 4 pengőért adták, a hatósági árúsító 4:80-ért árúsította. A magyar emmentali 5 pengő volt a hatósági üzemnél, amikor a piaci árús 4:40-ért árúsította.

A hatósági üzem tehát a fővárostól kapott forgó tőke mellett is drágábban árúsított, mint a kereskedők, akik a forgalmi tőkét csak drága hitellel tudták fedezni.

Lehet-e véleménykülönbség abban, hogy ezeknek az üzemeknek megszüntetése a kereskedelem teljesen jogos követelése?

A kereskedelmi válságnak elmélyítéséhez nagyban *Forgalmi adó.* hozzájárult a forgalmi adó bevezetése és olyan módon történő végrehajtása is, hogy az árucikkeknek minden egyes gazdasági *megmozdulását* külön megadóztatták, ami szinte buzdította a fogyasztást, hogy a kereskedelmet kikapcsolni igyekezzék.

A forgalmi adó kérdése olyan nagy jelentőségű és minden oldalról annyira megtárgyalt probléma, hogy ebben a tanulmányban mindössze annak a megállapítására szorítokozom, hogy a *kereskedelem válságának megszüntetése el sem képzelhető a forgalmi adó eltörlése nélkül.*

A kereskedelmet mielőbb fel kell szabadítani az alól a kényszer alól, hogy forgalmi adót kelljen fizetni. A forgalmi adót el kell törölni, vagy legalább is jelentékenyen le kell csökkenteni, de addig is a mai rendszert az *egyfázisú* rendszerrel kell felcserélni.

A fizetéseképtelenségeknél az adók és az egyéb közterhek oly jelentékeny összeggel szerepelnek, hogy az *A közterhek szerepe a fizetéseképtelenségeknél.* üzlet továbbfolytatását gyakran ezek a terhek teszik lehetlenné.

Az 1929. évben az OHE közbejöttével lebonyolított likvidációkból összesen befolyt 3.024,003 pengő bevétel-

ből 660.981 pengő (21·86%) adókra, 1.237,985 pengő házbérre és alkalmazottakra esett (40·93%) és a kvótális hitelezőknek csak 1.063,403 pengő (35·15%) jutott.

Volt olyan likvidáció, amelynél 476.000 pengő folyt be amelyből 386.000 pengő adó volt és a kvótális hitelezőknek csak 85.000 pengő jutott!

Az 1929. év folyamán likvidációval befejezett csőd-ügyekben a valódinak elismert elsőosztályú követelések 212.226 pengőre rugó összegére 71,949 pengő (33·9%) jutott, míg az 1.240,241 pengőnyi valódinak elismert másodosztályú követelést csak 4·64%-ban egyenlítették ki.

Az Országos Hitelvédő Egylet bőséges tapasztalatokra hivatkozva megállapította, hogy *a fizetéseképtelen cégeknek csaknem mindegyike több évre visszamenő adóhátralékkal küzd és hogy az adótartozás oka a legtöbb esetben nem a fizetési készség hiánya, hanem a túladóztatás.* Az adó-kivető hatóságok nem fogadják el a kereskedők könyvszerinti vallomásait, hanem a forgalmi adó összege és egyéb adatok alapján a legnagyobb adókkal terhelik meg a már ingadozó, sőt sokszor már valóban fizetéseképtelen céget. *Ilyen módon a fizetéseképtelen cégek nem egyszer az adót hitelezőik pénzéből voltak kénytelenek leróni!*

A pénzügyi
hatóságok
merevsége.

A pénzügyi hatóságoknak merev és az adózók viszonyaira egyáltalában figyelemmel nem lévő álláspontjára felette jellemző, hogy csak évek után sikerült elérni, hogy a váltók után csak akkor kelljen forgalmi adót fizetni, ha a váltót leszámították vagy fizetesképen tovább adták. A pénzügyi hatóságok nem számolnak a valóságos gazdasági viszonyokkal és csak a fiskális szempontok érvényesítésére törekszenek.

Az OHE évi jelentése megemlíti, hogy egy élelmszerű nagykereskedés likvidálásánál a forgalmi adóhivatal 4000 pengő forgalmi adótartozás fejében lefoglalta és

elszállította az adós 40.000 pengő értékű árukészletét. Az OHE arra kérte a pénzügyi hatóságokat, hogy az árút adják át neki és majd ő gondoskodik az értékesítésről és a befolyó összegből elsősorban a forgalmi adót fizeti ki. A pénzügyi hatóságok az OHE kérelmét *elutasították*, az árukészletet a hatóság raktáraiban elárverezték és az eredmény az lett, hogy összesen 3000 pengő folyt be. A kvótális hitelezőknek nem jutott semmi és maga a kincstár is erősen károsodott.

Számos érv szól amellett, hogy a kincstár követelése is csak a többi hitelező követelésével egyenlő kvótában elégíttessék ki. Ezt kívánja a ma olyan súlyos viszonyokkal küzdő magángazdaság helyzete, mert ha a kincstárt a kvótális kielégítéssel néha-néha károsodás érné is, az egyetemes gazdasági érdekek szempontjából feltétlenül előnyösebb volna, ha a többi kvótális hitelező a kincstári követelés mérséklése folytán a valóságban adott pénz vagy árú elvesztett értékének nagyobb mértékű megtérítéséhez jutna.

A kereskedelem válságában nagy szerepe van a *tőke hiányának*. *Tőkehiány.*

Nincsen pénz. Nemcsak a fogyasztónak nincsen pénze, hanem a kereskedőnek sincsen. A kereskedő ezért nem bír megfelelő raktárt tartani, ezért nem tudja az árút ott vásárolni, ahol a legolcsóbban kaphatná, hanem kénytelen az árút ott venni, ahol hitelbe kapja. A hitelbe vett árúnak persze más ára van, mint annak, amelyet nyomban kifizetnek. A gyáros, a nagykereskedő nemcsak a kamatot számítja az árhöz, hanem a veszteségi kockázatot is. A mai általános szegénységben ezt a terhet a vevőre áthárítani nem lehet és így a kereskedő gyakran már akkor veszteséggel dolgozik, amikor még azt hiszi, hogy üzlete hasznot hajt.

A hitel hiánya.

A kereskedelem nem boldogulhat a normálisan működő hitelélet nélkül.

A hitel alapja: a bizalom. Bizalom a közállapotokban és az adós fizetőképességében. Csakhogy ép ez a bizalom hiányzik. Ma mindenki pesszimista és a gazdasági viszonyok *további romlására számít.*

A tőkés a kereskedőtől, aki hitelt kér, azt kérdezi: hol van ingatlana, hány emeletes a háza és mennyi a bérjövödelme? Nem az a fontos, hogy a kereskedő ügyes-e, szorgalmas-e, becsületes szándékú-e, hanem az, hogy *tud-e jelzálogbiztosítékot adni?*

Ez a mentalitás a kereskedelem megölője. Mert annyi pénze a kereskedőnek nem igen lehet, hogy a mai fejlett és bonyolult gazdasági élet követelményeinek megfelelő forgalmat hitel nélkül is lebonyolíthassa. Háza, földbirtoka sem lehet minden kereskedőnek. *A kereskedő vagyona: a szakértelme, ügyessége és becsületessége.* Normálisan működő hiteléletben ezek az értékek nem lehetnek számba alig vehető mellékes körülmények.

Nem az *inflációt* kívánjuk vissza, még kevésbbé akarjuk, hogy a hitelszervezetek működését az államhatárolom *erőszakos* rendszabályokkal befolyásolni igyekezzék, — de mégis gondoskodni kell arról, hogy a tiszteséges kereskedelem ne legyen híján a normális hiteléletnek.

Az infláció pusztítását egyszer már végig éltük. A pénzérték nagy gonddal megteremtett állandóságára tehát vigyáznunk kell és mindennél jobban óvakodnunk kell attól, hogy a lakosság bizalmát még egyszer megtingassuk. Láttuk a legutóbb, hogy elég volt egy olyan nyilatkozat, amely mint *lehetőséget* említette-e meg, hogy a takarékbetétek egy részét közhasznú építkezések céljára veszik igénybe, a takarékpénztáraknál és bankoknál máris jelentkeztek a betevők és hazavitték pénzüket. Az idegen pénzértékek iránt a kereslet ebben az időben nagyon meg-

élénkült és Amerikából sürgősen dollárbankjegyeket kellett hozatni, hogy minden szükségletet ki lehessen elégíteni. Ha ebben az ideges hangulatban egyetlen pénzügyi intézet nem fizette volna vissza a betétet, vagy a kormány tilalmi, esetleg csupán korlátozó rendszabályokat bocsátott volna ki a valuták vételére, a helyzet elmérgesedett volna. Mert a megingatott bizalmat csak úgy lehet újból megerősíteni, ha a megijedt tőkés látja, hogy aggodalomra semmi oka nincsen; ha akarja: hazaviheti a pénzét és ha jónak látja: a pengőt átcserelíheti dollárra. Amikor megérkeztek Amerikából a dollárbankjegyek, a közönség dollárvásárlási kedve nyomban megszűnt.

A tanulság: a pénz biztonságába vetett hitet érinteni sem szabad. Ezen az úton nem lehet *pénzhez jutni*. „A pénzügyi intézetek csak közvetítők a hitelnek — mondotta klaszikus tömörséggel Teleszky János — és *aki a pénzügyi intézetek óvatos politikáját helyteleníti, az vagy nincs tisztában a helyzettel vagy rosszhiszemű.*“

A kereskedelem hiteligényeit „rendeletekkel“ kielégíteni nem lehet. De módunkban áll *elhárítani* mindazokat az akadályokat, amelyek útját állják annak, hogy a kereskedelem hitellete magától kifejlődjék. Ha a pénzügyi intézetek látni fogják, hogy a kereskedelmi foglalkozásokat nem nyomják agyon a közterhek és hogy az állam önmagának nem ad privilégiumokat a hitelezőkkel szemben, a pénzügyi intézetek a kereskedők hiteligényét ép úgy ki fogják elégíteni, mint ahogy kielégítették a múltban.

A kereskedelem tőkeszegénysége főleg két körülményre vezethető vissza:

A kereskedelem tőkeszegénységének okai.

a) Az államháztartás szanálását túl gyorsan hajtottuk végre. A nagy infláció után *hirtelen, minden átmenet nélkül* tértünk át a deflációra. A átmeneti idő csak arra volt elégséges, hogy a magángazdaságok minden felesleges

pénzét az állam magához vonja. Amikorra a kereskedők feleszméltek, már nem volt pénzüik. Az állam pedig, amelynek kezdetben olyan nagy jövedelmei voltak, hogy némi előrelátással tartalékokat gyűjthetett volna, a legnagyobb könnyelműséggel adta ki az adóbevételeket. Nem beruházásokra, amelyeknek jövedelme most lehetővé tenné, hogy a magángazdálkodás terheit csökkenthesse, hanem *luxuskiadásokra, életképtelen intézmények és szervek támogatására.*

A hadikölcsön
valorizációja.

b) A kereskedelem boldogulásának előfeltétele, hogy a városi lakosság *dolgozzék és gyarapodjék.* Csakhogy Csonka-Magyarországnak éppen a városi lakossága (úgynevezett középosztálya) szegényedett el az utóbbi időben legjobban. *Ez a középosztály nem keresett a háborúban, nélkülözött az infláció korszakában és a defláció teljesen koldussá tette.* Mert addig legalább az a reménysége volt meg, hogy a háború alatt jegyzett hadikölcsönöket valorizálni fogják. A defláció politikája azonban a hadikölcsönjegyzőtől megköveteli, hogy előbb menjen teljesen tönkre s ha ez megtörtént: az állam *karitativ* alapon juttat majd neki néhány pengőt.

A hadikölcsön valorizációjának kérdése önálló probléma, melynek részletes tárgyalása ennek a tanulmánynak körén kívül esik. (Útalok „A hadikölcsönök valorizációja” című 1927-ben megjelent munkámra.) Mégis szükségesnek tartom annak a megállapítását, hogy *a hadikölcsönkötvények elértéktelenedése a kereskedelem válságának egyik legkomolyabb oka és sokat javítana a gazdasági helyzeten, ha a hadikölcsönkötvényeket méltányosan valorizálnák.*

Nem azt kívánjuk az államtól, hogy a háborús adóságok valorizált értékének elismerésével magát adóságokba verje, hanem csak azt, hogy a *nosztrifikált hadikölcsönkötvények aranyértékének méltányos valorizációs*

kulcsa szerint adjon a kötvénytulajdonosoknak pengőre szóló új kötvényeket, melyeknek visszafizetését akár 50—60 évre is kitolhatja.

Az a kamatteher, amely ebből kifolyólag az államot terhelné, nem volna elviselhetetlen, viszont a kötvények tőkeértéke megélénkítené a gazdasági életet.

Ne feledjük el ugyanis, hogy minden érték csak *fikció*, az arany értéke is az emberek bizalmának és becslésének függvénye. Így hát örülnünk kellene, hogy az emberek hite annyi idő után még most sem rendült meg a hadikölcsönkötvényekben és ahelyett, hogy a valorizáció megtagadásával kiölni igyekeznénk az emberekből ezt a hitet, némi valorizációval már régebben megkellett volna mentenünk a hadikölcsönök érték-fikcióját.

A hadikölcsönök valorizációja mellett sokféle érvet lehet felhozni.⁶² Többek között azt, hogy az állam nem szegheti meg a legünnepelesebb formában adott szavát; hogy ellenkezik az igazsággal és méltányossággal, hogy éppen azok károsodjanak, akik bíztak az államban és odaadták neki pénzüket; — de nézetem szerint —, a *valorizáció legfőbb érve: az állam érdeke*. Mert az állam érdeke, hogy ez a tökenélküli, elszegényedett magángazdálkodás *új életerőhöz jusson és ereit friss vér járja át.*

⁶² Aki Magyarország politikai viszonyait ismeri, nem tarthatja kizártnak, hogy egy teljesen jelentéktelen politikai ügy nem fog-e már a legközelebbi időben politikai bonyodalmat okozni. És, sajnos, Magyarországon az a politikai váltógazdaság sincs meg, ami Angliában mindig biztosítja a zavartalan átmenetet és politikai stabilitást. Nálunk nincsenek egymást felváltó, de egyformán kormányképes politikai rendszerek, nálunk minden változás kiméletlen politikai harccal jár és sokszor megesett, hogy a választások egész meglepetésszerű változást eredményeztek.

A nemzet életéből a politikát, harcokat kizárni nem lehet. De ne adjunk fegyvert a szélsőségeknek. Már pedig ilyen fegyver lesz a valorizáció azon párt részére, mely mindent megígér a választóknak, többet mint amennyit az ország gazdasági ereje elbir. (Szerzőnek „A hadikölcsönök valorizációja” c. munkájából.)

A hadikölcsönök összege $18\frac{1}{2}$ milliárd koronára rugott, de a fizetések nem aranyban történtek, mert pl. már a II. hadikölcsön kibocsátásakor (1915 június havában) a korona értéke az aranykoronának csak 77%-a volt, míg az V. hadikölcsön felvételekor a korona már csak 52 fillért ért. A VII. és VIII. hadikölcsönöket viszont 40%-os aranyértékű koronával fizették be. Ez alapon számítva a $18\frac{1}{2}$ milliárd korona névértékű hadikölcsön 10 milliárd aranykoronára rugott. Ezt a tartozást körülbelül a felére csökkentette a nosztrifikálás, lecsökkentette a hadikölcsönök állagát az a körülmény is, hogy az egyes adók egy részét hadikölcsön-cimlettel lehetett fizetni és pedig olyan időben, amikor a hadikölcsönkötvényeknek tőzsdei ára kisebb volt, mint a névértékük, amely értékben az állam a kötvényeket elfogadta.

A hadikölcsönkötvények összegét lényegesen csökkentette az is, hogy a kormány a Pénzügyi Központ útján évek óta állandóan vásároltatja a hadikölcsönkötvényeket. (A legolcsóbb valorizáció!) Végeredményben nem igen van ma négy milliárd pengőnél több aranyértékű hadikölcsön forgalomban és tulajdonképpen ez az az összeg, amellyel a valorizáció kérdésében számolnunk kell.

Bizonyos, hogy a legértékesebb részeitől megfosztott Magyarország négy milliárd pengő azonnali visszafizetésére nem vállalkozhatik. Csakhogy erre nem is gondol senki! A valorizáció legszélsőségebb hívei sem gondolnak arra, hogy az állam *készpénzben* fizesse meg a valorizált kölcsön tőkéjét. Megnyugvást keltene az a megoldás, ha az állam egy tízszázalékos átlagvalorizációt fogadna el, és a hadikölcsönkötvényeket kicserélné 5%-os kamatozású pengő névértékű kötvényekre, melyek kamatterhét 20 millió pengőben előre maximálnánk. Ezzel a húszmillió pengő kamatszolgáltatással 400 millió pengő névértékű új kötvényt lehetne kibocsátani, azaz a forga-

lomban levő hadikölcsönök átlag-valorizációs kulcsa 10% lenne.

A kötvénytulajdonosok szívesen fogadnák el ezt az alapot, amely a valóságban a kisemberekre kedvezőbb lenne, hiszen az átlagvalorizáció azt jelentené, hogy a kötvényeket nem egyformán valorizálnák, hanem a nagyobb vállalatok, intézetek jegyzései csak 1—2 százalékos alapon valorizáltatnának (ezek a vállalatok hadikölcsön-vesztéseiket rég leírták), míg az egyéni jegyzések valorizálási kulcsa öt százalékon kezdődne és a különösen nagy méltányosságot megérdemlő jegyzéseknél (árvának kisösszegű jegyzései) a valorizációs kulcs ötven százalékig emelkedhetnék.

Mondhatjuk-e, hogy évi 20 millió pengős kamatteher Magyarország költségvetésének egyensúlyát felborítaná?

Emellett ez a kifizetett összeg az országban maradna, az állam az új kötvények jövedelmét nyilvántarthatná és így megadóztatná és sok esetben megszüntetné azt a terhet, melyet a különben eltartásra szoruló kötvénytulajdonosok a különböző jóléti intézményekre jelentenek.

Költségvetésünknek a legfelületesebb áttekintése is elégséges annak a felfogásnak megcáfolására, hogy az állam nem vállalhatja magára ezt a huszmillió pengőt, mert nincsen pénze. A kormány a modern állam társadalmi és kulturális feladatainak helyes felismerésével ennél nagyobb összegeket fordít olyan célokra, amelyekkel legalább is egyenértékűnek kell a hadikölcsönkötvények rendezését tekinteni.

A hadikölcsönök valorizációjának kérdése ugyanis nem csak a kötvénytulajdonosoknak, hanem az egész *középosztálynak* kérdése.

A nemzetet osztályokra vagy társadalmi rétegekre bontani ugyan nem szabad, de mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a körülményt, hogy a lakosság — fejlődése

folyamán — rétegeződik és az államhatalomra hárul az a feladat, hogy ezeket a rétegeket egységbe foglalja.

Az egység alapja az egyes rétegek harmóniája, szellemi és anyagi hatalmának egyensúlya; ennek viszont előfeltétele, hogy egyik réteget se emelje ki, — vagy süllyessze le — helyéről valamely politikai esemény.⁶³ Már pedig a hadikölcsönkötvények elértéktelenedése ezzel a következménnyel járt. Épp ezért, ha a hadikölcsönök valorizációját nem lehetne az egész vonalon végrehajtani, legalább a középosztálybeliek kezében lévő kötvényeket kellene rendezni.

Mert jöllehet mindenki, akinek birtokában hadikölcsönkötvény van, egyformán az állam hitelezője és az adósnak tulajdonképpen nem szabad hitelezői között különbséget tennie, mégis — ha már az állami és a magánérdekek között felmerült érdekharcban az egyéni érdekeknek háttérbe kell szorulniok, — első sorban azoktól követeljük meg ezt az áldozatot, akik azt — el tudják viselni.

A jogi valorizáció helyett elfogadott u. n. karitativ valorizációt helytelennek tartom. Nem elégíti ki azokat a magasabb szempontokat, amelyek azt követelik, hogy Magyarország kötelezettségeit *jogi* úton rendezze és nem változtat azon a tényen, hogy az állam kötelezettségei teljesítését megtagadta. De a valorizációhoz fűződő szociális szempontok is kielégítetlenek maradtak, hiszen a jegyzésben résztvevett középosztálybeliek nem könyöröghetnek segélyért és politikai okból sem kívánatos, hogy a középosztály a kormánnyal függőségi viszonyba kerüljön.

⁶³ A termelés harmóniája az őstermelőnek, az iparosnak, a kereskedőnek, az önálló termelőnek csak úgy, mint a munkásnak egyformán érdeke, mert fejlődés csak ott lehet, ahol minden ember el tud helyezkedni és ahol a termelés minden munkáskéznek foglalkozást tud adni. (Dr. Dános Árpád „Kereskedelmi és Váltóismeretek“ c. munkájából.)

*A hadikölcsön valorizációja új tőke-értékeket terem-
tene és az embereknek megjönne a vállalkozási kedvük.*

Meggyőződésem, hogy a hadikölcsön-valorizáció nagyban hozzájárulna a kereskedelem válságának megszüntetéséhez.⁶⁴

Persze *egymagában* a kereskedelmet — külön — egész-
ségessé tenni nem lehet. Amíg az őstermelést és az ipart válság-
gyötri, a kereskedelem sem boldogulhat. De azért minden
lehetőt meg kell tennünk, hogy segítsünk, amennyire lehet.
Mert a kereskedelem a termelésnek ugyanolyan fontos
faktora, mint az őstermelés és az ipar.

Sőt Csonka-Magyarország speciális szempontjából
a kereskedelem jelentősége aránylag még nagyobb, mert
csakis a kereskedelemnek működése nincsen területi határok
közzé szorítva.

A kereskedelem tehát elsősorban lehetővé, hogy a
magyar szorgalom és tehetség érvényesüljön és a magyar
munkának megbecsülést szerezzen a szűk határokon túl
is, az egész világon!

IV.

Az állam az őstermelésnek, az iparnak és a keres-
kedelemnek válságát *tüneti* kezeléssel — a bajbajutott
termelők pénzügyi, ad hoc megsegítésével — akarta
megszüntetni, *pénzre volt tehát szüksége.*

*Hogyan lett a
termelési ágak
válságából a
gazdasági élet
általános
válsága?*

A mezőgazdasági termelvények külföldi értékesíthetése

⁶⁴ Nézetem szerint az ország gazdasági érdekét is veszélyezteti az a
körülmény, hogy a lakosság oly nagy rétegét érintő kérdése elintézetlen. Bi-
zonyos-e, hogy valamely politikai változásnál, esetleg már a legközelebbi kép-
viselőválasztásnál nem fog-e a valorizációkérdés agitacionális eszközzé válni,
ami azután az ország pénzügyi érdekét igazán veszélyeztetné. (L. részleteseb-
ben Dr. Dános Árpádnak „A hadikölcsönök valorizációja” című munkáját.)

érdekében visszatérített szállítási költségek, a boletta segítség-
 gek csak úgy pénzbe kerültek, mint a bajba jutott iparvállala-
 tokszanálásai és a különböző altruista kereskedelmi vállalatok
 veszteségeinek „eltüntetése“. Az államnak azonban pénze
 nem volt. A szükséges összegeket csakis úgy tudta meg-
 szerezni, hogy az adókat évről-évre, minden akció nyomán
 felemelte vagy egészen újakat vezetett be.⁶⁵ Az államnak
 ez a „pénzügyi politikája“ odáig vezetett, hogy az adók
 ma már a termelésnek nemcsak az eredményét — feles-
 legét — veszik el, hanem a termelésben részt vevő *tőkét*
 is megtámadják. Ilyen módon a termelés nem tud meg-
 erősödni, hiszen nemcsak nem gyarapodik, hanem ellen-
 kezőleg: *tőkében* egyre szegényebb lesz. Ennek következ-
 ményeként a termelés egyrészt állandóan összezsugorodik,
 — másrészt a tőke azzal védekezik, hogy elmenekül.
 (Kapitalflucht)

A *tőkének* a lényegéhez tartozik ugyanis, hogy min-
 dig *gyarapodni* akar. A tőke nem pihenhet soha;
 vagy dolgozik — és ebben az esetben gyarapodik —
 vagy nincs működési tere és ebben az esetben másutt
 keres munkaalkalmat.

A *tőkeképződés*
megállott.

Magyarországon, sajnos, kétségtelenül bekövetkezett,
 hogy a tőke gyarapodása — a *tőkeképződés* — meg-

⁶⁵ Az állam szigorú rendeleteket ad ki az árdrágitók ellen, de ugyan-
 akkor kétszeresére emeli a vasúti és postai tarifákat. A főváros „helyesli“ az
 árdrágitók üldözését — ugyanakkor azonban felemeli a villamosviteldíjakat és
 megdrágítja a gáznak és villanyáramnak árát. És ugyanígy tesz minden gyár-
 vállalat a legnagyobbtól a legkisebbig: helyteleníti a mások áremelését, de
 maga minden alkalmat felhasznál arra, hogy többet szerezzen. Az egész gaz-
 dasági életben egyoldalú önzés uralkodik. Mindenki harca — mindenki ellen.
 Arra, hogy a gazdasági élet organikus egész, nem gondol senki. A közérdek
 önzetlen szolgálatának vágya teljesen kihalt a lelkekből; mindenki csak a
 maga osztályának, sőt rendszerint csakis önmagának boldogulását tűzi ki célul
 és ugyanakkor, amikor másoktól türelmetlenül megköveteli a lemondást, maga
 jobban akar élni, mint azelőtt. (Dr. Dános Árpád: „A létminimum kérdése a
 nemzeti termelés szempontjából“ című munkájából.)

állott. Sem a mezőgazdaságban, sem az iparban, sem a kereskedelemben befektetett tőkék nem tudnak gyarapodni.

Mi indítsa akkor a tőkét arra, hogy vállalkozzék?

Ha a tőke nem tud feleslegre (nyereségre) szert tenni, miért vegye magára a termelés kockázatát?

Amint a tőkeképződés megállott, a tőke visszavonult az új vállalkozásoktól, sőt a régi vállalkozásokat is lelikvidálni igyekezett. Ilyen körülmények között a gazdasági élet a válság ellenszerét önmagából kitermelni nem tudja.

A legnagyobb válságban is vigasztalhatjuk magunkat azzal, hogy „idővel“ majd megjavulnak a viszonyok, hiszen a termelés produktivitása magmaradt és így a kifejtett munka — ha szerényen is — *feleslegeket* produkál, amelyekből idővel újabb tőke lesz. A Biedermayer korszakban az emberek szegényes viszonyok között éltek, általános volt a takarékoság, sőt a lemondás, de azért a tőkeképződés, ha lassan is, állandóan folyt és így a gazdasági élet a válság gyógyító szerét ki tudta termelni.

*Az „idő
gyógyít?”*

Ma az „idővel“ nem vigasztalhatjuk magunkat. A gazdasági életben nem képződnek feleslegek (t. i. „termelési feleslegek“), mert az adórendszer a termelés eredményét elvonja, mielőtt a kifejtett munka eredménye (feleslege) tőkévé válhatott volna.

A segítséget máshonnan kell várnunk.

Amint már jeleztük: a tőke, amely a ránézve kedvezőtlen viszonyokat rögtön felismeri, nem várja be, amíg felemészti, hanem — lelikvidálja a helyzetet.

*A tőke
elmenekül.*

A tőkének elmenekülését közigazgatási vagy rendőri intézkedésekkel (tilalokkal) meggátolni nem lehet. A sajtóban is hiába küzdünk ellene. A tőke természetét tagadná meg, ha olyan termelésben venne részt, amelyben nem tudja hivatását betölteni.

A „Kapitalflucht“ gazdasági hatását nem ellensúlyozza, hogy időnként sikerül új külföldi tőkéket az országba behozni. Ezeket a külföldi tőkéket az itteni magas kamatozás csábítja és ha az államtól, illetőleg bankjainktól kellő biztosítékokat kapnak, miért ne jönnének az országba? Ezek a tőkék azonban „*hitel-tőkék*“, amelyek nem vesznek *közvetlenül* részt a termelésben, — a termelés kockázatát nem vállalják magukra, — hanem a maguk hasznát a termelés eredményétől függetlenül biztosítják. A külföldi tőkék ilyenképp még súlyosbíthatják az ország gazdasági helyzetét,⁶⁶ mert ha az a termelés, amelyben a külföldi tőkét felhasználták, nem hozza meg az előre megállapított kamatokat, az ország egyéb forrásból — rendszerint újabb adókból — kénytelen a hiányt pótolni. Mindent meg kell tehát tennünk, hogy a *belső* tőkeképződés újból meginduljon.

Adórendszerünk-
ket át kell
alakítanunk.

Az államnak mostani adópolitikáját tovább fentartania nem szabad. Adórendszerét át kell alakítania, hogy a termelés megint rentábilis legyen és a tőke kedvet kapjon, hogy a *termelésben* — mint vállalkozó — részt vegyen.

A tőkeképződést elősegítő adóztatási rendszer egyébként nem jelent okvetlenül kevesebb adóbevételt, mint az a mai adórendszer, amely mohón kap a termelési feleslegek után. Szó sincs róla! Mert ha a termelésnek nem áll megfelelő tőke a rendelkezésére, — ami a Kapitalflucht folytán okvetlenül bekövetkezik — visszafejődik és idővel egyáltalában nem fog tudni adót fizetni. Ezért a termelést túlzottan igénybe vevő adók végeredményben mind kevesebb adóbevételt jelentenek. Ebben a tekintetben utalok a pénzügyminiszteriumnak a befolyt adókról szóló havi

⁶⁶ V. ö. Teleszky János köv. kijelentésével: „Az idegen tőkére alapított közgazdasági élet mindig végzetes következményekkel jár. Magyarország szempontjából nagyobb veszedelem alig van, mint a külföldön való eladósodás.“

kimutatásaira. Évről-évre, hónapról-hónapra kevesebb adó folyik be, noha az állam folyton emeli az adótételeket. Nézetem szerint a posta-tarifák legutóbbi emelése sem fogja az állam jövedelmét emelni, mert a posta forgalma csökkenni fog (ez máris megnyilvánul a felmondott telefonállomások számának hirtelen bekövetkezett emelkedésében) és így az állam azt a célját, hogy több bevételhez jusson, nem éri el; viszont megdrágította a termelést és lehetetlenné tette, hogy a nyerstermények olcsóbbodási folyamata a mindennapi élet küszöbét is átlépje.⁶⁷

A tőkeképződésnek azonban még más előfeltételei is vannak és ezek között nem a legkisebb jelentőségűek a pszichikaiak. *A tőkeképződés pszichikai előfeltétele.*

Rendszerint azt mondják ugyan, hogy ha a gazdasági viszonyok kedvezőek, a tőkeképződés nem marad el, ahol pedig rosszak a gazdasági és pénzügyi viszonyok, akármilyen kedvezőek is a pszichikai körülmények, tőke nem fog képződni. Ez a felfogás így nem áll meg. Az ugyan kétségtelen, hogy a szükséges gazdasági és pénzügyi előfeltételek nélkül tőke nem képződhetik, bármennyire kedvezőek is a pszichikai adottságok, de azért a legmegfelelőbb gazdasági viszonyok között is elmarad a tőkeképződés, ha hiányzanak *pszichikai* előfeltételei.⁶⁸

⁶⁷ Az Országos Iparegyesület ankét sorozatot rendezett, amelyen a fontosabb közszükségleti cikkek árelemzése került tárgyalásra, hogy ki lehessen deríteni azokat a tényezőket, amelyek az árak alakulására kedvezőtlen befolyást gyakoroltak. Az első ilyen ankétén megállapították a férfiruha áralakulását (a szövet árán kezdve a munkabéren keresztül egészen az eladásig) és konstatálták, hogy a közterhek nagymértékű emelkedése, a hitel drágasága idézte elő a készruha árának emelkedését. Megállapítást nyert az ankétén, hogy egyetlen olyan árdrágító tényező sincsen, amelyet az iparos vagy a kereskedő maga befolyásolhatna.

⁶⁸ V. ö. szerzőnek a tőkeképződés pszichikai előfeltételeiről a Magyar Jogász Egyletben 1930 április hó 21-én tartott előadásával.

A tőke
megbecsülése.

A tőkeképződés pszichikai előfeltételei között az első: a tőke *megbecsülése*.

A tőkének ez a megbecsülése évszázadokon át a polgári gondolkodás gerince volt. Luther, a volt német kancellár, azt mondta, hogy a *kapitalista állami élet alapja: a polgárság optimista bizalma és hite a tőkében*.

A háború utáni szocialista kísérletek és a még mindig előttünk álló orosz példa ezt a hitet egész Európában meggyengítették.

Európa legkapitalistább államaiban is általánossá vált a tőke jelentőségének, közhasznú szükségességének vitatása.

A polgári elmék kitermelte szociális utópiák színes képet rajzolnak a tőke nélküli társadalomról. Mindez a termelésre nagyon hátrányos, mert nem elég, hogy a tőkét, mint *hasznos* jószágot megszerezni igyekezzük, hanem éreznünk kell, hogy a tőke a köz érdekét is szolgálja.

Wiese kölni professzor helyesen állapította meg: „*Man gebe den wohlhabenden Bürgern die alte, stolze Überzeugung wieder, dass es nicht bloss ein persönlich nützliches, sondern auch wahrhaft gemeinnütziges Werk ist, der Produktion Kapital zur Verfügung zu stellen.*“

Termelés tőke nélkül nincsen. Legalább is egyelőre még nem sikerült a tőkét *feleslegessé* tenni, sem mással helyettesíteni. A tőke tehát nem szükséges „rossz“, amelyet egyelőre túrnunk kell, hanem *hasznos* gazdasági intézmény, amelyet mindenkinek — tőkésnek, tőke nélkülinek — meg kell becsülnie.⁶⁹

A tőke állandó-
ságában biznunk
kell.

A tőke megbecsülése mellett fontos, hogy állandóságában is megbízzunk. Enélkül senki sem hajlandó többet dolgozni, mint amennyi a szükséges fogyasztási

⁶⁹ V. ö. Teleszky János köv. nyilatkozatával: „Olyan gazdasági atmoszférát kell teremteni, amely nem ellenséges, hanem barátságos a tőkével szemben. El kell kerülni a tőke bizalmának megrendülését.“

javak megszerzéséhez szükséges. Már pedig tőke csak úgy keletkezik, ha munkánk eredményének egy részét nem fogyasztjuk el, azaz lemondunk a *ma* hasznáról és ezt a hasznot *holnapra* tesszük félre.⁷⁰ De aki nem bízik a holnapban, miért mondana le a máról?

Az embereknek a háború előtti élete a munkásnapok meg nem szakadó láncolata volt. A *tegnap* csak olyan volt, mint a tegnapelőtt vagy a *ma*. És nem vártunk mást a holnaptól sem. Ezért a *biztos holnapért* szívesen takarékoskodtunk és szívesen mondtunk le érte a *máról*.

A polgár büszkén hirdette: dolgozom, hogy nyugodt életem legyen öregségemben; takarékoskodom, mert gyermekeim vannak és azt akarom, hogy nekik könnyebb legyen a sorsuk, mint az enyém volt.

A háború elszakította egymástól a napokat. Milyen más volt a *tegnap*, mint a *ma*! És a *holnap*? Ki tudja, lesz-e egyáltalában holnap?

Ez a mentalitás a tőkeképződésnek legerősebb gátlása.

Kell, hogy megint feléledjen a bizalom a holnap iránt és senki se kételkedjék abban, hogy amit félretett holnapra, az holnap is az övé marad.

Ahol a tőke biztonsági érzése kihal, ott tőke nem képződhetik. Ezért nagy hiba volt kártalanítás nélkül elvenni a földbirtokokat és kisajátítani egyes ipari üzemeket (trafikokat, mozikat). Nemcsak azok lettek szegényebbek, akiket megkárosítottak, hanem a gazdasági élet

A tőke biztonsági érzése.

⁷⁰ V. ö. Éber Antalnak a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara teljes ülésén elhangzott köv. nyilatkozatával: „Gazdasági javulás nem képzelhető el tőke nélkül, tőke pedig nem képződhetik másként, mint úgy, ha a magángazdaságok jövedelmeik egy részét a szükségletekről való lemondással vagy azok kielégítésének elhalasztásával képesek félretenni és termelési eszközökké alakítani. A magángazdaságok ezt csak akkor tehetik, ha jövedelmük minél kisebb részét veszik igénybe a közterhek, mert minél nagyobb jövedelemrész marad meg saját rendelkezésükre, annál inkább képesek a jövedelmek egy részét félretéve, azt tőke gyanánt a termelő munka rendelkezésére bocsátani.”

is szegényebb lett, mert a jogtalanul elvett tőke elveszítette vonzó erejét, értékét.

Amikor ugyanis a földbirtok-reformot úgy hajtották végre, hogy a földet kártalanítás nélkül vették el tulajdonosától, megsemmisítették az embereknek azt a hitét, hogy a föld-vagyon a legbiztosabb tőke. Ezzel a föld tőke-erejének legértékesebb része semmisült meg. Így cselekedtek Utópiában az arannyal és ezüsttel. Csakhogy ott az arannak és ezüstnek elértéktelenítése *tudatosan* történt.⁷¹

A hadikölcsönök elértéktelenedése is hozzájárult a tőke biztonságába vetett hit megingatásához. Lehet, hogy ma még nem mutatkozik belső tőkeképződés akkor sem, ha az állam nem is tagadta volna meg háborús tartozásait, de bizonyos, hogy így sokkal tovább leszünk a belső tőkének híján.⁷²

Az infláció is súlyos pszichikai gátlást okozott és még sokáig nem fog sikerülni az emberekből kiirtani azt a szellemet, amelyet az infláció teremtett. Ebben az időben azok jártak jól, akik nem takarékoskodtak, hanem minden jövedelmüket fogyasztási javakra költötték. Akik megtakarított pénzüket félretették és hadikölcsönkötvényt vásároltak, koldúsbotra jutottak, úgy hogy a könnyelműek lesajnálták őket. Az a nemzedék, amely ebben a korszakban nevelődött fel, egyhamar nem tudja elfelejteni ezt. Már pedig *takarékosság nélkül* tőkeképződés nincs. Az inflációs

⁷¹ Utópiában aranyból nem ékszereket, hanem rabláncokat készítettek, hogy senki ne vágyódjék arany után. A gyöngyöket és gyémántokat kis gyerekek kapták játszásra és ha idegen követek jöttek Utópiába, — gyöngyökkel és gyémántokkal ékesített ruhában — újjal mutattak rájuk, mondván: nini, úgy cselekszenek, mint a gyerekek. Az arannak és ezüstnek Utópiában való ez az elértéktelenítése mély gazdaságfilozófiai gondolat. Azt fejezi ki, hogy minden érték relatív, az arany értéke is. (Dános Árpád—Kováts Gábor: „A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig“ című munkájából.)

⁷² V. ö. Teleszky János köv. nyilatkozatával: „Szükség van az infláció következtében a közforgalmi kötvényekkel szemben megingott bizalomnak helyreállítására, aminek előfeltétele, hogy a hadikölcsönkötvények tulajdonosai méltányos kárpótlásban részesüljenek.“

idők spekulánsai sem jutottak tőkeképződés segítségével vagyonukhoz, megvolt az a vagyon addig is, csak másnak a birtokában. Az infláció nem teremtett új értékeket, csak eltolta azokat egyik helyről a másikra.

*A tőkeképződés egyetlen forrása : a felesleget termelő, munkán felépülő takarékoság.*⁷³

Hogyan lehet a takarékosági szellemet újból megteremteni? *A takarékosági szellem megteremtése.*

Mindenekelőtt: intézményes garanciákat kell nyújtani aziránt, hogy a múlt nem fog többé megismétlődni. De az még nem elég, hogy az állam *kijelenti*, hogy a magántulajdonhoz többé nem nyúl és olyan rendelkezéseket többé nem tesz, amelyek a magántulajdont megsemmisítik vagy kihasználását korlátozzák, mert ilyen kijelentés már a múltban is elhangzott. Ahhoz, hogy az emberek higgyenek az ilyen kijelentésben, az államnak jóvá kell tennie a múlt hibás pénzügyi politikáját (hadikölcsönők valorizációja).

De még ez sem elég!

Az emberek a szokás rabjai.

A takarékoság szelleme tovább élt akkor is, amikor a takarékoság már nem volt többé *racionalis*. Épen így nem várhatunk *hirtelen* változást akkor sem, ha megfelelő intézkedésekkel megteremtjük azokat a feltételeket, amelyek a takarékoságot újra indokoltá teszik. Minthogy azonban a tőkeképződést mindenáron meg kell indítanunk, az emberek gondolkodásának átalakulását minden rendelkezésünkre álló eszközzel siettetnünk kell.

Siettetnünk kell elsősorban : *példaadással*.⁷⁴

⁷³ V. ö. Éber Antal köv. nyilatkozatával : „Nálunk frázisként használják a takarékoság jelszavát, amit pedig csak lemondással, a szükségletek lefokozásával vagy elhalasztásával lehet gyakorolni.”

⁷⁴ A takarékosági propaganda is sokat jelent. E téren a Tébe érdemes munkát fejt ki. (L. részletesen Dr. Kresz Károlynak „Die Kapitalbildung in den Nachkriegsjahren“ c. tanulmányát.)

Az állam is
legyen
takarékos.

Az államnak, a városoknak a takarékoságban elől kell járniok.

Az inflációs időkben a fölényes gazdálkodás, a takarékosági elvek háttérbe szorítása mindenki számára hasznos volt; az állam részére is. Hiszen a tartozásokat nem kellett megfizetni. Ennek — az inflációs időkben kifejlődött gazdálkodásnak — ma már nincs létjogosultsága, ma újból ott tartunk, hogy minden adósságot meg kell egyszer fizetnünk, az államnak nem szabad tehát a régi ideológiában élnie. Már azért sem, mert ha az emberek azt látják, hogy az állam költekezik, ők sem takarékoskodnak, egyrészt, mert hiányzik a példaadásból eredő lelkipényszer, másrészt mert joggal tartanak attól, hogy az állam költekezése *megint* az inflációhoz vezet. De az államnak és a városoknak már azért is takarékoskodniok kell, mert különben adósságaik folyton növekedő kamatterheit csakis az adóbevételek fokozásával tudják fedezni és így a termelés feleslegeit magukhoz vonják, mielőtt ezek a feleslegek tökévé válhattak volna.

Az államnak és a városoknak példaadása feltétlenül szükséges. A polgároknak állandóan látniok kell, hogy az állam csak a legszükségesebbre adja ki a pénzt és csak a legszükségesebb keretek között veszi igénybe a termelést. Ha a polgárok ezt nem látják, elhallgattatják lelkiismeretüket a lemondással járó takarékoság elmulasztásáért, sőt azt a gondolkodást termelik ki magukban, hogy helyesen cselekszenek, mert nem hagyják magukat újból megtéveszteni, hiszen az állam pazarlása *megint* inflációhoz vezet.

Ebben az esetben mindenki csak — „másoknak” ajánlja a takarékoságot.⁷⁵

⁷⁵ V. ö. Dr. Váry Albert köv. nyilatkozatával: „Milyen nagyszerű tanácsokat tudunk adni — másoknak! Mennyire tudjuk, hogy másoknak hogyan kellene takarékoskodni! Ezekben a tanácsokban mi magunkról alig esik szó. Ha azt kívánjuk, hogy ki-ki magán kezdje a takarékoságot, a másoknál

A takarékoságnak azonban két irányban is van ^{A takarékoság} határa. ^{határai.}

Nem szabad az államnak ott takarékoskodnia, ahol ezt a termelés megsínyli. Nagyon sajnálatos pl., hogy az agrár Magyarország a takarékoságot azzal kezdte meg, hogy abba hagyta a mezőgazdasági termelés megjavítására irányuló akciót. Ez a „takarékoság“ nem igazi takarékoság, mert az államnak megmaradt ugyan a ki nem adott pénz, de a termelés visszafejlődött.

Ugyanigy nem helyes „takarékoság“, ha az állam a szükséges *közmunkákon* takarékoskodik. Az itt elért megtakarítás — távolról sem jelent az államnak annyi hasznot, mint amennyi veszteséget a nemzeti termelésnek okozott vele.

Sajnos, nálunk ott takarékoskodnak, ahol nem *kellene*, viszont nyoma sincs a takarékoság szellemének ott, ahol az mindenképen indokolt lenne.

Ha az állami költségvetéseket néhány évre visszamenőleg egymás mellé állítjuk, szembeötlő, hogy a takarékoság a *hasznos beruházásoknál* mutatkozik. Az utolsó öt évben az állami költségvetés hiteleiből 235·3 millió pengőt fordítottunk beruházásokra. Ebből az 1924/25. évre 68·1 millió, az 1925/26. évre 48·81 millió, a rákövetkező évre 43 millió, az 1927/28. évre 34·6 millió és az 1928/29. évre 40·8 millió esik. Az irány alig változó, holott a költségvetések egyéb tételeinél ez szembeötlő. Ennek igazolására az állami kiadásoknak csak néhány tételére mutatok rá:

Hol takarékoskodtunk?

takarékoságot hirdető bölcsek készek a felelettel: nálam ez lehetetlen, nekem nincs miből takarékoskodnom. Az igazság pedig az, hogy mindenkinek le kell szállítania az igényeit és alkalmazkodnia kell a nyomorúságos viszonyokhoz. Egyedül az ezen az alapon való takarékoság jogosult!

	1924/25.	1925/26.	1926/27.	1927/28.	1928/29
Legfels. számvevő szék	545	672	741	907	944
Közig. bíróság	720	863	889	978	1.069
Orsz. Földbirtokrend. bíróság	615	809	752	741	760
Miniszterelnökség	2.380	2.567	3.532	4.244	3.303
Külgügyminisztérium	7.603	8.426	9.350	11.910	11.401
Bellügyminisztérium	87.613	94.121	96.491	109.859	122.416
Pénzügyminisztérium	98.845	115.579	134.078	148.960	150.740
Keresk.-ügyi minisztérium	16.443	18.889	20.212	23.916	32.766
Földművelésügyi minisztérium	20.483	21.964	23.527	25.953	29.508
Népjóléti minisztérium	27.157	51.245	56.874	68.255	70.458
Vallás- és közokt. miniszt.	89.078	102.935	110.572	127.603	138.221
Igazságügyi minisztérium	41.328	45.834	48.885	54.451	58.731
Honvédelmi minisztérium	93.099	97.609	104.892	122.787	152.303

Majdnem minden minisztérium költségvetése megduplázódott, a földművelésügyi minisztérium rendelkezésére bocsátott összegek azonban 20.483.000 pengőről mindössze 29.508.000 pengőre emelkedtek.

Az állami közigazgatás kiadásai az 1924/25. évi állapottal szemben 55·4%-kal emelkedtek — 541.597.000 P-ről 848.845.000 pengőre — az agrár érdekeket védő földművelésügyi tárca költségvetése alig emelkedett.

Az állami közigazgatás rendes kiadásaiból a belügyi tárca 14·42%-ot, a pénzügyi tárca 17·76%-ot, a vallás- és közoktatásügyi tárca 16·28%-ot, a honvédelemügyi tárca 17·94%-ot kötött le magának, a szerény igazságügyminisztérium is 6·92%-kal szerepel. Az agrár jellegű Csonka-Magyarország földművelésügyi minisztériuma az összes kiadásoknak mindössze 3·48%-át kapta; kevesebbet, mint 1924/25-ben, amikor arányszáma 3·78% volt.

*Több takarékoságot a közigazgatásban, a külképviseletekben, de több — sokkal több — megértést és áldozatkészséget a termelő munkával szemben!*⁷⁶

És komoly foglalkozást a gazdasági élet nagy reformterveivel!⁷⁷ A termelés megszorítása még nem

⁷⁶ V. ö. Kállay Tibor megállapításaival: Die Lage des Staatshaushaltes (Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch 1930).

⁷⁷ L. Dr. Hantos Elemérnek „Die Rationalisierung der Weltwirtschaft“ c. munkáját (Tübingen 1930.), mely tudományosan kifejti, miként lehet — és kell — a világ gazdaságot racionalizálni. (Átmenet: az európai gazdálkodás racionalizálására.)

gyógyítás. Sőt még csak nem is haladás a gyógyulás felé,⁷⁸ mert a termelés nem öncél. A termelés célja az ember és a termelésben résztvevők számára minden körülmények között biztosítani kell, hogy megélhessenek,⁷⁹ különösen pedig az elhelyeződni nem tudó szellemi munkások során kell változtatnunk.⁸⁰

V.

Ime : a magyar gazdasági élet analízise !

Összefoglalás.

Láttuk a bajokat és láttuk az okokat, amelyek ezeket a bajokat előidézték.

De nemcsak arra mutattam rá, hogy *hol hibáztunk*, igyekeztem feleletet adni arra a kérdésre is: *mit kell tennünk !*

⁷⁸ V. ö. Le Troquer köv. nyilatkozatával: „Mindez, amit mondtam, homlokegyenest ellenkezik azzal a látszólag logikus, mindenesetre kényelmes felfogással, hogy a gazdasági krízisen a termelés megszorítása segít. Ez a legkisebb erőfeszítés „módszere”; az enyém a legnagyobb erőfeszítés. Mert én a termelés krízisét nem a termelés megszorításával, hanem további növelésével vélem gyógyítani.”

⁷⁹ „A termelésben résztvevő embereknek biztosítanunk kell a létminimumot, mert ha ezt elmulasztjuk, megáll a nemzeti termelés. A létminimum problémájának mikénti eldöntése nem függhet az egyes osztályok életviszonyaitól. Nem lehet döntő az a szempont, vajjon a munkaadók az erősebbek-e, avagy az alkalmazottak: a létminimum olyan szükségesség, mely nélkül nincs normális gazdasági élet.” (L. Dr. Dános Árpádnak „A létminimum kérdése a nemzeti termelés szempontjából” című munkáját.)

⁸⁰ A Statisztikai Közlemények sorozatában most jelent meg a „Munkanélküliség a szellemi pályákon Budapesten” című munka, amely részletesebben ismerteti a tisztviselői pályákon mutató munkanélküliséget. Tanulságos füzet, amely arról számol be, hogy milyen műveltséggel és iskolai képzettséggel rendelkeznek azok, akiknek harmadrésze több mint egy éve, hétszázan pedig öt évnél is hosszabb ideje hiába rohamozzák meg a munkák sáncait.

1928-ban 1030 középiskolákon érettségizett, 876 felsőkereskedelmi végzett és 800 főiskolai képeztést nyert egyén futkosott hasztalan munkaalkalom után. Pedig a legtöbben nagyobb képzettségük ellenére válogatás nélkül vállaltak volna akármilyen munkát.

Az okok és okozatok persze nem voltak úgy egymás mellé állíthatók, mint az egymást logikusan követő számok. Ezért talán nem végzek felesleges ismétlő munkát, ha a válságot előidéző okokat és tényezőket áttekinthető rendszerbe csoportosítom.

A) Az őstermelés válságának okai.

1. A háború előtti időben :

Az Ausztriával való közös gazdálkodás gabonatermelésünknek védett piacot biztosított és így az őstermelést semmi sem kényszerítette, hogy többet, jobbat és olcsóbbat igyekezzék termelni; a magyar mezőgazdaság a technika és az agrokémia haladásának nagy eredményeit nem vette át.

2. A háború alatt :

A férfimunkaerők hadbavonulása folytán a mezőgazdaság színvonala csökkent; a gabonaárak maximálása nem tette lehetővé, hogy a gazdák a kedvező piaci helyzetet kihasználják. Ebben az időben a gazdáknak „jól ment a soruk“, de ez csak látszat-gazdagodás volt. A föld értéke egyre nagyobb lett (papírkoronákban), de a gazdaságok reálértéke valójában csökkent.

3. A háború után :

A szociális okokból végrehajtott földbirtokreform a jól felszerelt nagybirtokok egy részét szétdarabolta, kis- és törpebirtokok kialakulására vezetett, amelyeken racionálisan gazdálkodni tudvalevően csak nagy tőkével lehet, ezzel pedig az új birtokosok egyáltalában nem rendelkeznek.

4. A trianoni békekötésből kifolyólag :

A legjobb gabonaterületek elvesztek; Ausztria és a szomszédos államok nemcsak megszűntek mezőgazdaságunk számára védett fogyasztási piacok lenni, hanem most már maguk igyekeznek annyi gabonát termelni, amennyire szükségük van.

A magyar mezőgazdaság a védettség állapotából minden átmenet nélkül a legkedvezőtlenebb versenybe került.

5. Európa általános elszegényedéséből kifolyólag :

Európa tőkéjét a háború alatt Amerikába vitték, az európai államok elszegényedtek, sőt eladósodtak. Viszont Amerika a háború alatt szerzett tőke segítségével és a ránézve kedvező háborús évek ügyes kihasználásával olyan belterjes mezőgazdaságot szervezett, amely sokkal racionálisabban termel, mint az európai mezőgazdaságok.

6. Az amerikai versenyből kifolyólag :

Az amerikai gabona teljesen egyforma minőségekben kerül exportra (egyforma vetőmag, standardizálás), míg a magyar búzát vásárló külföldi malmok nem tudják, hogy milyen búzát fognak kapni.

Az éjjeli munkának a pékiparban történt eltiltása a gyorsabb vitalitású tavaszi búzáknak kedvez.

B) Az őstermelés válságának gyógyítása.

1. A búza-nemesítést tudományos alapon és céltudatosan kell folytatni; jobb búzát kell termelni és minde- nek előtt olyant, amilyent az európai importállamok keresnek.

2. Az exportra szánt búzát standardizálni kell, hogy

a külföldi malmok ne legyenek a minőség tekintetében meglepetéseknek kitéve.⁸¹

3. Mindaddig, amíg a válság tart, olyan segítségeket adjunk, amelyek a *termelés javítására* és a *többtermelés* biztosítására alkalmasak (jó vetőmagot, műtrágyát).

4. Azokkal a szomszédos államokkal, amelyek gabonát importálnak, meg kell egyeznünk, hogy a mezőgazdaságuk fejlesztése mellett is mutakozó importszükségletet nálunk fedezzék, ezzel szemben ipari importunkat mi ajánljuk fel ezeknek az államoknak.

Az agrárállamokkal való tárgyalásoknak nagyobb gyakorlati eredménye egyelőre nem igen lehet.⁸²

C) Az ipar válságának okai.

1. Az őstermelés válsága, mert ahol az ország lakosságának nagyobbik fele elszegényedett és nem tud ipari cikkeket vásárolni, ott az ipar sem tud boldogulni.

2. A túlméretezett közigazgatás, amely az ipari életet agyonszabályozta.

⁸¹ V. ö. Éber Antal köv. nyilatkozatával: „Nekünk ahhoz, hogy a búza-termelés minőségét és így értékesítési lehetőségét javítsuk, feltétlenül oda kell törekednünk, hogy olyan standard-búzákat legyünk képesek piacra hozni, amelyek mindenféle mintaküldözgetés, kifogásolás és minden vitakozás nélkül ugyanúgy, mint a Manitoba-búza, nemzetközileg elismert márkát képviseljenek, amelyet a hazai sütőiparos, a hazai malom és a külföldi importőr egyaránt felhasználhat és respektálhat.”

⁸² Ezek a tárgyalások csak időt vesznek el. Amíg mi az agrárblokkról vitázunk, addig Olaszország állítólag megegyezett Oroszországgal, hogy az olasz búzaimport felét, ami az idén 10–15 millió mázsányira rúg, iparcikkek ellenében Oroszországból fogják fedezni. Ha az olasz búzaszükségletet így megosztják az orosz dumping búza, továbbá az amerikai búza közt (ahonnan a szükséglet többi részét fogják venni), akkor ez elviselhetetlen feszültséget idézne elő a dunai gazdanépek között! A híresztelés mégis valószínűnek látszik, mert az utóbbi négy hét alatt a milánói búzaár 119-ről 105 lirára csökkent. A magyar gazdaságsadalom azt reméli, hogy a fascizmus, amely voltaképpen a bolsevizmus leküzdésére született meg, revízió alá fogja venni az orosz búzavásárlás tervét, amely súlyos kárt okozna a magyar gazdaságsadalomnak.

3. Az Országos Társadalombiztosító Intézet nagy terhei.

4. A forgalmi adó.

5. A hatósági közüzemek versenye.⁸³

6. A hadiipar elmaradását más közmunkákkal nem pótoltuk; az építőiparok évek óta tartó szünetelése.

7. Az ipar fejlődéséhez okvetlenül szükséges nyugalmi helyzet hiánya; a kartel és az ipari vámvédelem problémáinak állandóan ellenséges hangulatban való tárgyalása.⁸⁴

D) A kereskedelem válságának okai.

1. Az őstermelés és ipar válságai, amelyek bekövetkezése után a kereskedelem válsága sem maradhatott el.

2. A kereskedelem-ellenes hangulat, amely megfosztotta kereskedőinket attól az agilitástól, mely lehetővé tette volna, hogy összeomlás után a balkáni kereskedelmet ide tereljék.

3. A legitim kereskedelemnek altruista alakulatokkal és szövetkezetekkel való háttérbe szorítása.

4. A közüzemek, amelyek a kereskedőkkel szemben jogosulatlan előnyöket élveznek.

5. Az árúk minden gazdasági megmozdulását újból adó alá vonó forgalmi adó, amely szinte búzdít a közvetítő kereskedelem kikapcsolására.

⁸³ „A közüzemek terjeszkedése a gazdasági életnek ma úgyszólván központi problémája, nem csupán nálunk, de a külföldön is.” (A Bpesti Ker. és Iparkam. kiadásában megjelent „A közüzemi kérdés Magyarországon” című tanulmányból.)

⁸⁴ V. ö. Teleszky János köv. nyilatkozatával: „Sajnáattal látom, hogy a mostani helyzet iparellenés hangulatot teremtett a mezőgazdák körében. Figyelmeztetem az agrárokat, a kormányt és mindenkit, hogy ez az iparellenés hangulat holnap tökeellenes lesz, holnapután pedig magántulajdonelleni hangulat lehet belőle. Vigyázni kell, a lavinát rendszerint egy kis kavics szokta megindítani.

6. A bizalomnak, és az ezen alapuló hitelnek hiánya.

7. A közterhek állandó növekedése, ami a vásárlóképességet folyton csökkenti.

8. A középosztály teljes elszegényedése és az elhelyezkedni nem tudó fiatalság táborának állandó növekedése, a mi a legsúlyosabb szociális bajok rémét idézi fel. Pedig minden szélső individuális fejlődéssel szemben szükség van arra, hogy védelembe vegyük a gyengéket, akik különben az élet harcában elbuknának.⁸⁵

9. A változott viszonyok megkövetelte új kereskedelmi szerződések.⁸⁶

⁸⁵ V. ö. gróf Klebelsberg Kunónak 1930 dec. 8.-án elhangzott köv. nyilatkozatával: „A magyar ifjúság osztja az egész nemzetnek nehéz szomorú helyzetét. Sokkal rosszabb helyzetben van, mint a kiegyezés korában. A Bach és később a Schmerling érában nem virult a magyar embernek virág a hivatalokban. Amikor 67-ben visszaállt a magyar alkotmányosság, meg kellett konstruálni az új államot. A magyar intelligenciából ki kellett termelni azt a mennyiségű hivatalnokot, amely szükséges, hogy egy modern állam érvényesüljön. 67-től az összeomlásig aránylag jó dolga volt az intelligenciának. Minden egyes költségvetés az ujonnan szervezett állások százait, ezreit hozta, amelyekben a magyar középosztály gyermekei helyezkedtek el. Mit jelentett Trianon? Azt, hogy elvesztettük az ország területének kétharmad részét, feleslegessé vált az elvett területen meglévő tisztviselői kar és az utódállamok kiszorították őket. Egyedül a közoktatásügyi tárcának egy évben 30 millió a nyugdíjterhe. Két év nyugdíjterhe több, mint az egész népiskolai akció. A központi bürokrácia túlméretezett lett, hiszen 63 vármegye kormányzására van méretezve. Ez szükségessé tette a létszámcsökkentést, a kinevezési zárlatot, aminek lehet tapsolni és népszerű, amíg azt mondják, hogy takarékoság, de végtelenül keserves, ha végrehajlják.“

⁸⁶ V. ö. Hodzsa Milánnak, a csehszlovák agrárpárt vezérének a Pesti Napló 1930 dec. 12-én megjelent számában közölt köv. nyilatkozatával: „Ha nem lehet leküzdeni a válságot interkontinentális megegyezés keretében, nem marad más hátra, minthogy a középeurópai államok keresztül lyukasszák a legtöbb kedvezmény klauzuláját, amely egyben a preferenciális rendszer felé való igazodást jelenti. Nagyon természetes, hogy tiltakozni fognak Nyugat-Európában és Kanadában. De ez a tiltakozás elvesztette erkölcsi súlyát a londoni birodalmi konferencia óta, ahol a kanadai miniszterelnök Angliának, mint anyaországnak, gabonakiviteli preferenciák ellenében gabonabeviteli preferenciákat ajánlott. Ha jó a preferenciális rendszer akkor, amikor a kanadai és brit gazdaságot kell talpraállítani, ugyan miért ne lenne jó éppen csak akkor, amikor a végső katasztrófától kell megmenteni Közép-Európát, amelynek lakossága hetven százalékban földműves?“

VI.

A magyar gazdasági élet hű és teljes keresztmetszetét igyekeztem nyújtani.

Befejezés.

Arra törekedtem, hogy a bajokat el nem hallgatva állapítsam meg a diagnózist. Mert nézetem szerint az az „optimizmus“, amely nem vesz tudomást a bajokról, nem hasznos.

A betegséget csak egy esetben szabad a beteg előtt eltitkolni, ha a betegség gyógyíthatatlan, ha a betegen segíteni úgysem tudunk.

A mi gazdasági válságunk azonban gyógyítható.

A magyar nemzet nem először él át súlyos időket. A tatárjárást, a török hódoltságot végig szenvedett nemzet megedződött; a magyar nép most is elég erős ahhoz, hogy a bajokkal szembe nézzen. A magyar föld őseréje és a magyar nép munkaszeretete le fogja győzni ezt a válságot is.

A helyzet jobbrafordulását azonban nem az időtől várom. Azzal sem tudom magam vigasztalni, hogy „majd valahogy lesz.“

Nem ez a politika vezette át a nemzetet annyi évszázad rettenetes küzdelmein, hanem a bátor munka. Ezért bűnnek tartom, ha a helyes diagnózist eltitkoljuk azok előtt, akiknek munkájától várjuk a gyógyulást.

A bajok felismerése még nem jelent pesszimizmust. Aminthogy a bajoknak önmagunk előtt való eltitkolása még nem — optimizmus.

Az igazi optimizmus: a helyzet komolyságának átérzése és bizalom a munka eredményében. A válságot megszüntetni csak ezzel az optimizmussal lehet. A bajok eltitkolásával semmit sem érünk el. Sőt a válság tovább mélyül, mert a termelés korlátozása — az eddigi „gyógyszer“ — csak növeli a munkanélküliséget.

A most befejeződött esztendőben a munkanélküliek száma tizenegy millióra rúgott, hat millióval többre, mint egy évvel ezelőtt. Ezek a munkanélküliek hiányzanak a fogyasztásban és ha az államok továbbra is a termelés csökkentésével akarják a válságot megszüntetni, ép az ellenkezőjét érik el annak, amit akarnak. *Munkára* van szükség, alkotó, építő munkára, amely megint fogyasztókká teszi a munkanélkülieket és mint meleg napsütés oszlatja el a lelkekre nehezedő ködöt . . .

*

Hiszek a nemzet ősi erejében.

Hiszek abban, hogy Magyarország még nem teljesítette történelmi hivatását.

És hiszek abban, hogy „minden dolognak rendelt ideje vagyon és ideje vagyon az ég alatt minden akaratnak!”

